

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK – YUNAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ
(1980–2010)**

NAZLI USTA

09716009

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. FUAT AKSU

İSTANBUL–2012

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI

TÜRK – YUNAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ
(1980–2010)

NAZLI USTA
09716009

Tezin Enstitü’ye Verildiği Tarih:

Tezin Savunulduğu Tarih:

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyadı

İmza

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fuat Aksu

Jüri Üyeleri :

:

:

İSTANBUL

HAZİRAN–2012

ÖZ

TÜRK-YUNAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ (1980–2010)

NAZLI USTA

Haziran, 2012

Bu çalışmada Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik ilişkiler ve bu ilişkilerin derecesinin devletlerin çatışmasının önüne geçip geçemeyeceği incelenmiştir. Ekonomik ilişkiler analiz edilirken, Keohane ve Nye’ın “karmaşık karşılıklı bağımlılık” teorisinden yararlanılmıştır. Buna göre, çatışmacı devletlerin kuracakları ekonomik ilişkilerde birbirlerine bağımlı olmaları, devletleri çatışmadan uzaklaştıracak ve ticaretin kârını elde etme çabasına girmelerini sağlayacaktır.

Çalışmada bu bağlamda birinci bölüm içinde ekonomi ve siyaset ilişkisi incelenmiş, çatışmacı devletlerin analizinde kullanılacak olan “karmaşık karşılıklı bağımlılık” teorisinin anlamı ve teoriyi oluşturan sacayakları analiz edilmiştir. İkinci bölümde, çalışma kapsamında incelenecek olan Türkiye ve Yunanistan arasındaki tarihsel problemlere ve Türkiye’nin 1980 yılı sonrasındaki dönüşümüne göz atılmış ve iki ülkeyi birbirine bağlayan bir parça olarak Türkiye’nin Avrupa Birliği ile ilişkileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik ilişkiler ve bu ilişkilerin ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık yaratıp yaratmadığı analiz edilmiştir. Ekonomik ilişkilerde karşılıklı bağımlılığın olup olmamasının uyuşmazlıkların çözümüne ve iki ülke arasında diyalog ortamının yaratılmasına yapmış olduğu etki ortaya konulmuştur. Ayrıca AKP hükümetleri döneminde tercih edilen komşularla yaklaşma politikası ve bu politikanın Yunanistan’a yansımaları da incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda ise iki ülke arasında, henüz bir bağımlılık ilişkisinden söz edilemeyeceği, ancak sürece göz atıldığında, ekonomik ve siyasi ilişkilerdeki işbirliğinin geliştirilmesine koşut olarak ilişkilerin her geçen gün iyiye doğru seyrettiği yorumu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yunanistan, karmaşık karşılıklı bağımlılık, siyasal ekonomi.

ABSTRACT

TURKISH-GREEK ECONOMIC RELATIONS (1980–2010)

NAZLI USTA

June, 2012

In this study the economic relations between Turkey and Greece and the probability of conflict resolution through these relations were examined. In the analysing process the “complex interdependence” theory of Keohane and Nye was chosen. According to this theory, the interdependence which relates the parties on economy could ward the conflicted parties off the conflict and bring them to a new process which they could gain economic profit via trade.

In this context, the relation between economy and politics, the meaning and the existence features of the complex interdependence theory were examined. In the second chapter, it was checked up on the historical problems between the chosen parties, Greece and Turkey, and the Turkey’s transformation after 1980s. After that Turkey’s relations with the European Union as a connection between the two states were analyzed. Finally, the economic activities between Turkey and Greece were analyzed and the probability of an interdependence between the parties was tried to put forth. Besides, Turkey’s new policy understanding which is convergence with the neighbours that preferred with the Justice and Development Party government in Turkey and the reflections of this policy to Greece were studied.

Consequently, in the end of the examinational, it was commented that an interdependence has not exist on the economic relations between Turkey and Greece yet; but looking at the process and the cooperation on economic and political issues give us the chance to be optimistic.

Keywords: Turkey, Greece, complex interdependence, political economy.

ÖNSÖZ

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, devletlerarasındaki yeni sömürü düzenini eleştiren bağımlılık teorisyenlerine 1970'lerde verilen liberal yanıt, bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur denebilir. Keohane ve Nye tarafından ortaya atılan yeni teoriye göre, çatışan devletler, çatışma yaratan unsurların dışındaki noktalar üzerinden ilişki kurmaya başladıklarında ki; bu ilişkinin öncelikle ekonomik ilişkiler olması tavsiye edilmektedir, çatışmacı yönleri törpülenecek ve ticari kazançları, çatışma sebebiyle ortaya çıkan kayıplara yeğ tutacaklardır. Kısacası, aralarında kuracakları karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkisi, devletleri çatışmadan uzaklaştıracaktır. Bu çalışmada da, özellikle tarihsel ve egemenliğe dayalı sorunları sebebiyle, devletlerinin tesis edilme sürecinden itibaren çatışan komşular olarak Türkiye ve Yunanistan'ın ilişkisi incelenmektedir. Bu iki devlet arasında bir karşılıklı bağımlılıktan söz edilip edilemeyeceği ve böyle bir ilişkinin kurulmasının çatışmaya nasıl etki edileceği analiz edilmektedir.

Çalışma sürecindeki maddi ve manevi katkılarından, sabrından ve desteğinden ötürü hocam Doç. Dr. Fuat Aksu'ya minnet borçluyum. Doç. Dr. Ayşe Aslıhan Çelenk'e, bana sadece bu tez bağlamında değil, tüm çalışmalarında destek olduğu ve yol gösterdiği için; Prof. Dr. Ekrem Erdem'e, Prof. Dr. Hayriye Atık'e, Prof. Dr. Şükrü Akdoğan'a, Doç. Dr. Ferit Kula'ya, Doç. Dr. Ester Ruben'e, Doç. Dr. Elçin Macar'a, Doç. Dr. Levent Çıtak'a, Yard. Doç. Dr. Melike Kum'a ve Arş. Gör. Selen Oflazer'e de çalışmada sıkıntıya düştüğüm noktalarda beni bilgileriyle aydınlattıkları ve manevi destek sağladıkları için teşekkürü bir borç biliyorum.

Şüphesiz annem ve babam, beni bugüne kadar desteklemeselerdi, bugün bu çalışmayı yapacak noktaya gelmemiş olurum. Onların adını ayrıca anıyorum. Ancak bu çalışmadaki en büyük teşekkürü Aristeidēs Lazarēs'e sunuyorum. Zira o olmasaydı, bu çalışma ortaya çıkamazdı...

Nazlı Usta

İstanbul, Mayıs 2012.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLOLAR	viii
1. GİRİŞ	1
2. TEORİK ARKAPLAN	5
2.1. Politika – Ekonomi İlişkisi	5
2.1.1. Politik Ekonomi Nedir?	6
2.1.2. Uluslararası Politik Ekonomi.....	8
2.2. Ekonomik İlişkilerde Bağımlılık ve Karşılıklı Bağımlılık	10
2.2.1. Öncülleri ve Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Teorisi	11
2.2.2. Teoride Realizmin Yeri	14
2.2.3. Dış Politikanın ve Örgütlerin Rolü	16
2.2.4. Duyarlılık ve Kırılganlık Faktörü	19
2.2.5. “Bilgi Çağı” Faktörü	20
2.2.6. Ekonomik Güvenlik Boyutu	22
2.2.7. Askeri Güvenlik Kaygılarının Rolü.....	23
2.2.8. Her Şeye Çözüm mü?	25
2.3. Kuramdan Pratiğe: Çatışmacı Devletler Arasında Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık.....	26
3. TARİHSEL SORUNLAR ve TÜRKİYE’NİN DÖNÜŞÜMÜ	30
3.1. Tarihsel Çerçeve Türkiye-Yunanistan İlişkileri	30
3.1.1. 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi	32
3.1.2. Patrikhane Sorunu.....	35
3.1.3. Ege Sorunu.....	38
3.1.4. Kıbrıs Sorunu	43
3.1.5. Azınlıklara İlişkin Sorunlar	49
3.2. Detant Dönemleri	55
3.3. 1980 Sonrası Yeniden Yapılanma	60
3.4. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Ekonomik Boyutu	62

4. TÜRKİYE-YUNANİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ	67
4.1. Ekonomik İlişki Türleri	67
4.1.1. Dış Ticaret İşlemleri	68
4.1.1.1. İhracat Faaliyetleri	68
4.1.1.2. İthalat Faaliyetleri	77
4.1.1.3. Serbest Bölgeler ve Sınır ve Kıyı Ticareti	84
4.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	86
4.1.3. Enerji.....	91
4.1.4. Turizm.....	97
4.2. Ekonomik Diyalogu Geliştirme Çabaları	101
4.2.1. DEİK Öncülüğündeki Faaliyetler	102
4.2.2. İZTO Öncülüğündeki Faaliyetler.....	104
4.2.3. Tarihsel Sorunlar Işığında Faaliyetlerin Etkileri	107
4.2.4. “Komşularla Sıfır Sorun” Politikasının Yunanistan’a Yansımaları	111
5. SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA	122
ÖZGEÇMİŞ.....	143

TABLÖLER

Tablo 2.1. Kırılganlık ve Duyarlılığın Etkileri	20
Tablo 3.1. Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaret Verileri.....	66
Tablo 4.1. Yunanistan’a Yapılan İhracat (1980–1995).....	69
Tablo 4.2. Yunanistan’a İhracattaki İlk Üç Fasıl (1980–1995)	70
Tablo 4.3. Yunanistan’a Yapılan İhracat (1996–2011).....	71
Tablo 4.4. Yunanistan’a İhracattaki İlk Üç Fasıl (1996–2011)	73
Tablo 4.5. Ege Gümrüklerinden Yapılan İhracat (\$)	76
Tablo 4.6. Yunanistan’dan Yapılan İthalat (1980–1995).....	77
Tablo 4.7. Yunanistan’dan İthalattaki İlk Üç Fasıl (1980–1995)	79
Tablo 4.8. Yunanistan’dan Yapılan İthalat (1996–2011).....	81
Tablo 4.9. Yunanistan’dan İthalattaki İlk Üç Fasıl (1996–2011)	83
Tablo 4.10. Karşılıklı Yatırımların Miktarı (milyon \$).....	87
Tablo 4.11. Yunanistan’daki Türk Yatırımları	88
Tablo 4.12. Yıllara Göre Türkiye’ye Gelen Yunan Uyraklıları.....	99
Tablo 4.13. Türkiye’de Yabancıların Mülk Edinimleri (İlk on ülke)	100

1. GİRİŞ

1970’lerde Amerika’da ortaya konan “karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi”, siyasal düzlemde çatışan devletlerin, farklı ve çoklu kanallar kurarak çatışmacı taraflarının ortadan kaldırılması için yol gösteren teorilerden biridir. Buna göre, devletlerin siyasal çatışma alanlarından başka yönlerde ve özellikle ekonomide birbirlerini etkileyebilecek ve birbirlerine ihtiyaç duyacak noktaya gelmeleri, onları çatışmanın zararını, ticaretin kârına yönlendirecek ve bu yolla çatışmanın önlenmesi sağlanacaktır. Burada salt ekonomik kâra dayalı çıkarımları sebebiyle eleştirilen buna benzer liberal teorilerin son örneklerinden biri olarak karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi, ileri sürüldüğü yıllardan itibaren, dünya savaşları gibi, global çapta etkili yıkımlar gerçekleşmediği, siyasal unsurları da analiz dahilinde tuttuğu, gelişen bilgi çağına uyumlu yeni analiz noktalarını içine kattığı ve var olan dünya ekonomisinin güncel durumunu açıklamaya yakın olduğu için diğer teorilerden bir adım önde bulunmaktadır denebilir.

Bu bağlamda bugün, ekonomik kazancın kârına yönelik kaygılar ve ihtiyaçların karşılanmasındaki kırılganlıklar sebebiyle çatışmaktan uzak durmaya çalışan aktörler bulunduğu görülmektedir. Bilindiği gibi Türkiye ve Yunanistan da, bulundukları coğrafyada, tarih boyunca, bugün incelediğimiz ulus-devletlerin tesis edilmeleri aşamasından itibaren, literatürde çatışan komşular olarak anılan iki önemli aktördür. Devletlerin aralarındaki problemlerin çözümünün, yıllardır, hem yönetici elitleri tarafından, hem de uluslararası aktörler tarafından sağlanmaya çalışıldığı ve bunun için farklı yollar denenmekte olduğu söylenebilir. Bu çalışmada da çatışan komşular olarak, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin ekonomik karşılıklı bağımlılık kapsamında analiz edilip edilemeyeceği ya da böyle bir ilişki kurulmasının hangi koşullarda mümkün olduğu incelenmeye çalışılacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra, dönemin siyaset adamları Atatürk ve Venizelos’un, var olan problemlerin çözümü ve problemsiz bir iç siyaset ortamı yaratmak için görüşmeleri, imzalanan anlaşmalar ve yapılan düzenlemeler, iki devlet tarihindeki ilk yakınlaşma olarak kaydedilmiştir. Ancak iki tarafta da tehdit algısı ve

tarihsel problemlerden kaynaklanan milliyetçi refleksler sebebiyle, ülkeler arasındaki barışçıl ilişkilerin sarsılmasına neden olan gerilimlerin yaşanmakta olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Diğer yandan son yüzyılda, ekonominin globalleşmesi ve tüm piyasaların birbirini etkiler hale gelmesiyle ekonomik ilişkilerin, karar alıcıların tercihlerinde dikkate alınması gereken bir noktaya ulaştığı söylenebilir. Nitekim 1980’den günümüze özellikle 24 Ocak Kararları ve Özal/ANAP Hükümetlerinden başlayarak ekonomik ilişkilerin dış politikadaki etkisi/önceliği giderek artmış ve bu etki/öncelik 2002’den itibaren iktidarda bulunan AKP hükümetlerinin dış politika yaklaşımında da gözlenmeye devam etmiştir. 1980 sonrasında yerleşen bu yaklaşımda, aktörlerin arasındaki yüksek siyasete (high politics) ilişkin sorunların arka planda tutulması ve düşük siyaset (low politics) konuları üzerinden, ekonomik bağlantıların da kuvvetlendirilmesi yoluyla yeni ilişki ağları yaratılması planlanmaktadır.

Yunanistan ile ilişkiler bağlamında ele alındığında ekonomik işbirliği alanlarının çoğaltılmasına ilişkin siyasasının uygulanmaya başlanmasını AKP hükümetleri ile değil, 1980’lerde Özal reformları ve Özal hükümetlerinin siyasa seçimleriyle başlatmak daha doğru olacaktır. Gerçekten de Özal/ANAP Hükümetleri döneminde Türkiye, Yunanistan’a bir tehdit unsuru olmadığını göstermeye çalışmıştır. Ulusal alandaki yasal/siyasal düzenlemelerin yanı sıra 1988’de başlatılan Davos Süreci önemli bir adım olmuştur.

Devamında ise 1990’ların sonunda yaşanan Marmara depremi, deprem diplomasisi olarak literatürde yer edecek bir kavramı ortaya çıkarmış ve devlet adamları Papandreou ve Cem’in ortaklığında bir detant sürecinin pekiştirilmesine şahit olunmuştur. İki devletin dönem dönem iç siyasetleri ve dönem dönem de siyasa yapıcılarının değişmesi bahsi geçen yakınlaşma çabalarının göz önünde olmasına ya da arka planda tutulmasına sebep olmuştur. Burada şüphesiz bölgedeki etkin aktörlerden Avrupa Birliği’nin yaklaşımları da etkili olmaktadır. Ancak siyaseti ve ilişkilerin yönelimini bugün sadece siyasal aktörlerle ve devletlerle açıklamaya çalışan yaklaşımların geçerliliğini yitirdiği söylenmelidir.

Bu noktada da iki devletin işadamlarının, sivil siyasa yapıcılarının, aktivistlerin, kısacası sivil adımlarla ilişkileri dönüştürmeye çalışan aktörlerin, özellikle 2000’lerden sonra aktif hale geldikleri ve merkezi hükümetlerin adımlarını da yönlendirme gücü elde etmeye başladıkları görülmektedir. Düzenlenen ekonomi

zirveleri, ticaret fuarları kapsamında birbirini daha iyi tanıma fırsatı elde eden taraflar, özellikle turizm faaliyetleriyle karşı tarafın kültürüne de aşina hale gelmiştir. Bugün merkezi hükümetlerin adımlarında hâlâ zaman zaman milliyetçi tepkiler ve güvenliğe dayalı kaygıların dillendirildiği görülmektedir. Ancak bu noktada Türkiye'nin algılarını yıkmaya daha açık olan taraf olduğu, Yunanistan'ın ise ortodoks [katı] algıları çok fazla esnetemediği savlanmaktadır. Problemlerin çözümü için kültürlerin yakınlaşması özellikle önem taşımaktadır. Bu da taraflar arasındaki doğrudan iletişim kanallarının çoğaltılması, yaygınlaştırılması, derinleştirilmesi ile mümkün hale gelebilir.

Bu bağlamda siyaseti ve karar alma sürecini etkileme kapasitesinin en yüksek olduğu düşünülen çıkar ve baskı grupları özgün bir rol üstlenmektedir. Karmaşık karşılıklı bağımlılık yaklaşımı açısından ele alındığında çatışmacı ilişkilere sahip devletler/aktörler arasında çıkar paylaşımını sağlayacak uygun yatırım alanlarının yaratılabilmesi durumunda tarafların çatışmadan uzlaşma ve işbirliğine doğru yönelebilecekleri savlanmaktadır ki bu durum Türk – Yunan ilişkilerinin genel seyri içerisinde de gözlemlenebilecek bir olgudur. Nitekim 1980'lerden günümüze iki ülke arasında ortak ve/ya doğrudan yatırımlar, turizm gibi ekonomik faaliyet alanlarındaki girişimlerin sıklaştırılmasıyla siyasi karar alıcılar üzerinde görece bir baskı yaratılabilmektedir. Bu faaliyetlerin gerçekleşmesine ortam hazırlanması ise yine bahsedilen olumsuz algıların esnetilmesiyle alakalıdır ve bu sebeple iki ülke arasındaki ilişkilerin döngüsel hale geldiği söylenebilir.

Bu çalışma, yukarıda bahsedilen süreci ve ekonomik faaliyetlerin bu süreç içindeki yerini ve önemini karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi üzerinden inceleyecektir. “Türkiye ve Yunanistan arasında, ekonomilerin birbirlerine bağımlı hale gelmeleri, bu devletlerin çatışmalarına engel olabilir mi?” sorusu burada temel çıkış noktası olmuştur. İki ülke arasında karşılıklı bağımlılığın ihmal edilemez bir seviyeye çıkarılması durumunda mevcut uyuşmazlık konularının barışçıl çözüm yöntemleriyle ele alınıp çözülebilmesi için gerekli müzakere sürecinin yaratılabileceği / başlatılabileceği tezi sorgulanacaktır. Çalışmada, bu bağımlılığın var olup olmadığı incelenecek ve tarihsel ilişkiler de göz önünde bulundurularak bugünkü ilişkilerin konumlandırılması yapılacaktır.

Bu çerçevede birinci bölümde konunun teorik arka planı oluşturulacaktır. Bu bağlamda siyaset ve ekonominin ilişkisi, siyasal ekonominin özellikleri ile çalışmada

faydalanılan Keohane ve Nye’ın ortaya koydukları karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi incelenecektir. Karmaşık karşılıklı bağımlılığın bileşenleri ve bu terimle ne ifade edilmeye çalışıldığı da yine bu bölümde tartışılacaktır.

İkinci bölümde çalışma kapsamında değerlendirilen örnek ülkeler Türkiye ve Yunanistan’ın, bağımlılık kurmalarına engel teşkil eden tarihsel problemlerine, yorum yapılmasına yardım edecek kadar değinilecek ve Türkiye’nin bugün Yunanistan’la dostane ilişkiler kurma sürecinin başlangıcı olarak 1980’deki dönüşümü ve bölgenin güçlü aktörü Avrupa Birliği ile ilişkilerine yer verilecektir.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik ilişkiler ve dış ticaret ekseninde bu ilişkilerin bir karşılıklı bağımlılık tesis edip etmediği araştırılacaktır. İki ülkenin öncelikle ekonomilerini yakınlaştırma hedefi bulunan ve son dönemde merkezi hükümetleri de etkileme gücü elde ettiği iddia edilebilecek olan sivil inisiyatifler de araştırılacak ve tüm bağlantılar ortaya konulurken karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisinin bileşenlerinden yararlanılacaktır.

Çalışmanın teslim tarihi göz önünde bulundurularak, 2011 yılı net verileri de elde edilebildiği için analizlere 2011 yılı da dâhil edilmiştir. Ayrıca Yunanca kaynakların kullanılmasında ise transliterasyon yöntemi tercih edilmiş ve alfabenin dönüşümünde Herkül Millas’ın “Yunanca’nın Türkçe Harflerle Yazılışı” makalesinde kullanılmasını önerdiği standart yöntemden faydalanılmıştır.

2. TEORİK ARKAPLAN

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik ilişkilerin analizini yapmayı hedefleyen bu çalışmanın en önemli kısımlarından biri teorik çerçevesidir. Kullanılacak yöntem ve üzerinde durulacak olan ayaklar, konunun analizini kolaylaştıracak ve yapılacak yorumların da sağlam bir çerçeve içine oturtulmasına imkân sağlayacaktır. Bu bağlamda bu çalışmada kullanılmak üzere Amerikalı teorisyenler Robert Keohane ve Joseph Nye’ın ortaya koydukları ve karmaşık karşılıklı bağımlılık (complex interdependence) olarak adlandırdıkları teorileri seçilmiştir. Çalışmada temel olarak Keohane ve Nye’ın adı geçen teorileri göz önünde bulundurulacak ve yazarların bu teoriyi oluştururken, teori ile bağlantı kurarak inceledikleri diğer bileşenler ortaya konacaktır. Bu bölüm altında teorinin incelenmesine geçilmeden önce politika ve ekonomi arasındaki ilişki incelenmeye çalışılacak, sonrasında teori hakkında bilgi verilecek ve Keohane ile Nye’ın karmaşık karşılıklı bağımlılığın inşası için önemini vurguladıkları ve Türk-Yunan ilişkilerinin incelenmesine yardımcı olacak bileşenler tek tek açıklanacaktır. Çalışmanın diğer bölümlerinde ise bu teorinin Türk-Yunan ilişkileri üzerine uygulanabilirliği, bu bileşenler üzerinden analiz edilmeye çalışılacak ve mevcut durum incelenecektir.

2.1. POLİTİKA – EKONOMİ İLİŞKİSİ

Ekonomi (*οικονομία-oikonomia*) kelimesi Yunanca ev (*οἶκος-oikos*) ve kanun (*νόμος-nomos*) kelimelerinin birleşiminden ortaya çıkmıştır. Buna göre kelime, ilk anlamında, evin kanunu demektir. Sonraki dönemlerde kelimenin anlamında ve kapsamında bir genişleme olmuştur. Kelime bugün artık devletlerin, toplumların ilişkilerini ve bunların kurallarını belirleyen bir anlam ifade etmektedir. Politik ekonomi ise “*devletin ekonomik rolünü belirlemek, açıklamak ve düzenlemek amacıyla, Ekonomi ve Siyaset Bilimlerinin kurallarını bir araya getiren bir kavram olarak tanımlanabilir*”.¹ Burada da politik kelimesine temel oluşturan politika

¹ Halil Seyidoğlu, **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, 2. bs., (İstanbul: Güzem Can Yayınları, 1999), 484, 485.

(πολιτική-politikē) kelimesinin yine Yunanca şehir (πόλη-polē) kelimesinden türeyen, Antik Yunan şehir devletlerini ve vatandaşı (πολίτης-politēs) etkileyen faaliyetleri sembolize ettiği söylenmelidir.

2.1.1. Politik Ekonomi Nedir?

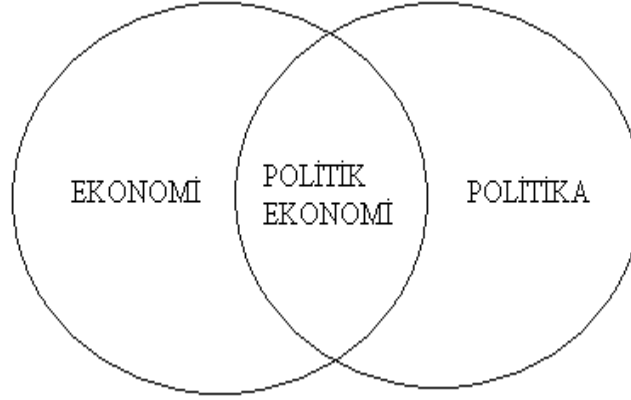
Politik ekonomiyi basitçe, politika ile ekonominin bağlantılı olarak ortaya çıktığı bir durum, iç içe geçmiş bir etki alanı olarak açıklamak mümkündür. Ekonomi ile politikanın ilişkisi devletlerin yapıları ve gelişmişlikleri/tesis edilebilmişlikleri hakkında bilgi vermektedir. Klasik/ortodoks ekonomi yorumlarının dışında politik ekonomi alanı, inceleme ve açıklama yaparken başka bilim dallarından da yardım almakta ve daha kapsamlı analizler ortaya koymaktadır. Aşağıdaki şekilde² verilen şema ile politik ekonomiyi açıklayan Savaş, ekonomi ve siyaset arasındaki ortak alanın boyutunun devletlerin “kurumsal ve yasal yapılarını” tesis etmiş olmaları ya da olmamaları noktalarını aydınlatabileceğini ileri sürmüştür. Buna göre, ortak alan ne kadar küçük olursa devletin yapısını tesis ettiği, gelişmiş bir demokrasiyi ve ekonomiyi sembolize ettiği söylenebilir. Öte yandan siyaset ve ekonomi ilişkilerinin iç içe geçmiş olması, yani ortak alanın geniş olması ise bu durumdaki devletlerin gelişmekte olduklarını ve siyasi krizlerinin ekonomilerine, ekonomik kararlarının da siyasetlerine etki ettiğini göstermektedir.³ Ancak var olan duruma göz atıldığında, politikanın, ekonomik gelişmelerden, siyaset bilimcilerin umduklarından daha fazla etkilenmiş olduğu; ekonominin ise sosyal ve politik gelişmelere ekonomistlerin kabul ettiklerinden daha fazla bağımlı hale geldiği söylenebilir.⁴

² Savaş'ın kullandığı şemada, ekonomi kelimesi yerine iktisat; politika kelimesi yerine ise siyaset kelimeleri tercih edilmiştir. Bu çalışmada ekonomi ve politika kelimeleri tercih edildiği için şekil buna göre revize edilmiştir. Ayrıntılı incelemek için bkz.; Vural Savaş, **Politik İktisat**, 3. bs., (İstanbul: Beta Basım Dağıtım, 1998), 2

³ Savaş, **Politik İktisat...**, 2.

⁴ Robert Gilpin, **Global Political Economy: Understanding The International Economic Order**, (New Jersey: Princeton University Press, 2001), 25.

Şekil 2.1. Politik Ekonominin Konumu

Kaynak: Vural Savaş, **Politik İktisat**, 3. bs., (İstanbul: Beta Basım Dağıtım, 1998), 2.

Aslında ekonomi ve siyaset bilimi arasındaki geleneksel sınırlar, bu disiplinleri, güncel durumların analizinde gittikçe artan oranda yetkinsizleştirme durumuna getirmektedir ki bu yüzden politik ekonominin canlanması bir paradoks olarak görülmemelidir.⁵ Burada gerçek bir politik ekonomi açıklaması, uluslararası ve gerektiğinde yerel ekonomik ilişkilerdeki ilerlemelere, geliştirilmiş, kapsamlı bir bakış açısıyla bakmayı gerektirmektedir.⁶ Klasik ekonominin öncelikli olarak ekonomik etkinlikteki karşılıklı fayda ile ilgilendiği söylenecek olursa politik ekonomistlerin analiz içine başka birçok unsuru dâhil ettikleri görülebilir. Politik ekonomistler, krizlerin politik kaynağıyla, politik çözümüyle ve uzun dönemdeki politik/ekonomik sonuçlarıyla ilgilenmektedirler. Yani ekonomistlerin ve politik ekonomistlerin farklı olguları, başka sorular sorarak inceledikleri vurgulanmalıdır.⁷ Bu iki tarafın ekonomik ilişkilerde piyasanın rolü, piyasa ve halk arasındaki ilişki ve sosyal, politik ve ekonomik ilişkilerin anlaşılmasında analitik bir araç olabilecek ekonominin kısıtlanması noktalarında ihtilafa düştükleri söylenebilir.⁸

Savaş, ekonomistlerin tavsiye edecekleri tüm kararların uygulamaya geçmesi için politikanın/politikacıların onayı gerektiğini söylemektedir.⁹ Öte tarafta Gilpin ise politik ekonomiyi sadece devletin etkin olduğu bir anlayış olmaktan kurtarmaya

⁵ Ziya Öniş, **State and Market: The Political Economy of Turkey in Comparative Perspective**, (İstanbul: Boğaziçi University Press, 1998), 91.

⁶ Gilpin, **Global Political...**, 12.

⁷ Gilpin, **Global Political...**, 35.

⁸ Gilpin, **Global Political...**, 74, 75.

⁹ Savaş, **Politik İktisat...**, 4.

çalışmıştır. Gilpin, kullandığı politik ekonomi yorumunda ekonomiyi, “*vergiler, tarifeler gibi konularda kendi isteklerini göstermek ve hükümetin siyasalarını etkilemek için birbirleriyle rekabet eden endüstriler, güçlü işçi sendikaları, çok büyük firmalar gibi güçlü ekonomik aktörlerin ya da kurumların oluşturduğu bir sosyo-politik sistem*” olarak tarif ettiğini söylemektedir ve ona göre bu güçlü aktörlerden en önemlisi ulusal hükümetlerdir.¹⁰ Bunun ileri aşamasında, “global politik ekonomi” olarak adlandırılan anlayışta ise devlet, çokuluslu şirketler ve uluslararası organizasyonlar ile piyasanın etkileşimi incelenmektedir.

2.1.2. Uluslararası Politik Ekonomi

Uluslararası ilişkiler çalışmalarında disiplinler arası bir alan olarak karşımıza çıkan uluslararası politik ekonomi, klasik politik ekonomiden farklı olarak sosyoloji, coğrafya, kadın çalışmaları gibi alanlardan da faydalanarak daha geniş bir analiz oluşturmaktadır.¹¹ Dünya politikası ve uluslararası politik ekonomi üzerine çalışanların tercih etmeleri gereken üç temel görüş olduğu söylenebilir. Bunlar Realizm, Liberalizm ve Marksizm’dir.¹² İşte bu noktada, klasik ekonomistler/ liberaller, tarafından piyasa, kendi kendini düzenleyen ve politikadan azade bir mekanizma olarak tanımlanırken; başka değişkenleri de analiz içine dâhil eden uluslararası politik ekonomistler tarafından dünya ekonomisinde güç, değerler, ulusların politik otonomileri gibi birçok unsura tesir eden bir değişken olarak tanımlanmaktadır.¹³ Burada dünya ekonomisi için yapılması gerekenin, ideolojiler arasında sürekli bir kopuş yaratan bölünmeleri ortadan kaldıracak bir analiz metodu yaratmak olduğunun altı çizilmelidir.¹⁴

Gilpin’e göre uluslararası politik ekonomi, yönetici siyasi elit tarafından ortaya konan devlet siyasaları, ulus toplum içindeki güçlü grupların baskıları ve politik ekonominin ulusal sisteminin doğası tarafından belirlenmektedir. Burada ulus devletler ve piyasa dünya ekonomisine dair kararları belirlemekte ve diğer aktörler

¹⁰ Gilpin, **Global Political...**, 38.

¹¹ Raymond C Miller, **International Political Economy: Contrasting World Views**, (Oxon: Routledge, 2008), 1.

¹² Susan Strange, **States and Markets**, 8. bs. (New York: Continuum, 2004), 16.

¹³ Gilpin, **Global Political...**, 77.

¹⁴ Strange, **States and...**, 17.

de bu kararları takip etmektedirler.¹⁵ Uluslararası politik ekonomi, ekonomik faaliyetler ve politik yönetimler arasındaki ilişkileri araştırmakta, analiz etmekte ve öneriler sunmaktadır. Burada ekonomik faaliyetlerin içine hem ticaret, sermaye hareketleri gibi direkt ekonomik veriler katılmakta hem de teknoloji, işgücü, doğal kaynaklar, çevre gibi ikincil ekonomik özellikler incelenmektedir.¹⁶

Günümüze kadar, ekonomi ve siyaset hakkında fikir yürütmüş olan tüm teorisyenlerin, görüş farklılıklarına rağmen, düzen, adalet, refah, özgürlük gibi temel değerlerin tesis edilmesinden bahsettikleri söylenebilir.¹⁷ Miller bu noktada uluslararası politik ekonominin köklerinin Asurlularda, Hamurabi kanunlarında, İslam'ın ortaya çıkışında, Amerika'nın keşfinde, merkantilizmde ya da Endüstri Devriminde bulunabileceğini iddia etmekte ve ilk, klasik şeklinin bir sosyal bilim alanı olarak ortaya çıkışının Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği¹⁸ kitabı ile olduğunu söylemektedir.¹⁹

1770'lerde ortaya çıkışından itibaren klasik politik ekonomi ulus devlet, piyasa, karmaşık finans sistemleri, iş dünyası kurumları ve kapitalizmin kendisi arasında bir anlam yaratmaya çalışmıştır.²⁰ Adam Smith'ten sonra alana dair çalışmaları David Ricardo'nun, ardından da Karl Marx'ın yürüttüğünü söyleyen Miller; adı geçen tüm teorisyenlerin alana farklı bakış açıları ile farklı özellikler kazandırdıklarını söylemektedir. Buna göre Smith açıklamalarını neo-klasik ekonominin piyasa modeli ile, Ricardo kurumsal politik ekonominin örgütsel gücü ile, Marx ise kapitalizm ve sonraki dönem ayrıntıları ile ilişkilendirmiştir. Yani Smith'in bireyler, Ricardo'nun kurumlar, Marx'ın ise sınıflar üzerinden analiz yürüttükleri söylenebilir.²¹

¹⁵ Gilpin, **Global Political...**, 17, 18, 24.

¹⁶ Miller, **International Political...**, 2.

¹⁷ Strange, **States and...**, 17, 18, 23.

¹⁸ Eserin, çalışma hazırlanırken incelenen çevirisinde çevirmenler "The Wealth of Nations" olan kitabın orijinal başlığını "Ulusların Zenginliği" olarak tercüme etmişlerdir. Ancak bugün yaygın kullanım "Milletlerin Zenginliği" olduğu için bu çalışmada da bu şekilde kullanılması tercih edilmiştir.

¹⁹ Miller, **International Political...**, 1–6.

²⁰ Miller, **International Political...**, 9.

²¹ Miller, **International Political...**, 13.

2.2. EKONOMİK İLİŞKİLERDE BAĞIMLILIK VE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK

Devletlerin siyasalarının oluşturulmasında ve devletlerarasındaki ilişkilerin incelenmesinde, ülkelerin ekonomik alanda birbirleriyle kurdukları ilişkilerin düzeyi, devletlerin birbirlerine bağımlı hale gelip gelmedikleri, böyle bir bağımlılık durumunun varlığına imkân olup olmadığı analiz edilmelidir. Zira liberal görüşte, ekonomiyi güçlendirme yolunu seçen devletlerin, zamanla ekonomik ilişkiler/bağlantılar kurmak istedikleri devletlere karşı geliştirdikleri güvenlik kaygılarını arka plana itebilecekleri ve ekonomik ilişkilerini/bağlantılarını güçlendirme amacını diğer tüm siyasalarının belirlenmesinin önüne koyacakları, işgal etmektense ticaret yapacakları söylenmektedir.²²

Devletlerin ilişki tercihlerine yönelik bu iddianın kökenini, Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği eserinde bulmak mümkündür. Smith, *“daha önce komşularıyla hemen hemen sürekli bir savaş halinde, üstlerine de kölece bir bağımlılıkla yaşamış olan köylülere, ticaret ve manifaktür, yavaş yavaş, düzen ve iyi yönetim (...) getirmiştir”* demektedir.²³ Bireylerin yapacakları bu rasyonel tercihin bir sonraki adımı olarak, ekonomik ilişkileri geliştirme ve sağlıklı ilişkiler kurma yolunu tercih eden devletlerin de, zamanla, siyasi ilişkilerinde olumlu bir trende girecekleri ihtimalinden bahsedilebilir. Smith'te köklerine rastladığımız bu liberal anlayışa göre, ticaret savaştan daha fazla kazandırmaktadır ve dolayısıyla bağımsız devletler işgal etmektense ticaret yapmayı tercih etmektedirler.²⁴ Bununla birlikte, ticaret hacmi yüksekken I. Dünya Savaşı'nın neden çıktığı/engellenemediği meselesi de liberallerin açıklamakta zorlandıkları bir noktadır.²⁵ Copeland bu husus için, ticaretin

²² Dale C. Copeland, “Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations”, **International Security**, Vol. 20, No. 4, (1996): 5.

²³ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, çev. Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985), 333.

²⁴ Copeland, “Economic Interdependence...”, 8.

²⁵ Bu noktaya açıklama getirmeyi deneyen teorinin ticaret beklentisi teorisi (trade expectation theory) olduğu söylenebilir. Bu teori liberal görüşün de, bu bağlamda onun karşısında duran realist görüşün de ilerisine geçmektedir. Adı geçen teori, liberallerin devletlerin savaştan kaçınmak için ticarete yönelecekleri, realistlerin de var olan kaynaklarını korumak için savaşımaya devam edecekleri yönündeki görüşlerini eritmektedir. Buna göre, gelecek ticaret hakkındaki beklentiler savaşıma ya da savaşılmama noktasında devletleri etkilemektedir. Teori, gelecek ticaret beklentisinin yüksek olması durumunda liberallerin iddialarının doğru çıkabileceğini ve karşılıklı bağımlılığın savaşı engelleyeceğini; ancak aksi durumda da realist savların gerçekleşebileceğini iddia etmektedir. Gelecekte ticaretin kesilmesine yönelik bir beklenti varsa devletler savaşımdan

küçük kazançlar getirmesi, savaşın da büyük kayıplara neden olmaması durumunda, ticaret yapmanın bir devlet için büyük bir anlamı olmadığından bahsetmektedir.²⁶

2.2.1. Öncülleri ve Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Teorisi

Az gelişmişlik, geç sanayileşme, sebepleri ve kalkınmaya yönelik ekonomi kuramlarının, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında popüler hale geldiği söylenebilir. Hirschman bu evrede tüm teorisyenlerin, sanayileşmenin geri kalması üzerine teoriler yaratmaya çalıştığını, bunun adlandırma ve özelliklerini belirleme konusunda adeta bir yarışa girdiklerini söylemektedir.²⁷ Burada kronolojik olarak, geleneksel ekonomiye dayalı yaklaşımlar, yapısalcı yaklaşımlar ve bağımlılık yaklaşımlarının ortaya çıktıkları görülmektedir. Geleneksel yaklaşım sadece ulusal ekonomiyi ele alırken, yapısalcı yaklaşım ulusal ekonominin yapısal boyutlarını uluslararası ticaret ilişkilerine de bakarak incelemekte, bağımlılık yaklaşımları ise ulusal ekonomiyi, tarihsel ilişkileri de göz önünde bulundurarak diğer ekonomilerle ilişkisi bağlamında analiz etmektedir.²⁸ Her bir yaklaşımın, kendisinden öncekinin açıklamalarında eksik kalan noktaları doldurmaya çalıştığı söylenebilir. Geleneksel ekonomiye dayalı yaklaşımlara Nurkse'nin yoksulluk kısır döngüsü, Rostow'un gelişme aşamaları kuramı, yapısalcı yaklaşımlara ise Prebisch, Furtado ve Sunkel'in merkez-çevre yaklaşımları örnek gösterilebilir.²⁹

1950'lerde Latin Amerika'da ortaya çıkan bağımlılık yaklaşımı ise, açıklama noktalarının büyük bir kısmını Marksist kuramdan almaktadır. Buna göre, sömürgecilik iki dünya savaşının ardından ortadan kalkmış olsa da, bağımsızlığını kazanan yeni devletler, eskiden sömürgesi oldukları devletlere, yeni bir düzen içinde bağımlı hale gelmişlerdir, çünkü bu yeni bağımsız devletlerin üretim ilişkileri, yöntemleri, kısacası ekonomileri, eskiden sömürgesi oldukları devletlere

kaçınmayacaklardır. Bu teori hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Copeland, "Economic Interdependence...", 6,7.

²⁶ Copeland, "Economic Interdependence...", 25.

²⁷ Albert O. Hirschman, "Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi", **Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi**, ed. Fikret Şenses, çev. Sedef Öztürk, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996): 34.

²⁸ Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadı**, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2005), 104.

²⁹ Kuramlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Fikret Başkaya, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, (İstanbul: İmge Kitabevi, 1994), 61–79; Ergül Han, Ayten Ayşen Kaya, **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, 5. bs., (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006), 30–36; Kaynak, **Kalkınma İktisadı...**, 104–114.

dayanmaktadır. Bağımlılık teorisyenlerinin yaklaşımlarının politik ekonomiye yaklaştığı ve açıklamaları siyasete de pay ayırarak yaptıkları görülmektedir.³⁰ Burada Paul Baran, Andre Gunder Frank ve Samir Amin'in yaklaşımları etkili olmuştur. Baran, Frank ve Amin genel olarak, kapitalist dünya ekonomisinin gelişimi üzerinde durmuşlardır. Bu gelişimi bağımlılık ve sömürü ve bu bağımlılığın sonucundaki merkez ile çevre kapsamında incelemeye çalışmışlar ve bu ekonomik ilişkilerin siyasette yarattığı yozlaşmaya vurgu yapmışlardır.³¹ Bu yaklaşımlarda azgelişmişliğin dışarıdan dayatıldığı, gelişmiş ülkelerin konumlarını korumaları için az gelişmişlerin az gelişmiş kalmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Neo-Marksist yaklaşımların önemle üzerinde durdukları noktalardan biri de, kapitalist yayılmanın olumsuzluğu ve kalkınmanın kurulan sistem içinde, kapitalizm içinde mümkün olmadığı, dolayısıyla bu ülkelerin kapitalizmden kopmaları gerektiğidir.³² Yazarların bu yaklaşımları, dünya ekonomisinin var olan durumuna bir alternatif yaratmadığı, uluslararası ekonomik ilişkilerin önemini göz ardı ettiği ve dünyanın tüm ülkelerini merkez ve çevre olarak kesin sınırlarla ayırmaya çalıştığı için eleştirilmiştir.³³

1970'lerin başında ise, Immanuel Wallerstein "dünya sistemi" yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşım, kapitalizmin bir dünya sistemi olarak gelişimini ve ülkeleri nasıl etkilediğini incelemeye çalışmaktadır. Wallerstein, 16. yüzyılda Avrupa'daki ekonomik dönüşümün, devletlerarası sistemi geliştirdiğini, tüm dünyayı etkisi altına alan bir genişleme süreci başlattığını ve çevresinde bulunan tüm yapıları bünyesine katarak geliştiğini ve güçlendiğini söylemektedir. Yazar, dünya sisteminde, merkez, yarı çevre ve çevre olarak üç bölgenin var olduğundan ve çevredeki sermayenin merkeze akarak merkezi güçlendirdiğinden söz etmiştir. Wallerstein'ın bu yaklaşımı, azgelişmiş ülkelerin kaderini baştan çiziyor olduğu ve salt ekonomik bağlantılarla açıklama yapmaya çalıştığı için eleştirilmiştir.³⁴

Tüm bu yaklaşımların ardından, Amerikalı teorisyenler Robert Keohane ve Joseph Nye'in 1970'lerin ortalarında artarda yazdıkları birkaç makale ile ortaya koydukları karmaşık karşılıklı bağımlılık (*complex interdependence*) teorisi, devletlerarasındaki

³⁰ Kaynak, **Kalkınma İktisadı...**, 114.

³¹ Han, Kaya, **Kalkınma Ekonomisi...**, 37.

³² Başkaya, **Kalkınma İktisadının...**, 82.

³³ Han, Kaya, **Kalkınma Ekonomisi...**, 37, 38.

³⁴ Dünya sistemi yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Kaynak, **Kalkınma İktisadı...**, 127–130.

bağımlılık ilişkisini olumlayarak devletlerin çatışmadan kaçınmalarına olanak sağlamaya çalışmaktadır. Bu teori, uluslararası sistemdeki aktörlerin ilişkilerine ekonomi perspektifinden bakılmasına yardım etmektedir. Yani karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi, salt bir ekonomi teorisi değil, ekonomik bağımlılıkla siyasal alana ilişkin dönüşüm öneren bir siyaset teorisidir. Teorisyenler karmaşık karşılıklı bağımlılığı açıklarken burada tesis edilmeye çalışanın “*güvenliğin ve gücün daha az önemli olduğu ve ülkelerin birbirlerine çoklu sosyal ve politik ilişkilerle bağlı oldukları bir dünya*” olduğunu söylemektedirler.³⁵ Joseph Nye, karşılıklı bağımlılık terimini³⁶, “*karşılıklı etkilerin durumu*” olarak özetlemektedir.³⁷

Nye’a göre bağımlılık durumunun karakteristik özelliklerinden biri geleneksel iç politika-dış politika ayrımının ötesine geçmesidir.³⁸ Bir devletin iç politika kararları, ilişkili diğer devletlerin iç ve dış politikalarını etkilemektedir. Yerel politikaların düzenlenmesiyle ilgilenen birçok kurum, kararlarını dış politikadaki etkilere ya da dışsal örnekler göre vermektedirler. Teorinin bu özelliğinin bu sebeple küreselleşen yeni düzenle ilişkili olduğu söylenebilir. Öte yandan teoride günümüz küresel dünyasında etkisini yitirmiş olan politik realizmin eleştirisi yapılmakta ve karşılıklı bağımlılığın uluslararası siyaseti nasıl dönüştürebileceği incelenmekte, devletlere güçlü ilişkiler geliştirebilmek için izlenebilecek çeşitli yollar sunulmaktadır. Buna göre devletler, aralarındaki ilişkileri geliştirebilmek için;

1. Toplumlar arasında eyaletler ötesi, yönetimler ötesi ve ulus ötesi ilişkiler geliştirmek için çoklu kanallar kullanmalılar
2. Öncelikleştirilen meselelerin ve değişen çıkarların uygulanmasında hiyerarşiyi yok etmeliler

³⁵ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye Jr., “Power and Interdependence in the Information Age”, **Foreign Affairs**, Vol. 77, No. 5, (1998): 83.

³⁶ “Interdependence” terimi Türkçe’ye karşılıklı bağımlılık olarak çevrilmiştir. Nye burada bu terimi açıklarken, bunun “mutual dependence” yani “karşılıklı bağımlılık” kavramına denk düştüğünü vurgulamaktadır. Ancak terimin Türkçe’si zaten bu şekilde ifade edildiği için açıklamanın bu kısmı göz ardı edilmiştir.

³⁷ Joseph S. Nye, “Independence and Interdependence”, **Foreign Policy**, Vol. 22, (1976): 131, 132.

³⁸ Nye, “Independence and...”, 137, 148.

3. Askeri gücü uluslararası ilişkilerde bir zorlayıcı güç nesnesi haline getirmekten kaçınılmalıdır.³⁹

Görüldüğü gibi diğer bağımlılık teorilerinden farklı bir boyutu işaret eden karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisinde, diğer yaklaşımlardan farklı olarak politik ekonomi açıklamaları ön plana çıkmakta ve ekonomi ilişkileri salt ekonomik bağlantılarla açıklanamamaktadır. Burada özellikle askeri güç hususunun önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Zira ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi öncelikle, devletlerarasında güven tesis edilmesine, bu güvenin oluşturulabilmesi de devletlerin diğerinden tehlike gelme ihtimalini düşünmeden hareket etmesine bağlıdır denebilir. Diğer taraftan milletlerin refahının birbirine bağımlı hale geldiği noktada devletler işbirliği yapma yolunu ve yıkıcı faaliyetlerde bulunmaktan kaçınmayı seçerler. Buradan ekonomik karşılıklı bağımlılığın yükselmesinin pozitif siyasal sonuçlar doğuracağı sonucuna ulaşılmaktadır.⁴⁰

Gelişmelerin bir sonraki adımı olarak hiyerarşinin bulunmadığı ya da en aza indirildiği bir düzlemde ilişki kurmaya çalışacak olan devletler, hem merkezi hükümetler bazında, hem de uluslararası örgütler, uluslararası kuruluşlar ve sivil girişimler bazında iletişime geçmeye başlayacak ve siyaseten yakınlaşan bu aktörler ekonomik ilişkiler kurmak ve oluşan güven ortamının sürekliliğini sağlamak için krizlerden kaçınacaklardır. Hiyerarşiyi yıkarak, devletlere ve diğer aktörlere eşitlik vaat etmese de sistemi etkileyebilecek gücü elde etme imkânı sunan bu teori ile sistem içindeki tüm aktörler, sistemin devamlılığı için merkez yapılarında dönüşüm gerçekleştirebileceklerdir. Bu dönüşümün sağlanabilmesi ise sistemdeki güvenlik ilişkilerinin, örgütlerin ve diğer aktörlerin konumuna ve gelişen dünya düzeninde farklılaşan ve önem kazanan diğer girdilerin durumuna bağlıdır denebilir. Aşağıda bu bağlamda teorinin sacayakları incelenecektir.

2.2.2. Teoride Realizmin Yeri

Keohane ve Nye, ortaya koydukları bu teoriyle, klasik realizmin eleştirisini yapmaktadırlar. Burada “realizm” eleştirisi yapan yazarların, “gerçek duruma” yakın bir tablo çizdikleri iddia edilebilir. Yazarlara göre realizmin en önemli

³⁹ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye Jr., “Globalization: What’s New? What’s Not? (And So What?)”, **Foreign Policy**, Vol. 118, (2000): 115.

⁴⁰ Joseph Nye, “Collective Economic Security”, **International Affairs**, Vol. 50, No. 4 (1974): 587.

bileşenlerinden biri olan askeri güç, *karmaşık karşılıklı bağımlılık* yaratıldığında öncelikli olmaktan çıkmaktadır; çünkü ekonomik ilişkilerin kurulması ve zarar görmeyecek bir seviyede tutulmaya çalışılması için askeri gücün bir tehdit olarak sunulmaması gerekmektedir. Bu yolla devletlerarasında işbirliğine gitme ihtimali artabilir. Ancak yazarların burada vurguladıkları başka bir nokta da “*ister ekonomik havuçlarla ister askeri sopalarla olsun, ikna kabiliyeti ya da zorlama[nın], gücün en merkezi elementi*” olduğudur.⁴¹ Bunun için askeri çatışmaları, ilişkilerin düzleminden uzaklaştırmak ve iletişimi farklı yollardan kurmak uzun dönemli bağlantılar için geçerlidir denebilir.

Öte yandan realizmin ön şartlarından olan, ulus devletlerin dünya siyasetindeki öncelikli ve egemen güç oldukları⁴² yönündeki görüş de bugün artık geçerliliğini yitirmiştir. Realizmi sarsan bu yeni durum sayesinde, bağlantıların farklı aktörlerin yardımlarıyla, barışçıl çözümler içinde tesis edilmesi mümkün hale gelmiştir. Realizmin bir başka gereksinimi olarak, uluslararası politikada net sınırlarla çizilmiş bir hiyerarşinin var olduğunu söylemek de günümüz için güç görünmektedir. Günümüz dünya siyasetinde sistemin çok daha karmaşık olduğu söylenmelidir; çünkü sistem içinde çok daha fazla aktör ve daha az hiyerarşi bulunmaktadır. Hegemon güç anlayışı gerilemiş ve kolektif bir aksiyon gerçekleştirme amacı ortaya çıkmıştır.⁴³ Farklı coğrafyalarda farklı ve biricik özellikleriyle uluslararası politikada önemli ve belirleyici konumda olan devletler ve devlet dışı aktörler bulunmaktadır.

Ekonomik bağımlılık ilişkisinin de burada devletlerin egemenliği anlayışını değiştirdiği söylenebilir. Ancak teoriyi ortaya koymalarından yaklaşık yirmi yıl sonra Keohane, devletlerin egemenlik anlayışıyla ilgili farklı bir çıkarım yapmıştır. Reel durumu göz önünde bulunduran yazar, çok az devletin kendi sınırlarında tamamen dışarıya bağımlı olmak istediğini; birçok devletin ise egemen otoritesini, diğerlerinin de aynı kurallara tabi olduğundan ve aynı pratikleri uyguladıklarından emin olmak için bir pazarlık aracı olarak kullandığını söylemektedir.⁴⁴ Devletlerin,

⁴¹ Keohane, Nye, “Power and...”, 86.

⁴² Harry Anastasiou, “Changing Greek-Turkish Relations: Past, Present and Future”, **ISA’s 50th Annual Convention. 15 February 2009**, (New York: ISA, 2009): 4, http://www.allacademic.com/meta/p311533_index.html [10.02.2012].

⁴³ Nye, “Independence and...”, 145.

⁴⁴ Robert O Keohane, “International Institutions: Can Interdependence Work?”, **Foreign Policy**, Vol. 110, (1998): 92.

hegemonyalarını diğerleri üzerinde bir baskı ve pazarlık nesnesi olarak kullanmalarından kaçınmak içinse, çok taraflı diplomasi kullanılması gerekmektedir.⁴⁵ Zira sistemdeki aktörler birbirlerini etkileyerek dönüştürmekte ve sistemi bu yolla yürütür kılımtadırlar.

Keohane ve Nye'in teorilerini ortaya koydukları "Power and Interdependence" eserlerinin ardından, teorilerine yönelik eleştiriler de gelmiştir. Bu eleştirilerden önemli bir tanesini Michalak sunmuş ve yazarların teorilerinde realizm eleştirisi yapıyor olmalarına rağmen aslında realizmi gerektiği gibi okumadıkları ve teorilerini bu akım hakkındaki yanlış fikirleri ve kendi çıkarımları üzerine oturttuklarını söylemiştir.⁴⁶ Keohane ve Nye'a, teorilerinde realizmi eleştirmek için realizmin araçlarını kullandıkları yönünde de eleştiriler gelmiştir. Yazarlar buna, teorilerinin realist olmaktan çok liberal olduğunu söyleyerek açıklama getirmeye çalışmışlar⁴⁷ ve yapılan tüm eleştirilerin ardından teorilerini gözden geçirmişlerdir. 1987'de yayınladıkları gözden geçirilmiş eserlerinde yazarlar, 1980'lerin, 1970'lerden çok 1950'lere benzediğini, uluslararası politika düzleminde birçok yeni gelişme tecrübe edildiğini ve bu sebeple 1980'ler siyasetini kendi teorilerinden çok realist teorilerin iyi açıklayabileceğini kabul etmişlerdir.⁴⁸

2.2.3. Dış Politikanın ve Örgütlerin Rolü

Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin kurulmasında ve yürütülebilmesinde önemli yer tutan bir başka etken de dış politikadır. İç politika ve dış politikanın bağlantılı yürüdüğünü savunan yazarlara göre, dış politika stratejilerinin belirlenmesinde, uzun vadeli çıkarları yansıtacak ve aktörlere hareket alanı sağlayacak bir iç politikanın gerektiği söylenmektedir.⁴⁹ Örneğin, yatırım çekmek isteyen devletin kazanç sağlayabilmesi için kilit nokta şeffaflığı tesis edebilmesidir. Yabancılar için opaklık, risk teşkil

⁴⁵ Nye, "Independence and...", 145.

⁴⁶ Michalak'ın eleştirisi hakkında detaylı bilgi için bkz.

Stanley J. Michalak, "Theoretical Perspectives for Understanding International Interdependence", **World Politics**, Vol. 32, No. 1, (1979): 136–150.

⁴⁷ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, "Power and Interdependence Revisited", **International Organizations**, Vol. 41, No. 4, (1987): 737.

⁴⁸ Keohane, Nye, "Power and...", 725.

⁴⁹ Nye, "Independence and...", 150.

etmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla dış politikadaki adımların hazırlanması sürecinden önce iç politika uyumlaştırılmalıdır. Bu noktayı Amerika Birleşik Devletleri örneği üzerinden açıklamaya çalışan Nye, Dışişleri Bakanlığı'nın, uzun vadeli hedeflere ulaşmak için kongreyle/yasamayla birlikte hareket etmesi ve buna ek olarak özel sektör kuruluşlarının da sürece dâhil edilmesi gerektiğini söylemektedir.⁵¹ Yani Dışişlerinin belirleyeceği siyasa­ların uygulanabilmesi için öncelikle kongre, iç politikada gerekli olan düzenlemeleri yapacaktır. Öte yandan karşılıklı bağımlılığın yeni bir dış politika için açıkça ortaya konmuş bir kılavuz sağlamayacağı; aksine alınması gereken kararları zaman zaman zorlaştırabileceği de vurgulanmalıdır.⁵² Çünkü bağımlılığın kurulduğu bir düzlemde, dış politika uygulamaları, bu bağımlılığa zarar vermeyecek düzeyde olmalıdır. Bu ilişkinin önemli olan noktası da iç ve dış siyaset dengesinin kurulmasıdır.

İç ve dış siyaset dengesinin kurulmasında, hükümetlerin sisteme çeşitli müdahaleleri olabilmektedir. Bir devlet, içeride kendi sınırlarında, uluslararası örgütler yardımıyla ise diğer ülkenin sınırlarında müdahale alanı oluşturabilmektedir.⁵³ Özellikle 1990'ları ve sonrasındaki politik gelişmeleri anlamlandırabilmek için örgütlere göz atmak gerekmektedir.⁵⁴ Örgütlerin de kendi içlerinde çeşitlenmekle birlikte, bugün, dünya siyasetini yönlendiren kuralların konmasını sağlayan aktörlerden oldukları kabul edilmelidir. Nye'a göre uluslararası örgütlerin dünya siyasetindeki görevleri; (1) bilginin temini, (2) genel normların oluşturulması, (3) belli normlara uygun olarak devletlerin hareketlerinin düzenlenmesi ve gözetimi ile (4) teknolojilerin kontrol edilmesi ve sistemlerin planlanması ya da gözetimidir.⁵⁵

Burada ulus ötesi (*transnational*) ve yönetimler ötesi (*transgovernmental*) örgütler ayrıştırması yapılmalıdır. Zira çokuluslu şirketler, istihbarat teşkilatları veya tüm dünyada faaliyet gösteren bir doğa koruma derneği aynı yapı içinde analiz

⁵⁰ Keohane, Nye, "Power and...", 93.

⁵¹ Nye, "Independence and...", 151, 152.

⁵² Nye, "Independence and...", 160.

⁵³ Nye, "Independence and...", 150.

⁵⁴ Keohane, "International Institutions...", 82.

⁵⁵ Nye, "Independence and...", 157.

edilemez.⁵⁶ Her ne kadar uluslararası örgüt sayılmıyor olsalar da; çokuluslu şirketlerin de önemi vurgulanmalıdır. Örneğin; 1980’lerde IBM şirketinin yıllık kârı Kolombiya, Kenya, Yugoslavya gibi devletlerin bütçelerinden daha büyüktür.⁵⁷ Dolayısıyla etki gücünün de bu devletlerden daha fazla olabileceği iddia edilebilir. Böyle bir analiz bugün için de yapılabilir. Son dönemde, günümüzde önemli bir çokuluslu şirket olan Apple’ın değerinin, krizdeki Yunanistan’dan daha fazla olduğuna dair haberler yapılmıştır.⁵⁸ Dolayısıyla çokuluslu şirketlerin de analiz içinde bulundurulmaları gerekmektedir. Büyüyen ve kuvvetlenen yapılarıyla bu şirketler artık devletler ve kurumlar kadar pazarlık gücüne sahip olabilmektedirler.

Keohane örgütlerin, belirsizliği azaltarak ve anlaşmayı dayatmanın maliyetine katlanarak devletlerin aralarında karşılıklı kazanç sağlamalarına yardım ettiklerini söylemektedir.⁵⁹ Örgütlerin oluşturulmasında bazı stratejiler ortaya konması gerekmektedir ve Keohane bu stratejilerin “yeni bir dünyanın tasarımı”nı göstermeyeceğini, ancak amaçları ortaya koymak ve meseleleri istenen yöne sürüklemek için bir yol sunabileceğini belirtmektedir.⁶⁰ Ancak göz ardı edilmemelidir ki; uluslararası örgütlerin de parçası oldukları hükümetin ya da yönetimin fikirlerini olmasa da, içinde bulundukları yapıda güçlü olan diğer örgütlerin fikirlerine yakın fikirleri ya da davranışları savunuyor ve sergiliyor olma ihtimalleri vardır.⁶¹

Uluslararası örgütlerin dünya siyasetindeki payı ve etkinliği hakkında muhalefet yapılmadığını söylemek de güçtür. Bu karşıt görüşlerin üzerinde durdukları noktalar dönemlere göre değişmektedir; ancak temel olarak dünya siyasetini yönlendiren asıl gücün devletler olduğunu söyleyenlerin, uluslararası örgütlere itibar ettikleri söylenemez. Öte yandan anarşi durumuna dikkat çekmek isteyenler de böyle bir durum karşısında devletlerin mutlak kazançlardansa göreceli kazançları tercih

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, “Transgovernmental Relations and International Organizations”, **World Politics**, Vol. 27, No. 1, (1974): 40, 41.

⁵⁷ Joseph S. Nye, “Soft Power”, **Foreign Policy**, No. 80 (1990): 157.

⁵⁸ David Goldman, “At \$400 Billion, Apple is Worth More Than Greece”, **CNN Money**, 19 Ocak 2012, http://money.cnn.com/2012/01/19/technology/apple_market_cap/index.htm [21.03.2012].

⁵⁹ Keohane, “International Institutions...”, 87.

⁶⁰ Robert O. Keohane, “International Organization and the Crisis of Interdependence”, **International Organization**, Vol. 29, No. 2, (1975): 360.

⁶¹ Keohane, Nye, “Transgovernmental Relations...”, 60.

edeceklerini belirtmektedirler. Yani uluslararası bir örgüt yardımıyla kazanç sağlama olasılığı olsa da bir devlet, diğer devletlerin de kazanç sağlaması ihtimalini göz önünde bulundurup gücünü ve statüsünü korumak için karşılıklı işbirliğine karşı çıkacaktır. Ayrıca işbirliği sıkı pazarlıklar sonucu sağlanabilmekte ve anlaşmazlığın ötesinde kendini var etmektedir.⁶² Burada örgütlerin dünya siyasetinde önemli bir yeri olduğunu savunan Keohane, üye çeşitliliği kısıtlı olan, üyeleri birbirine ekonomik, sosyal ve siyasal olarak benzeyen örgütlerin daha etkin rol üstlendiklerini söylemektedir.⁶³ Bunun yanında, uluslararası örgütlerin koydukları normları uygulamaya geçirmekte de, milliyetçi olanlara nazaran uluslararası bakış açısına sahip elitler (örgüt üyeleri/yönetimi) daha başarılı olmaktadır.⁶⁴

2.2.4. Duyarlılık ve Kırılganlık Faktörü

Nye'a göre karşılıklı bağımlılığın iki boyutu bulunmaktadır; duyarlılık (*sensitivity*) ve kırılganlık (*vulnerability*). Burada duyarlılık belirlenmiş bir durumda dışarıdan yüklenilen maliyetli etkilere katlanma yükümlülüğü anlamına gelmekteyken; kırılganlık, bu yükümlülüğün evrilmesi ya da ondan kaçılması için çaba gösterilmesi durumlarında bile devam etmesi anlamına gelmektedir.⁶⁵ Kavramları görünür kılmak için ise Nye 1973 petrol krizi örneğini vermektedir. Buna göre ABD'deki petrol fiyatlarının artışı, devletin, Arap ambargosu karşısında duyarlı olduğunu göstermiş; ancak tüketilen petrolün büyük bir kısmının Arap devletlerinden karşılanmıyor olması sebebiyle de kırılganlığın limitli olduğu görülmüştür.⁶⁶ Yani alternatif ticaret ortaklarının bulunması durumunda kırılganlık azalmaktadır. Holsti, bu noktada ekonomik bağımlılığı, bir çeşit asimetrik kırılganlık olarak tanımlamaktadır.⁶⁷ Ancak global piyasalara, özellikle bir ürünü ihraç eden bir devlete karşı diğer tüm piyasaların duyarlı olacağı söylenmelidir.

⁶² Keohane, "International Institutions...", 88.

⁶³ Keohane, "International Institutions...", 91.

⁶⁴ Keohane, "International Organization...", 362.

⁶⁵ Nye, "Independence and...", 133.

⁶⁶ Nye, "Independence and...", 133, 134.

⁶⁷ Kal J. Holsti, "A New International Politics? Diplomacy in Complex Interdependence", **International Organizations**, Vol. 32, No. 2 (1978): 516.

Tablo 2.1. Kırılganlık ve Duyarlılığın Etkileri

	<i>Duyarlı</i>	<i>Duyarlı Değil</i>
<i>Kırılgan</i>	Çoğunluğu dışarıdan dayatılan politik ve sosyal değişime açıktır.	Kendi tercihiyle dışarıya kapalıdır ancak bazen global sürece uymaya zorlanır.
<i>Kırılgan Değil</i>	Değişim için baskı hissederek ancak hızlı değişim gerekliliği yoktur. Zamanı ve alternatifleri vardır.	Tamamıyla hegemon ve emperyalisttir. Diğerlerinin yaptığı seçimlerden etkilenmez. Birçok alternatifi vardır.

Kaynak: Kenneth S. Rogerson, “Information Interdependence: Keohane and Nye's Complex Interdependence in the Information Age.” **Information, Communication and Society**, Vol. 3, No. 3 (2000): 422.

Yukarıdaki tablodan hareketle, dört alanın hiçbirine dâhil olmayan, ancak daha az duyarlı ve daha az kırılgan olduğunu söyleyebileceğimiz aktörün, sahasında kontrolü sağlayabileceği ve aktif olabileceği söylenebilir.⁶⁸ Tablodaki alanların herhangi birinin tam olarak içinde sayılmak, karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurabilmek, karşısındakine zarar vermemek ya da zarar görmemek için uygun değildir. Burada ekonomik kırılganlığın uluslararası ilişkilerde yayılan/nüfuz eden bir durum olduğundan bahseden Holsti, ekonomik anlamda baskı, bozulma, zarar verme kapasitesinin eşit yayılmadığını söylemekte ve bağımlılık teorisyenleri ile siyasa yapıcılarının bunu göz ardı ettiklerini iddia etmektedir. Holsti'ye göre ihracat mallarındaki yüksek yoğunlaşma, ihracat ve tedarik kaynaklarının coğrafi yoğunlaşması gibi durumlar kırılganlığı belirleyici özelliklerdir ve bunların bir ekonomide yerleşmesi durumunda kırılgan olan devletin ekonomik yıkımı gerçekleşebilir.⁶⁹ Burada Holsti'nin açıklamasının ardından da görüldüğü üzere, ekonomik ilişkileri mümkün olduğunca, coğrafi anlamda, genişletmek, bir ekonomi için kırılganlığı azaltacak bir faktördür.

2.2.5. “Bilgi Çağı” Faktörü

Teorinin günümüzdeki etkileri incelenirken göz önünde tutulacak önemli bir nokta da iletişim teknolojisindeki gelişmelerdir.⁷⁰ Uzak coğrafyaların yakınlaşması, kitle iletişim araçlarının uydu televizyonlarla tüm dünyaya seslerini duyurmaları, kıtalararası iletişimin eskiye oranla daha masrafsız hale gelmesi gibi gelişmeler sayesinde karmaşık bağımlılık kurulması için ortam yaratılması kolay hale gelmiştir.

⁶⁸ Kenneth S. Rogerson, “Information Interdependence: Keohane and Nye's Complex Interdependence in the Information Age.” **Information, Communication and Society**, Vol. 3, No. 3 (2000): 422.

⁶⁹ Holsti, “A New...”, 516.

⁷⁰ Nye, “Independence and...”, 140.

Keohane ve Nye 1970'lerin modernistlerinin bu durumu öngördüklerini ve “çok uluslu şirketlerin, hükümetler üstü organizasyonların ve global finans piyasalarının” çok daha önemli hale geleceğinden bahsettiklerini söylemektedirler.⁷¹ Bilgi devriminin düzgünleştirici etkilerinden söz eden yazarlar, maliyetlerin, ölçek ekonomilerinin ve piyasaya giriş engellerinin azalırken, büyük devletlerin gücünün de azaldığını ve öte yandan küçük devletlerin ve devlet dışı aktörlerin güçlerinin ise arttığını söylemektedirler.⁷²

Günümüz bilgi çağında, gerçek dünya kadar sanal dünya için de klasik politika sorularının (*kim, hangi şartlarda yönetiyor?*) geçerli olduğu söylenebilir. Ancak sanal dünyanın güçle yönetilemeyeceği açıktır ki; burada önemli olan kimlerin hangi kaynaklardaki bilgiye ya da yanlış yönlendirmelere itibar ediyor olduğudur.⁷³ Birçok kaynak arasında güvenilir olan kaynak olmak sanal dünyanın kilit rolüdür denebilir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir ayrıntı vardır ki; şu anda bilginin toplanmasının ve yayılmasının ucuz ve basit olmasına bakılmamalıdır. Zira bu duruma gelinmesi için maliyetli bir süreçten geçilmiştir.

Keohane ve Nye'a göre, yeni bir bilginin değeri, var olan tüm bilgilerden daha fazla olabilir. Yazarlar bu noktada istihbaratın dikkat çekebilecek bir örnek olacağını ileri sürmektedirler.⁷⁴ Yani ilk hareket edenin ve yolu ilk açanın maliyetlere rağmen kazançlı çıkacağı öngörülmektedir. Güvenilir kaynak olmak için de bilgiye ilk ulaşan olmak ve bunu doğru şekilde sunmak değerli olmaktadır. Ayrıca bilgiyi temin eden taraf, onun sürekliliğini de sağlamaktadır. Örneğin, Microsoft'tan bir ürün satın alan tüketici, güncelleştirmeler için de adı geçen şirkete bağımlı hale gelmektedir.⁷⁵ Bu örnekten hareketle, askeri bağlantılar ve ticari ilişkilerin devamlılığında da aynı ilişkinin bulunduğu ve önce hareket eden, bağlantı kuran, teknoloji geliştiren tarafın, karşı tarafı bağımlı hale getirdiği iddia edilebilir.

⁷¹ Keohane, Nye, “Power and...”, 81, 82.

⁷² Keohane, Nye, “Power and...”, 87.

⁷³ Keohane, Nye, “Power and...”, 91.

⁷⁴ Keohane, Nye, “Power and...”, 88.

⁷⁵ Rogerson, “Information Interdependence...”, 424.

2.2.6. Ekonomik Güvenlik Boyutu

Ekonomi ve güvenlik arasındaki ilişkinin devlet adamlığının en kritik ve dikkat çekici problemlerinden biri olduğunu öne süren Mastanduno, ekonominin, 1970 ve 1980'lerden sonra uluslararası ilişkiler disiplini içinde önemli hale gelmesi sebebiyle uluslararası politik ekonomi çalışmalarının öne çıktığını ve ilişkileri etkilediğini söylemektedir.⁷⁶ Bugün de uluslararası ilişkiler alanında çalışmalar yapanlar ekonomi ve güvenlik alanlarının kesişimine yoğunluk vermektedirler. Çalışmalar uluslararası ticaret ve barış, güvenlik ilişkileri ve uluslararası ekonomik işbirlikleri, güçlü devletlerin büyük stratejileri olarak ekonomi ve güvenlik arasındaki bağları canlandırmaktadır.⁷⁷

Karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi açısından ekonomi ve güvenlik ilişkisi analiz edilmeye çalışılırsa, bağımlılığın bir boyutunun ekonomik refahın tesisine yardımcı bir öge olması olduğu ve devletlerin de ekonomik refaha ulaşmalarının yollarından birinin ekonomik güvenliği sağlamaları olduğunun altı çizilmelidir. Dolayısıyla ekonomik güvenlik ile karmaşık karşılıklı bağımlılık arasında doğrudan bir bağlantının varlığından söz edilebilmektedir. Ekonomik refaha yönelik tehditler ekonomik bağımlılığı etkilemektedir. Bu noktada ekonomik güvenliğin, hükümetlerin, yerel ve uluslararası ekonomik siyasalarının gözetim altında tutulmasını kabul etmeleri anlamına geldiği söylenmelidir.⁷⁸ Nye ekonomik refahın (1) diğer devletlerin istemli ya da istemsiz faaliyetleri, (2) ulus ötesi kuruluşların istemli ya da istemsiz faaliyetleri ve (3) doğal sebepler yoluyla tehdit edilebileceğini söylemektedir.⁷⁹ Burada doğal sebepler dışındaki faktörler güç kullanımı ile çözülebilir diyen Nye, ekonomik bağımlılığı güvenlikleştirmektedir.

Müşterek kazanç hususu da ekonomik refahın başka bir boyutudur. Buna göre devletler müşterek kazanç sağlamak için faaliyetlerde bulunabilirler; ancak askeri muhalif bir tarafın bu kazancı geliştirip kullanabileceği yönündeki korku devletleri, müşterek kazanca yönelik faaliyetleri feda etmeye ya da onlardan feragat etmeye

⁷⁶ Michael Mastanduno, "Economics and Security in Statecraft and Scholarship", **International Organizations**, Vol. 52, No. 4, (1998): 825, 826.

⁷⁷ Mastanduno, "Economics and...", 827.

⁷⁸ Lawrence B. Krause, Joseph S. Nye, "Reflections on the Economics and Politics of International Economic Organizations", **International Organizations**, Vol. 29, No. 1, (1975): 331.

⁷⁹ Nye, "Collective Economic...", 588.

yönlendirebilir.⁸⁰ Burada kuşkusuz önemli olan nokta, kazancın bölüşümüdür. Bu bölüşümün tek bir aktörün lehinde olması ya da aktörler arasında eşite yakın olarak dağıtılması güvenliğe yönelik korkuların kapsamını ortaya koyacaktır. Holsti bu noktada dağıtıma dikkat çekerek, karşılıklı bağımlılığın sanayileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında kurulmaya çalışıldığını ve dolayısıyla ne simetrik ne de evrensel olduğunun söylenebileceğini vurgulamaktadır. Ona göre kapitalizm ve sömürgecilik aracılığıyla tesis edilen günümüz ekonomik düzeni çevredekilerin merkezdeki zenginler tarafından sömürüsü üzerine kurulmuştur.⁸¹

2.2.7. Askeri Güvenlik Kaygılarının Rolü

Nye günümüz dünya siyasetinde, geleneksel askeri güç dengesi endişesinin arka plana atılması gerektiğini söylemekte ve bugün “diğer” aktörlerin giderek güçlü duruma geldiklerinden bahsetmektedir.⁸² Ancak burada önemli olan devletin mi diğer aktörlerin mi daha güçlü olduğu tartışmaları değil, giderek karmaşıklaşan yapının ilişkileri etkiliyor olduğudur.⁸³ Çünkü dünya siyasetini basitçe devletlerin arasındaki siyaset olarak analiz etmek de bugün için yetersiz kalmaktadır.⁸⁴ Morrow, Siverson ve Tabares’in, benzer çıkarlara ve demokrasiye sahip olan, müttefik ikililer arasındaki ticaret akışının gücünü test eden çalışmalarında, demokrasinin ve çıkar ortaklığının ticarete olumlu yönde katkı yapacağı sonucuna ulaşılmıştır.⁸⁵ Yazarlara göre, uluslararası ticaret ulusal güvenliği etkilemektedir. Eğer ticaret yapan devletlerden biri, bu ilişkiden kaynaklanan kazanımlarını, ilişki kurduğu ticaret ortağı olan diğer devlet üzerinde askeri bir üstünlük kurmak için kullanırsa, devletlerarasındaki bu ticari ilişki bir askeri dışsallık yaratabilir. Bu sebeple devletlerin, ticaret ortaklarının, kazanımlarını askeri alanda yatırımlara

⁸⁰ Nye, “Collective Economic...”, 590.

⁸¹ Holsti, “A New...”, 514.

⁸² Nye, “Soft Power...”, 156, 157.

⁸³ Nye, “Soft Power...”, 157.

⁸⁴ Robert O. Keohane, “Global Governance and Democratic Accountability”, **Taming Globalization: Frontiers of Governance**, ed. David Held, Mathias Koenig-Archibugi (Oxford: Blackwell Publishing, 2003): 130.

⁸⁵ James D. Morrow, Randolph M. Siverson, Tressa E. Tabares, “The Political Determinants of International Trade: The Major Powers 1907–90”, **The American Political Science Review**, Vol. 92, No. 3 (1998): 649.

dönüştüreceklerinden korkmaları için sebepleri olmaktadır.⁸⁶ Ayrıca bugün müttefik olan devletlerin sonsuza kadar müttefik kalmayabileceği de göz önünde bulundurulursa, askeri kaygıların ve güvenlik endişelerinin ticareti olumsuz etkileyebileceği/etkilediği söylenebilir.

Keohane ve Nye da, bilgi çağı devrimlerine rağmen, askeri güçle ve güvenlik kaygılarıyla ilgili büyük değişimler olmadığından bahsetmektedirler. *“Devletlerarası ilişkilerde askeri güç hâlâ önemli bir rol oynamaktadır ve zor durumlar karşısında güvenlik meseleleri dış politika içinde önde tutulmaktadır”*.⁸⁷ Burada kolektif güvenlik meselesi ön plana çıkmaktadır. Güvensizlik durumunun çatışmayı yaratacağına ve yayılmasına sebep olacağına inanılmaktadır. Bu sebeple devletler, ulusal güvenlik politikalarının tesis edilmesine yönelik uluslararası bir ilgi duymakta ve güvenlik politikalarına yönelik diyalog geliştirilmesi yönünde gönüllü olmaktadır.⁸⁸ Ancak askeri gücün herkes için giderek masraflı hale geliyor olmasının, devletlerarasındaki hiyerarşiyi zayıflattığı da söylenmelidir.⁸⁹

Geleneksel görüş, askeri gücün baskın olduğunu ve askeri güç hiyerarşisinin başındaki devletlerin dünyayı yönettiklerini söylemektedir.⁹⁰ Dolayısıyla bugün gelinen noktada bile, dünyada yaşanan özellikle politik krizlere göz atıldığında, askeri güç kullanımı hâlâ önemli bir yer tuttuğundan, karmaşık karşılıklı bağımlılığın evrensel olmasına yaklaşılamadığı iddia edilmektedir.⁹¹ Devletlerin otonom güçlerine yönelik tehditler, bugün, askeri alandan ekonomik alana yönelmiştir.⁹² Hükümetlerin aldıkları kararlar birbirlerini etkilemektedir. Bu sebeple bir devlete karşı oluşturulacak muhalefetin ekonomi kullanılarak tesis edilebileceği ve bu yolun kullanıldığı söylenebilir.

Karmaşık karşılıklı bağımlılığın siyasasının, ekonomik, çevresel ve sosyal globalizmin yüksek ve askeri globalizmin düşük seviyede olmasıyla gerçekleşebileceği iddia edilmektedir. Burada ekonomik globalizm, malların,

⁸⁶ Morrow, Siverson ve Tabares, “The Political...”, 652.

⁸⁷ Keohane, Nye, “Power and...”, 84.

⁸⁸ Nye, “Collective Economic...”, 584, 585.

⁸⁹ Nye, “Independence and...”, 142; Nye, “Soft Power...”, 157.

⁹⁰ Nye, “Independence and...”, 143.

⁹¹ Keohane, Nye, “Globalization: What’s...”, 115, 116.

⁹² Nye, “Collective Economic...”, 586.

hizmetin ve paranın uzun mesafede akışını; çevresel globalizm, insan sağlığını ve yaşamını etkileyebilecek gelişmelerin uzun mesafede transfer edilmesini; sosyal ve kültürel globalizm, fikirlerin, bilginin ve bunlara sahip insanların hareketliliğini; askeri globalizm ise gücün ve güç kullanma tehdidinin uzun mesafeye yayılmasını ifade etmektedir.⁹³ Nye, karşılıklı bağımlılık retoriğinin mükemmel olmayan bir örnek olduğunu, ekonomik ve bazen ekolojik karşılıklı bağımlılığın, farklı grupları, farklı yollarla, ulusal güvenlik meselelerinden daha fazla etkilediğini söylemektedir.⁹⁴ Ancak Holsti, Keohane ve Nye'nin, karşılıklı bağımlılığın arttığına ikna olmalarına rağmen askeri güvenlik meselelerinin yerini ekonomik ve ekolojik problemlerin aldığını kabul etmediklerini iddia etmektedir.⁹⁵ Oysa Nye 1990'da yaptığı çalışmada ulusal güvenlik meselelerinin artık askeri alandan ekonomik ve ekolojik alana kaydığını ve dolayısıyla artık daha karmaşık olduğunu kabul etmiştir.⁹⁶

2.2.8. Her Şeye Çözüm mü?

Nye, karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisini ortaya atan kişilerden biri olmasına ve bu ilişkiyi savunmasına rağmen, bu retoriğe aşırı güvenmenin, diğer ulusların endişelerine körleşmek ve üyesi olunan ulusun tercihlerini anlamakta güçlük yaşamak gibi sonuçlara da sebep olabileceğini vurgulamaktadır. Yani ona göre karşılıklı bağımlılık iyi ya da kötü olarak adlandırılmayabilir ve bazı durumlarda işbirliğinin kurulmasından itibaren kolayca bir çatışma kaynağı olarak da ortaya çıkabilir.⁹⁷ Karşılıklı bağımlılığın ortaya çıkarttığı etkiler, bağımlılığın tüm derecelerinde nadiren eşittir; hatta çoğunlukla eşitsiz olmaktadır. İki devletten birinin daha az bağımlı olması durumunda, ilişkilerin manipüle edilebilirliği ortaya çıkmaktadır. Karşılıklı bağımlılık retoriğinin, bazen “ben bağımlıyım, sen yönetiyorsun” olarak algılanabildiği de unutulmamalıdır.⁹⁸

Öte yandan teorinin eksikleri de ortaya konmalıdır. Holsti'ye göre, askeri gücün arka planda tutulması, askeri gücün eşit olduğu devletlerin arasında söz konusu

⁹³ Keohane, Nye, “Globalization: What's...”, 106, 107.

⁹⁴ Nye, “Independence and...”, 149.

⁹⁵ Holsti, “A New...”, 523.

⁹⁶ Nye, “Soft Power...”, 157.

⁹⁷ Nye, “Independence and...”, 132.

⁹⁸ Nye, “Independence and...”, 132.

olamayacaktır. Ayrıca karşılıklı bağımlılığın tesis edilmesi durumunda, zayıf olan devletin yerel politika yapma kapasitesinin yitirileceği de iddia edilebilmektedir. Keohane ve Nye'in, karmaşık karşılıklı bağımlılığın kurulması için sundukları üç temel bileşenin tesis edilmesi sonucunda sömürü gerçekleştirilebileceğine ikna olmamaları da Holsti için kabul edilebilir değildir; zira ona göre bunların gerçekleşmesi durumunda pazarlık etme noktasında devletler kolay kolay eşit olamazlar. Ayrıca yazarların realist açıklamaları yetersiz bulmaları da eksik bir noktadır; çünkü Holsti'nin iddiasına göre realistler hiçbir zaman güvenlik meselelerinin dışındaki meselelerde askeri gücü direkt bir etken olarak analiz dâhilinde tutmamaktadırlar.⁹⁹

2.3. KURAMDAN PRATİĞE: ÇATIŞMACI DEVLETLER ARASINDA KARMAŞIK KARŞILIKLI BAĞIMLILIK

Yukarıda incelenen karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisinin teorik planının, pratikteki duruma yansımaları somut örnekler üzerinden tartışılmalıdır. Zira teorisinin somut karşılığının olması, teoriyi doğrulama yönünde etki edebilir. Eğer çatışmacı ilişkiler içerisinde bulunan devletler arasında karmaşık bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurulabilir ise süreç içerisinde çatışmacı ilişkilerin yerini işbirliği alabilir ve uzlaşmacı bir siyasi iradenin oluşması sağlanarak taraflar arasındaki uyuşmazlık konularının çözümüne yönelik girişimler başlatılabilir. Burada ekonomik karşılıklı bağımlılığın tesis edilebilmesi için, devletler arasında endüstri içi ticaret yapılmıyor olması gerekmektedir. Yani piyasaların birbirlerine kırılganlıkları düşük seviyede kaldığında, çatışmacı devletler arasında, ticaretten elde edilecek kazanç bir tarafa bırakılıp ticaretin ikame edilmesi tercih edilebilir ve çatışmaktan kaçınmak önemli olmaktan çıkabilir.

Ekonomik karşılıklı bağımlılığın ulusal güvenlik meselelerinden çok daha karmaşık olduğunu söyleyen Nye burada, Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki ekonomik ilişkileri örnek göstermektedir. Buna göre, Soğuk Savaş döneminde tüm dünyaya tahıl ihraç eden ABD, Sovyetlerle çatışma yaşıyor olsa da, tahıl ihracında Sovyetleri kendisine bağımlı kıldığı için aralarındaki

⁹⁹ Holsti, "A New...", 524–526.

ekonomik ilişkiler devam etmiştir.¹⁰⁰ Tahıl ihracatında önemli kararların alınacağı tarihlerde, Sovyetlerin sivri çıkışlardan kaçındığı da gözlemlenebilmiştir. Öte yandan bu dönemde Sovyetlerin yaptığı bu ithalatın halktan saklandığı da görülmektedir.¹⁰¹ Bu da ekonomik bağımlılığın siyasal alana etkisinin nötrlenmeye çalışıldığını kanıtlamaktadır. 1980’lerde Sovyetlerin Afganistan’ı işgalinde de ABD’nin ambargo tehditinin tahıl ticaretinde etkili olduğu görülmüştür. Öte yandan Sovyetler piyasasının tahıl ticareti hususunda ABD’ye karşı kırılgan olması sebebiyle, bu kalemde ticaret yapılması bir tarafa konursa, iki devletin Soğuk Savaş sürecinde ticaretin diğer alanlarında ilişki kurmaktan kaçınmış olmalarının sebebi de, ekonomik kazancın askeri güç olarak kendilerine dönmesinden kaygı duymaları olabilir.

Bir diğer örnek olarak ABD’nin petrol ithalatı gösterilebilir ki bu mevzu Irak’ın işgalinde de dillendirilmiştir. ABD, petrol talebi noktasında dışarıya bağımlıdır. ABD Enerji Bakanlığı’nın verilerine göre, özellikle Obama yönetiminde düşme eğilimine girmiş olsa da, dışarıdan satın alınan petrolün, kullanılan toplam petrol içindeki oranı % 45–60 arasında değişmektedir.¹⁰² Ülman, her ne kadar batı (ABD) karşıtlığından söz ediliyor olsa da Chavez Venezuela’sı ve Saddam Hüseyin Irak’ının ABD’ye petrol satmaya istekli olduğunu, çünkü bu devletlerin de paraya ihtiyaçları olduğunu petrol uzmanları tarafından işaret edildiğini söylemektedir.¹⁰³ Lacoste da Irak Savaşı’nın salt petrolle açıklanamayacağını, ABD’nin ambargosunu kaldırması durumunda Saddam Hüseyin’in de ABD’ye daha fazla petrol satmayı isteyeceğini belirtmektedir.¹⁰⁴

Siyasal felsefe sebebiyle çatışma halinde olan ABD ve Venezuela arasındaki ilişkinin bir benzerinin ABD ve Irak arasında bulunduğu görülmektedir. Irak Petrol Şirketi’nin millileştirilmesi ve ardından Irak’ın Kuveyt’i işgali ile aralarındaki çatışmanın görünür hale geldiği bu devletler, yine de ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkisi sebebiyle söylem düzeyinde günümüzde de süren çatışmacı taraflarını bir

¹⁰⁰ Nye, “Independence and...”, 149.

¹⁰¹ John Fercsey, “Moskova buğday ithalini halktan gizliyor”, **Milliyet**, 5 Ocak 1976, 6.

¹⁰² Megan Slack, “Our Dependence on Foreign Oil is Declining”, Department of Energy, 1 Mart 2012, <http://energy.gov/articles/our-dependence-foreign-oil-declining> [05.04.2012].

¹⁰³ Burak Ülman, “Savaş ve Petrol Bağlamında Dünya Düzenini Anlamak”, **Foreign Policy**, s. 25, (2003): 57.

¹⁰⁴ Yves Lacoste, **Büyük Oyunu Anlamak**, (İstanbul: NTV Yayınları, 2007), 48, 103.

tarafa koyarak, ekonomik ilişkilerin devamını sağlamaktadırlar. Saddam rejimi yıkılmış olsa da, burada özellikle kapitalist sistemi ve ABD'yi her fırsatta eleştiren Chavez'in ABD'ye petrol ihraç etmeye devam etmesi ekonomik bağımlılığın gücünü göstermektedir. Ayrıca Meksika ile ABD arasında da, II. Dünya Savaşı öncesinde, ülke toprakları ve petrol hususunda bir anlaşmazlık olduğu, ancak bu ekonomik ilişkinin varlığı sebebiyle, muhtemel bir askeri müdahaleden kaçınmak için tarafsız kalındığı bilinmektedir.¹⁰⁵ Holsti ayrıca ABD ve Kanada arasında da karmaşık karşılıklı bağımlılığın tüm gereklerinin yerine getirildiğini ve çatışmadan bu yolla kaçınıldığını belirtmektedir.¹⁰⁶

Öte yandan, tüm dünya piyasalarında olduğu gibi, Amerikan piyasasında da Çin ürünlerinin etkisi bilinmektedir. Burada Birleşik Devletlerin Çin ürünlerini satın alarak, Çin'in de Amerikan dolarını satın alarak aralarında bir bağımlılık kurdukları söylenebilir. Böylece, Amerika'nın uzun bir dönem çatışma içinde olduğu bir coğrafyada, etkin bir aktörle çatışmaların ötelenmesi sağlanmıştır. Ayrıca Japonya'nın da teknoloji ihracı sayesinde dünyanın geri kalanı üzerinde bir bağımlılık yarattığı da görülmektedir. ABD, teknoloji alanındaki öncü konumu sebebiyle, Japonya ile çatışma halinde olduğu konular var olsa da çözümcü yaklaşımı tercih etmiş ve çatışma içinde ekonomi aracılığıyla birlikte var olmak tercih edilmiştir. Rogerson da ABD ve Japonya arasında uyumlu bir ekonomik ilişki yapısı bulunduğunu söylemektedir.¹⁰⁷

Bu çalışmada da bu kapsamda Türkiye ve Yunanistan'ın, tarihsel sorunları bulunsa da, ekonomik ilişkileri sayesinde, ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurarak yukarıdaki örnekler arasına girip giremeyecekleri analiz edilecektir. Zira tarihsel ve siyasal bağlamda Türkiye ve Yunanistan, yukarıda verilen örnekler kadar etkili yüksek siyaset sorunları bulunan devletlerdir. Bu sebeple sonraki bölümde ilk olarak, iki devletin arasındaki siyasal problemler incelenecektir. Siyasal problemlerin incelenmesi, karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisinin yapıtaşlarını kullanarak yapılacak bir analizde gözden kaçabilecek algısal noktaların açıklanması bakımından önemlidir. Zira Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler, iki devletin ve vatandaşlarının birbirleri hakkındaki algıları, birçok alanda ilişki kurulmasının önüne

¹⁰⁵ Lacoste, **Büyük Oyunu...**, 318, 319.

¹⁰⁶ Holsti, "A New...", 522.

¹⁰⁷ Rogerson, "Information Interdependence...", 418.

geçebilmektedir. Bu noktada Türkiye'nin hem algıyla alakalı problemleri çözmeye yardımcı olan ve hem de ülkenin ekonomik anlamda dışarıya açılmasını sağlayan 1980 dönüşümüne de göz atılması gerekmektedir. Türkiye'nin bu ekonomik ve siyasal liberal dönüşümü, sadece Yunanistan'la sınırlı değil, birçok diğer devletle de düşmanca söylemlerin öte yanına geçerek, tehdit algısından uzaklaşarak ilişki kurulmasını hedefleyen bir dönüşümdür denebilir. Bu bağlamda teori ve özgül sınırlar içinde Türkiye ve Yunanistan'ın tarihsel konumu da göz önünde bulundurularak, ekonomik ilişkiler kanalıyla birlikte var olma deneyiminin, diğer tüm devletler gibi Türkiye ve Yunanistan için de test edilebilir olduğu söylenebilir.

3. TARİHSEL SORUNLAR ve TÜRKİYE’NİN DÖNÜŞÜMÜ

Türkiye ve Yunanistan’ın, kuruluş aşamalarından itibaren birçok meselede çatışmalar yaşayan ve tarihsel problemleri siyasal alanda kurulacak yeni ilişkilerinde bir arka plan referansı olarak kullanılan iki komşu devlet oldukları söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti’nin öncülü dönemde var olmuş Osmanlı İmparatorluğu’nun, çeşitli bölgelerinde değişmekle birlikte, Yunanistan üzerinde yaklaşık 400 yıllık bir hâkimiyeti olduğu bilinmektedir. 1821 Yunan İsyanı’nın ve ardından ilan edilen bağımsızlığın, kurulan yeni devletin, önce Osmanlı içinde, sonra da Türkiye Cumhuriyeti’nde bir güvensizlik yarattığı, devletin kuruluş aşamasında Yunanistan’la yaşanan olayların ise iki ülkenin de tarihi hafızasında yer ettiği söylenmelidir. Bu bağlamda bu bölümde öncelikle Türkiye ve Yunanistan’ın yaşadıkları krizlere kısaca göz atılacak, sonrasında çalışmada incelenecek olan esas konu ile alakalı olarak, Türkiye’nin 1980 sonrasında yaşadığı ekonomik dönüşümden ve Yunanistan’la ilişkilerin analizine temel oluşturması bakımından, Avrupa Birliği ile ilişkilerinden kısaca bahsedilecektir.

3.1. TARİHSEL ÇERÇEVEDE TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

Türk-Yunan ihtilafının tarihsel arka planına bakıldığında, iki milletin mensuplarının birbiriyle yüzyıllardır bir arada var olduğu, ancak aitlik bağıyla bağlandıkları devletlerin siyasal alanda çatışmaları sonucu çıkarlarının farklılaştığı ve ayrıştığı söylenebilir. Benzer hayatlar süren Türkler ve Yunanlar, farklı devletler altında yaşamaya başlayınca önceki dönemlerden farklı siyasalar ortaya çıkmış ve bu da çatışmaların başlamasına sebep olmuştur. Yunanistan’ın kopmasıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünün bozulduğu, otoritesinin sarsıldığı ve Doğu Akdeniz’deki kontrolün el değiştirdiği söylenebilir.¹⁰⁸ Bunun gibi sebeplerden ötürü, 19. yüzyılın başlarından itibaren iki devlet arasındaki ilişkilerin dili güvensizlik ve

¹⁰⁸ Filiz Yaşar, **Yunan Bağımsızlık Savaşı’nda Sakız Adası**, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2005), 35.

gerginlik üzerinde yaratılmıştır.¹⁰⁹ Ancak aynı coğrafyayı uzun yıllar paylaşmaları sebebiyle, bu iki milletin hâlâ ortak anılarının ve bağlarının olduğu da göz ardı edilemez. Zira Türkler ve Yunanlılar aslında sadece aynı coğrafyayı değil, aynı tarihi ve kültürel mirası da paylaşmaktadırlar.¹¹⁰ Öte yandan geleneksel ilişkilerle Türkiye ve Yunanistan'ın kalıcı bir barışı sağlayamayacağını, bu sebeple ilişkilere geleneksel mantıklı yaklaşımlardan –diplomasi, politika, tarih– ziyade, psikolojik bir mercekten bakılması gerektiğini söyleyenler de bulunmaktadır.¹¹¹ 1979'da dönemin siyasilerinden Bülent Ecevit de iki ülkedeki anlaşmazlığın çözümünde bir psikolojik bariyer bulunduğunu söylemektedir.¹¹²

Türkiye ve Yunanistan devletlerinin tesis edilmeleri sürecinden itibaren birbirleriyle ihtilaf halinde oldukları bilinmektedir. Yunanların, antik dönemden ve orta çağdan, 1453'te İstanbul'daki Yunan İmparatorluğu fethedilene kadar medeniyetin lideri konumunda oldukları söylenmektedir.¹¹³ Ardından, ülke topraklarının farklı bölgelerinde değişmekle birlikte, bugün "*Turkokratia*" olarak adlandırılan, yaklaşık 400 yıllık Türk hâkimiyeti evresi yaşanmıştır.¹¹⁴ Yunanistan'ın, öncesinde politik tarihinin bulunmadığı iddia edilen 1821'deki bağımsızlık savaşı¹¹⁵ ve ardından ilan edilen bağımsızlık; bu gelişmenin öncesi dönemde bir parçası olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde huzursuzluk yaratmıştır. Öte yandan 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti de, Balkan Savaşları'nın ardından küçülen topraklar içinde var olma çabası sebebiyle Balkan coğrafyasındaki devletlerle problemler yaşamıştır. Özellikle yakın komşusu Yunanistan'la, etnik gruplar (*Türkiye'deki Rum*

¹⁰⁹ Mustafa Kutlay, "A Political Economy Approach to the Expansion of Turkish-Greek Relations: Interdependence or Not?", *Perceptions*, Vol. 14, (2009): 91.

¹¹⁰ Güner Öztekin, "Opening Remarks", *Proceedings of the International Conference on Turkish-Greek Relations: issues, solutions, prospects. 9 March 2006*, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006): 11.

¹¹¹ Vamık D. Volkan, Norman Itzkowitz, *Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular*, çev. Banu Büyükkal, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2002), 219, 220.

¹¹² Erol Kurubaş, "Türk-Yunan İlişkilerinin Psikopolitiği ve Sorunların Çözümü Üzerine Düşünceler", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, 3. bs., (Ankara: Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006): 313.

¹¹³ Arnold J. Toynbee, *The Murderous Tyranny of the Turks*, (New York: Hodder & Stoughton, 1917), 8.

¹¹⁴ Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919–1923)*, (İstanbul: Derlem Yayınları, 2010), 24.

¹¹⁵ George Frederick Abbott, *Turkey, Greece and the Great Powers: A Study in Friendship and Hate*, (London: Robert Scott, 1916), 201.

ve Batı Trakya'daki Türk azınlıklar) üzerinden, Türkiye sınırları içinde kalan patrikhane, Ege Denizi'ndeki egemenlik hakları, Kıbrıs gibi konularda çatışmıştır.

3.1.1. 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi

Azınlıkların dini, eğitsel ve kültürel varlıklarının Lozan Barış Antlaşması'yla garanti altına alındığı; ancak uygulamada gayrimüslim azınlıkların garantilenmiş birçok temel hakkının yok sayıldığı söylenebilir.¹¹⁶ Lozan'ın dine dayalı ayrımının ardından, Türkiye'deki Hristiyan Rum azınlık ile Yunanistan'daki Müslüman Türk azınlığın “mübadele”ye tabi tutulmaları, bugün bu iki halk arasında, zihinlerde hâlâ canlı olan, kuşaklar boyu etkileri devam eden en temel sorunlardan biri olmuştur. İki ülke arasındaki temel meselenin, Lozan Barış Antlaşması'nda tüm boşlukların doldurulmaması olduğunu savunan görüşler de mevcuttur. Zaten bu antlaşma sonucunda gerçekleşen ahali değişiminin ülkeler arasında tecrübe edilen ilk büyük ve etkili kriz olduğu görülmektedir. Lozan görüşmelerinde mübadele fikrini ortaya kimin attığı konusunda da tartışma söz konusudur. Akgönül, mübadelenin fikir babasının, Yunan tarihçilerine göre İsmet İnönü, Türk tarihçilerine göre Venizelos, tarafsız tarihçilere göre ise Lord Curzon olduğunun iddia edildiğini söylemektedir.¹¹⁷ Lozan Konferanslarında Türk ekibinin delegelerinden biri olan Rıza Nur da anılarında, mübadeleyi istediklerinden ve İngilizlerin bu fikri sunmasından mutluluk duyduklarından bahsetmektedir.¹¹⁸ Sonuç olarak “azınlıklarından kurtulmak isteyen” iki ülkenin de bunu başardığı söylenebilir.¹¹⁹

Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan *Türk ve Rum Ahalinin Değişimine İlişkin Sözleşme ve Protokol* doğrultusunda oluşturulan Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun almış olduğu karar uyarınca nüfus değişiminin resmi olarak 10 Kasım 1923'te başlamış olmasına karar verilmiştir.¹²⁰ Ancak Midilli Adası'ndaki Müslüman cemaat kendilerine bildirilen zamanı beklemek istememişler, Ekim ayında Türkiye'ye intikal etmek istediklerini bildirmişlerdir. Cemaatin isteği üzerine İstanbul'dan “*Milas*”

¹¹⁶ Çimen Turan, Müfide Pekin, Sefer Güvenç, **Hasretim İstanbul**, (İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2010), 9.

¹¹⁷ Samim Akgönül, **Türkiye Rumları: Ulus Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci**, 2. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 48.

¹¹⁸ Rıza Nur, **Dr. Rıza Nur'un Lozan Hatıraları**, 2. bs. (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991), 78, 79.

¹¹⁹ Ayşen Gür, “Onlar Buralı, Biz de Oralıydık”, **NTV Tarih**, s. 36, (2012): 47.

¹²⁰ Mübadele ve yaratmış olduğu sancılı süreç için bkz.; Kemal Arı, **Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), 76.

isimli bir vapur, doktorlar ve tıbbi yardımcılar ile birlikte ahaliyi Ayvalık'a nakletmek üzere gönderilmiştir.¹²¹ Bugün Türkiye'ye ulaşan ilk Müslümanların Midilli Müslümanları olduğu bilinmektedir. Bunun ardından diğer bölgelerden de nakiller devam etmiştir. Mübadele dışında tutulacaklar ise İstanbul'un Rum halkı ve Batı Trakya'nın Müslüman halkıdır.¹²² Kimin yerleşik (*etabli*) sayılıp mübadele kapsamından çıkarılacağına ilişkin sınırlar ise “*Türk ve Rum Ahalinin Değişimine İlişkin Sözleşme ve Protokol*”ün ikinci maddesinde şu şekilde belirtilmiştir:

İstanbul'un Rum halkından sayılacaklar 1912 kanunu gereğince sınırları çizilmiş bulunan İstanbul Belediyesi bölgesinde 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş olan bütün Rumlar'dır. Batı Trakya'nın Müslüman halkı sayılacaklar, Bükreş Andlaşmasıyla 1913'te saptanan sınır çizgisinin doğusundaki bölgede yaşayan bütün Müslümanlar'dır.¹²³

Ahali değişiminden sonra iki ülkede de azınlık sorunları görünür hale gelmiştir. Gürel değişimden sonraki durumu açıklamak için, nicelik farkından çok asimetrik bir eşitsizlikten söz edilebileceğini söylemektedir. Buna göre, İstanbul Rumları, eğitilmiş, varlıklı ve toplumsal hareketliliğe sahip bir grup iken Batı Trakya Türklerinin kırsal faaliyetlerde bulunan, ülkenin az gelişmiş bir bölgesinde ikamet eden, mobilite olanakları kısıtlı bir grup olduğunun altı çizilmelidir.¹²⁴ Bu sebeple ilerleyen yıllardaki farklı problemlerin ardından Türkiye'yi terk eden Rumların, Yunanistan'da başka alanlarda da imkânları olabileceğinin güveniyle hareket ettikleri; ancak Batı Trakya Türklerinin, o bölgenin dışındaki yaşamlarının zor olacağı düşüncesiyle hareketlilik şanslarının kısıtlı olduğu söylenmelidir. Mübadele kapsamına girmiş olan Rumlar ve Türkler arasında da benzer bir durum olduğu bilinmektedir.¹²⁵ “*Türk ve*

¹²¹ Cahide Zengin Aghatabay, **Mübadelelerin Mazlum Misafirleri: Mübadele ve Kamuoyu (1923–1930)**, (İstanbul: Bengi Yayınları, 2007), 153–155.

¹²² İlerleyen zamanlarda, Türkiye'ye bırakılan Boğazönü Adalarındaki Rumlar da mübadele kapsamından çıkarılmışlardır.

¹²³ Reha Parla, **Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri**, 2. bs., (Lefkoşe: Özdilek Matbaacılık, 1987), 72.

Baskın Oran, bu maddenin uygulanmasının başarısızlıkla sonuçlandığını, çünkü ilan edilen amacın gerçekleştirilemediğini söylemektedir. Oran'ın bu konudaki açıklamasının detayları için bkz.:

Baskın Oran, “Kalanların Öyküsü: 1923 Mübadele Sözleşmesi'nin Birinci ve Özellikle ve İkinci Maddelerinin Uygulanmasından Alınacak Dersler”, **Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, çev. Müfide Pekin, Ertuğ Altınay, 2. bs., (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007): 183, 184.

¹²⁴ Şükrü S. Gürel, **Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821–1993)**, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993), 83.

¹²⁵ Buna göre Türkiye'den gönderilen Rumlar da ticaret hayatında aktif ve ekonomik olarak ülkeye pozitif getirisi bulunan gruplardandır. Yunanistan'dan gönderilen Müslümanlar için ise aynı şeyi söylemek güçtür. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Çağlar Keyder, “Nüfus Mübadelesinin Türkiye

Rum Ahalinin Değişimine İlişkin Sözleşme ve Protokol’ün beşinci maddesinde, Yunanistan’da kalan Türkler ile Türkiye’de kalan Rumların tasarruf haklarına ve alacaklarına zarar verilmeyeceği kararlaştırılmıştır. Ancak Yunanistan, anlaşmanın bu maddesini ihlal ederek Batı Trakya Türklerinin taşınmazlarına el koymuş ve malları Türkiye’den göç eden Rumlara vermeye başlamıştır.¹²⁶ Benzer bir durumun Türkiye’de de gerçekleştiği söylenebilir.

Rumların ekonomik durumu, mübadele kapsamında, iki ülkenin kazanç ya da kayıpları incelenirken ortaya konması gereken bir başka husustur. Svoronos on dokuzuncu yüzyılda ekonomik anlamda Helenlerin merkezinin Atina değil, İstanbul olduğunu söylemektedir.¹²⁷ Aktar, Amerikalı diplomat Raymond Hare’in 1930 tarihinde, mübadele hususunda, Yunanistan’ın ekonomik açıdan kârlı, ancak siyasal açıdan zararlı, Türkiye’nin ise siyasal açıdan kârlı ancak ekonomik açıdan zararlı çıktığı yönünde rapor hazırladığını aktarmaktadır.¹²⁸ Akgönül, 1915 yılında Türkiye’nin sanayi ve sermaye dağılımını gösterdiği tabloda, Rumların sermayede % 50, emekte ise % 60 payı olduğunu ortaya koymaktadır.¹²⁹ Hirschon da mübadele ile Türkiye’nin girişimci sınıfını kaybettiğini, Yunanistan’ın yeni zanaat ve sanayiler kazandığını, Türkiye’nin ise gelen küçük ölçekli çiftçilerle tarıma yönelik yapısını daha da şişirdiğini söylemektedir.¹³⁰ Keyder de “Osmanlı İmparatorluğu’nun oluşum halindeki burjuvazisi olarak tanımlanabilecek bir grubun” yok olduğunu söylemektedir.¹³¹ Uzun ise, Yunanistan’ın mübadelede, Rumları yerleşik statüde

Açısından Sonuçları”, **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, çev. Müfide Pekin, Ertuğ Altınay, 2. bs., (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007): 60.

¹²⁶ Hakan Uzun, “1919–1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, c. 5, s. 2 (2004): 42.

¹²⁷ Nikos Svoronos, **Çağdaş Hellen Tarihine Bakış**, çev. Panayot Abacı, (İstanbul: Belge Yayınları, 1988), 63.

¹²⁸ Ayhan Aktar, “Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, 1923–1924”, **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, çev. Müfide Pekin, Ertuğ Altınay, 2. bs., (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007): 114.

¹²⁹ Yazar belirtilen bilgileri Devlet İstatistik Enstitüsü kayıtlarından almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Akgönül, **Türkiye Rumları...**, 76.

¹³⁰ Renee Hirschon, “Lozan Sözleşmesi’nin Sonuçları: Genel Bir Bakış”, **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, çev. Müfide Pekin, Ertuğ Altınay, 2. bs., (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007): 21, 22.

¹³¹ Keyder, “Nüfus Mübadelesinin...”, 70.

bırakarak İstanbul'da tutmak istemesinin sebeplerinden birinin ticari bağlantıları sürdürebilmek olduğunu iddia etmektedir.¹³²

3.1.2. Patrikhane Sorunu

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi iki ülke arasındaki bir başka tartışma konusudur. Yunan Kilisesi, otosefal (*bağımsız*) statüde¹³³ olsa da, Ortodoksların merkezi olan tarihî İstanbul Patrikhanesi öncelikli durumdadır ve bu iki kilise bağlantı halindedir. Dünyadaki otosefal ya da otonom olmayan tüm Ortodoks Kiliseleri Fener'e bağlıdır¹³⁴ ve ondan bağımsız olan kiliseler arasında da, eşitler arasında da, Fener birincidir.¹³⁵ Bu durum sebebiyle kurumun, Türkiye ve Yunanistan arasında bir kriz unsuru olduğu söylenebilir. Türk heyeti, Lozan görüşmeleri sırasında Patrikhane'nin Türkiye'den gönderilmesini talep etmiş, ancak istekleri gerçekleşmemiştir.¹³⁶ Uzun, Lozan'daki düzenleme ile siyaset yapmama şartı getirilen Patrikhanenin, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi adını aldığını ve 'ekümenik' vasfını kaybettiğini söylemektedir."¹³⁷ Alexandris ise, cemaat üzerindeki tüm siyasi ve geçici yetkilerinden feragat eden kurumun ekümenik ruhani liderliğinin Lozan'da etkilenmediğini söylemektedir.¹³⁸ Ancak Patrikhanenin ekümenikliği bir tarafa, Patrikhanenin kendisinin Türkiye Cumhuriyeti tarafından hukuken tanınmadığı bilinmektedir. Macar, Lozan Barış Antlaşması'nda Patrikhane hakkında hiçbir açıklama yapılmadığını, dolayısıyla Türkiye'nin bu yolla kendisini

¹³² Hakan Uzun, "1919–1950...", 42.

¹³³ Elçin Macar, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, 2. bs., (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 24.

¹³⁴ Patrikhane'nin resmi internet sitesinde İskenderiye, Antakya, Kudüs, Rusya, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan, Gürcistan, Kıbrıs, Yunanistan, Polonya, Arnavutluk, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Finlandiya ve Estonya haricindeki tüm Ortodoks kiliselerin Fener'e bağlı olduğu not edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; The Ecumenical Patriarchate of Constantinople, "About the Ecumenical Patriarchate of Constantinople", <http://www.patriarchate.org/patriarchate/about> [21.04.2012].

Fener Rum Kilisesi'nin Basın Sözcüsü Peder Dositheos Anagnostopoulos bir röportajında kendilerine bağlı olan kiliselerin Türkiye, 12 Ada, Girit, Kuzey ve Güney Amerika yani tüm diaspora Rumları olduğunu söylemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Behice Tezçakar, "Fener Rum Patrikhanesi'nin Dünü ve Bugünü: Çarmıhtan Yarı Yarıya İndik", **Atlas Tarih**, s. 9 (2011): 56.

¹³⁵ The Ecumenical Patriarchate of Constantinople, "Frequently Asked Questions About the Ecumenical Patriarchate", <http://patriarchate.org/patriarchate/faq> [21.04.2012].

¹³⁶ Bu süreçteki olaylara ayrıntılı göz atmak için bkz.; Macar, **Cumhuriyet Döneminde...**, 99–102.

¹³⁷ Uzun, "1919–1950...", 43.

¹³⁸ Alexis Alexandris, "Din ve Etnisite: Yunanistan ve Türkiye'deki Azınlıkların Kimlik Meselesi", **Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, çev. Müfide Pekin, Ertuğ Altınay, 2. bs., (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007): 191.

Patrikhane üzerinde karşılaşılabileceği yaptırımlardan uzaklaştırdığını ve Patrikhane’yi bir anlamda yok saydığını iletmektedir.¹³⁹

Lozan Barış Konferansı’nda imzalanan “*Türk ve Rum Ahalinin Değişimine İlişkin Sözleşme ve Protokol*” uyarınca gerçekleşen Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’nin de Patrikhane’yi etkileyen bir boyutu olduğu söylenmelidir. Zira mübadelenin sınırlarından söz edilirken Patrikhane’ye cemaat bırakılması da burada rol oynamıştır. Akgönül’e göre Lozan’daki asıl mesele Türkiye’de Rum nüfus kalmasından öte, Patrikhane’nin Türkiye’de kalmasıdır. Türk heyetinin Patrikhane’nin sadece dini bir kurum olarak hizmet verebileceği yönündeki görüşü üzerine Patrikhane’ye cemaat bırakmak için Rumlara yerleşik statüsü verilmesi gerekmiştir.¹⁴⁰

Azınlık vakıflarına el konması da Türkiye’nin azınlıklarla yaşadığı bir başka meseledir. Oran, bu olayın Türkiye’de sermaye birikim sürecinin aşamalarından birisi ve en önemlisi olduğunu söylemektedir.¹⁴¹ Lozan’a göre azınlık statüsünde olan Rumlar, Ermeniler ve Museviler arasından en fazla vakfı bulunan azınlık Rumlardır.¹⁴² Bu sebeple vakıflar ve taşınmazları sorunu değerlendirilirken Rumların ekonomideki payını hatırlamak faydalı olacaktır. Ayrıca vakıflar meseleleri incelenirken özellikle Yunanistan’la olan *karşılıklılık* dikkate alınmıştır ve bugün vakıflar konusunun temel tartışma noktası olan 1936 *Beyannamesi*¹⁴³ de Kıbrıs Krizi’nden sonra ortaya atıldığı için, vakıflar sorununda, Türkiye ve Yunanistan arasındaki siyasal ilişkilerin payı anlaşılabilir. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne uyum süreci, ülkede bir algı değişimi oluşmasına ve azınlık vakıfları sorunu gibi sorunların çözümü için uygun ortam hazırlanmasına yardımcı olmuştur denebilir. Nitekim net

¹³⁹ Macar, **Cumhuriyet Döneminde...**, 267.

¹⁴⁰ Akgönül, **Türkiye Rumları...**, 49, 50.

¹⁴¹ Baskın Oran, **Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama**, 5. bs., (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 142.

¹⁴² Oran, **Türkiye’de Azınlıklar...**, 131.

¹⁴³ 1936 senesinde Türkiye Cumhuriyeti azınlık vakıflarından kuruluş senetlerini talep etmiştir. Ancak Osmanlı döneminde padişah fermanı ile kurulmuş olan bu vakıfların vakfiyeleri bulunmadığı için, üzerlerinde olan taşınmazların listesini bildiren bir beyanname hazırlamaları ve bunun vakfın vakfiyesi sayılmasına karar verilmiştir. 1970’lerden itibaren, özellikle Kıbrıs Sorunu’nun patlak vermesinden itibaren, Vakıflar Genel Müdürlüğü 1936 yılı sonrasında edinilen mülklerin, bu vakıfların vakfiyeleri sayılmış olan 1936 Beyannamesi’nde bulunmaması sebebiyle vakıfların elinden alınması gerektiğini bildirmiştir. Burada temel sorun, azınlık vakıflarının, diğer vakıflardan ayrı bir şekilde, padişah fermanı ile kurulmuş olmasıdır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Oran, **Türkiye’de Azınlıklar...**, 104–108, 129–139.

bir çözüm sunmasa da 2008 Vakıflar Yasası değişikliği, AİHM’de açılan davaların kaybedilmesi, maddi tazminat ödeme yükümlülüğü doğması gibi sebeplerle azınlık vakıflarının mülklerinin iade edilmesi günümüzde artık mümkündür.

Oran’ın Patrikhane’nin tüzel kişiliği olmadığı için “zapt edildiğini” söylediği Büyükkada Yetimhanesi¹⁴⁴, 2010 Kasımında kuruma iade edilmiştir.¹⁴⁵ Azınlık vakıflarına ait taşınmazların iadesiyle ilgili görüşlerini açıklayan Fener Rum Kilisesi’nin Basın Sözcüsü Peder Dositheos Anagnostopoulos, çabalarının sonuç vereceğine inandıklarını, ancak bu kadar hızlı olacağını beklemediklerini söylemekte ve “Ne hissettiğimi söylersem gülersiniz. Demek ki Müslüman olan Erdoğan’ı Tanrı bize gönderdi” demektedir.¹⁴⁶ Fener Rum Patriği Bartholomaios da kendisini ziyaret eden Yunanistan eski başbakanı Papandreou’ya, “Başbakan Erdoğan’ın ve hükümetinin cesur yönetimi sayesinde pek çok konuda nefes aldık” demiş ve Galata Rum Okulu’nun Patrikhane’ye iade edildiğine, bu iadenin Galata’da Papa Eftim’in terk ettiği üç kilise de göz önünde bulundurulduğunda önem taşıdığına dikkat çekmiştir.¹⁴⁷ Bu sözler Patrikhane ve hükümet arasında bir nevi detant dönemi yaşanıyor olduğunun kanıtı sayılabilir. Patrik Bartholomaios yeni anayasa yapım sürecinde, 2012 Şubatında, azınlık meseleleriyle ilgili fikri alınmak üzere Ankara’ya davet edilmiştir. Tüm bu gelişmelerin Yunanistan’da da ilgiyle izlendiği söylenebilir.¹⁴⁸ Diğer azınlık mülklerinin iadeleriyle ilgili süreç de hâlihazırda devam etmektedir.

1970’lerde ortaya çıkan bir başka sorun ise Heybeliada Ruhban Okulu’nun “8 Haziran 1965 tarih ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu’nun bazı maddelerinin 12 Ocak 1971’de iptali üzerine”¹⁴⁹ 9 Temmuz 1971’de devletleştirilmemek için kapatılmasıdır. Peder Anagnostopoulos, bunun sebebinin şu şekilde açıklamaktadır:

¹⁴⁴ Oran, **Türkiye’de Azınlıklar...**, 142.

¹⁴⁵ Hasan Ay, Recai Kömür, “Yetimhane Patrikhane’ye İade Edildi”, **Sabah**, 30 Kasım 2010, http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/11/30/buyukadadaki_rum_yetimhanesi_tapuda_patrikhan_eyeye_gecti [20.02.2012].

¹⁴⁶ Tezçakar, “Fener Rum...”, 60.

¹⁴⁷ Yorgo Kırbaki, “Erdoğan’la nefes aldık”, **Hürriyet**, 25 Mart 2012, 24.

¹⁴⁸ “O K. K. Bartholomaios stēn Ethnosyneleusē”, **Ē Kathēmerinē**, 21 Şubat 2012, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_politics_2_21/02/2012_473270 [21.02.2012].

¹⁴⁹ Macar, **Cumhuriyet Döneminde...**, 293.

Devletleştirme problem değildi. Problem bambaşkaydı. Bu okul kurulduğundan beri Osmanlı maarifine tabi. 1971’de okul bir üniversiteye bağlanmalı ya da kapanmalı dediler. Biz bağlanamaz dedik. Neden? Türkiye’de eğitim laikdir. Kızlar da erkekler de okula alınır. Ruhban okulu yatılı bir okul. İçinde hem kız hem erkek öğrenci yatırılmaz. Bizde kadın papaz olamaz. Burası bir meslek yüksekokulu, dolayısıyla yalnızca bu mesleği yapabilecekler alınmalıdır. Bunlar da yalnızca Ortodoks erkeklerdir. Yahudi, Müslüman bu okula gidemez. Eğer üniversiteye bağlansaydı kızlar da giderdi, açık olmaları icap ederdi. Kıyafet yasağı var, rahipler o kıyafetle okula gidemezlerdi. Bizde ilahiyat derslerini kapalı bir manastırda öğrenmesi bir prensiptir. Yüzyıllardır böyledir. Dini sebeplerle kabul edemezdik. Bu bir manastırdır, manastır kalması şarttır. Üniversite fakültesi değildir.¹⁵⁰

Patrikhane, vakıf mülkleri ve Heybeliada Ruhban Okulu’nun yeniden açılması ile ilgili bugün ılımlı bir havadan ve artık kurumun bir tehdit unsuru olarak görülmediğinden söz edilebilse de bu görüşün aksini savunmak da, var olan şartlar içinde mümkündür. İstanbul Valiliği’nin İstanbul’un tanıtımı için hazırlamış olduğu internet sitesi, *Harika İstanbul*, burada örnek gösterilebilir. Sitede İstanbul’un tarihi mekânları hakkında bilgi verilirken Fener Rum Patrikhanesi’nden bahsedilmemekte, Patrikhane’nin bulunduğu Fatih ilçesinin tanıtımında da kurumun adı geçmemektedir.¹⁵¹ Site sadece “Ortodoks Patrikhanesi” başlığı altında Papa Eftim’in Karaköy’deki Patrikhanesi, Türk Ortodoks Patrikhanesi, hakkında bilgi vermektedir.¹⁵² Adı geçen ve bugün işlevsiz olduğu söylenebilecek kurumun, kurulduğu günden itibaren Fener’e karşı bir denge unsuru olarak kullanılmaya çalışıldığı bilinmektedir.¹⁵³ Bu örnekten hareketle, işler durumda olmasa da, bugün de aynı görevi yerine getirmesine çalışıldığı iddia edilebilir.

3.1.3. Ege Sorunu

Ege Denizi’ndeki karasuları, kıta sahanlığı ve hava sahası, Ege adalarının askersizleştirilmesi ile egemenliği antlaşmalarla devredilmemiş ada, adacık ve kayalıkların statüsü, iki devletin güvenlik bağlamında en çok çatıştığı meselelerdir. Türkiye’nin eski Dışişleri Bakanı ve Türk-Yunan yakınlaşmasının mimarlarından olan İsmail Cem, Ege sorununun birçok unsuru inceleme zarureti doğurması

¹⁵⁰ Tezçakar, “Fener Rum...”, 56, 57.

¹⁵¹ İstanbul Valiliği, “Fatih”, **Harika İstanbul**, <http://harika.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=227> [21.04.2012].

¹⁵² İstanbul Valiliği, “Ortodoks Patrikhanesi”, **Harika İstanbul**, <http://harika.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=12938> [21.04.2012].

¹⁵³ Konu hakkında dönemsel olarak ayrıntılı bilgi için bkz.; Macar, **Cumhuriyet Döneminde...**, 156–159.

sebebiyle, “karmaşık ve çok yönlü bir sorun” olduğunu söylemektedir.¹⁵⁴ Bu sorun kapsamındaki eylemlerde iki ülke de askeri güç üzerinden tepki vermiştir. Zaten düşmanlık, ilişkileri yönetmeye başladığında askeri gücün bir tehdit olarak ortaya çıkacağı tahmin edilebilir ve bu noktada gücün asimetrisi önem kazanmaktadır ki; bu Türk-Yunan ilişkilerine kolaylıkla uyarlanabilir.¹⁵⁵ Bu bağlamda iki ülkenin tepkilerinin “ABD’nin ve NATO’nun başlıca kaygısı” olduğu ve ABD, NATO ve ayrıca AB çevrelerinde tedirginlik ve kaygıyla takip edildiği söylenmektedir.¹⁵⁶

Osmanlı hâkimiyeti döneminde önce adı Kaptanpaşa Sancağı olan, sonrasında ise Cezair-i Bahri Sefid vilayeti adı altında, yönetsel olarak bir araya getirilen adalar¹⁵⁷ imparatorluk için önemli olmuştur. Balkan Savaşları’nın ardından kaybedilen vilayetlerdeki bu adalar da sonraki dönemlerde krizler yaratmıştır. Midilli, Sakız, Rodos, İstanköy, Limni gibi adalar, diğerlerine göre, Anadolu’ya olan yakınlıklarından ötürü daha tartışmalıdır denebilir. 1913 tarihli Atina ve Londra Antlaşmaları, ardından da 1923 Lozan Barış Antlaşması ile Ege’deki adaların neredeyse tümü (Oniki Adalar hariç) Yunanistan’a bırakılmış, bu durumun Türkiye’ye etkileri de düşünülerek adaların askersizleştirilmesi şartı getirilmiştir.¹⁵⁸

Gürel, iki devlet arasındaki ilişkilerde Lozan Barış Antlaşması’nın sağladığı dengenin, aslında 1970’lere kadar iki tarafı da memnun ettiğini söylemektedir.¹⁵⁹ Ancak bu tarihten sonra, hem Ege’deki hem de Türk-Yunan tarafları arasında önemli sayılan başka meselelerdeki çeşitli anlaşmazlıklar sebebiyle ilişkilerin bozulmaya başladığı söylenebilir. 1973’te Türkiye’nin, 1987’de Yunanistan’ın Ege’de petrol

¹⁵⁴ İsmail Cem, **Türkiye, Avrupa, Avrasya, I. Cilt, Strateji, Yunanistan, Kıbrıs**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004), 82.

¹⁵⁵ Gülden Ayman, “The Dynamics of Conflict and Cooperation in Greek-Turkish Relations: A Comparative Analysis”, **Proceedings of the International Conference on Turkish-Greek Relations: issues, solutions, prospects. 9 March 2006**, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006): 17.

¹⁵⁶ Cem, **Türkiye, Avrupa...**, 81, 82.

¹⁵⁷ Şerafettin Turan, “Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu: Boyutlar, Taraflar”, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e Kadar)**, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986): 36.

¹⁵⁸ Turan, altı büyükler olarak adlandırdığı İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya’nın, Londra Antlaşması’ndan sonra, 14 Şubat 1914’te yaptıkları açıklamayla, Ege’deki adaların aidiyetlerini ilan etmelerinin ardından, bu adaların Türkiye’ye olduğu kadar kendileri için de bir üs olarak kullanılmaması amacıyla askersizleştirilme kararı aldıklarından bahsetmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Turan, “Geçmişten Günümüze...”, 53.

¹⁵⁹ Gürel, **Tarihsel Boyutları...**, 66.

arayacaklarını duyurmaları iki ülke arasında gerginlik yaratmıştır.¹⁶⁰ 1981'deki PASOK iktidarıyla birlikte, belirlenen statünün aksine, Yunanistan'ın özellikle Limni'nin, askerden arındırılmış statüsünün bozulmasına çabaladığı ve bu durumu NATO içinde çözmeye çalıştığı görülmüştür.¹⁶¹

Adaların silahlandırılması üzerinde görüş farklılıkları olduğu söylenebilir. Sönmezoğlu, Türkiye Boğazları ve Boğazönu Adaları'nı silahlandığı için, Yunanistan'ın da Limni ve Semadirek'i silahlandırma hakkı olduğunu savunmaktadır.¹⁶² Aksu da adaların silahlandırılması hususunda Türkiye'nin güvenlik kaygılarının, doğal tepkiler olduğunu söylemekte ve bunun iki ülke arasındaki güç dengesini bozabilecek bir gelişme olacağını not etmektedir.¹⁶³ Ancak NATO şemsiyesi altındaki Yunanistan'ın anlaşma ihlali yapmasının artık mümkün olmadığını da eklenmesi gerekmektedir.¹⁶⁴ Yorumlamada farklı görüşlerin ortaya çıkmasından hareketle, devletlerin de bu görüş farklılıkları sebebiyle Ege hususunda neredeyse tüm meselelerde ihtilafa düşmelerinin doğal olduğu söylenebilir. Örneğin, kıta sahanlığı sorununda, öncelikle *“kıta sahanlığının sınırlandırılmasının özüne ilişkin uyumsuzluk”* ve ayrıca *“bu uyumsuzluğun hangi yollarla çözüme bağlanması gerektiğine ilişkin uyumsuzluk”* söz konusudur.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Mehmet Altun, **Dış Dünyanın Anahtarı: DEİK, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun İlk Yılları (1985–1997)**, (İstanbul: Kurumsal Yayınları, 2009), 218, 219; Aksu, **Türk-Yunan...**, 188.

¹⁶¹ Gürel, **Tarihsel Boyutları...**, 69.

¹⁶² Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, (İstanbul: Der Yayınları, 2006), 661.

¹⁶³ Fuat Aksu, “Preservation of Demilitarized Status of the Aegean Islands for the National Security of Turkey”, **Turkish Review of Balkan Studies**, s. 7, (2002): 113, 114.

¹⁶⁴ Aksu, “Preservation of...”, 122.

¹⁶⁵ Gürel, **Tarihsel Boyutları...**, 71.

Harita 3.1. Ege’de Mevcut Durum

Karasularının genişliğine ilişkin uyuşmazlıkta, 1936’ya kadar 3 mil olan genişliğin, Yunanistan tarafından tek taraflı olarak 6 mile çıkarıldığı ve 12 mile çıkarılması yönünde de çaba içinde olduğu görülmektedir.¹⁶⁶ Ancak Türkiye böyle bir eylemi savaş nedeni (*casus belli*) sayacağını açıklamıştır.¹⁶⁷ Harita 3.1 ve 3.2 karasularının genişliği ile Ege’de var olan ve Yunanistan’ın 12 mil talebi doğrultusunda değişecek olan durumu göstermektedir. Buna göre, 12 mile çıkacak karasuları genişliği, Ege’de neredeyse mutlak bir Yunanistan hâkimiyeti sağlayacak ve uluslararası suların sınırlanması sebebiyle ulaşım ve kontrol noktalarında birçok sorun doğuracaktır. Karasuları ile aynı sınırdan olması gereken hava sahası için de benzer tartışmalar söz konusudur.¹⁶⁸ Yunanistan burada da hava sahası sınırının 10 mil olduğunu iddia etmektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Gürel, **Tarihsel Boyutları...**, 72, 76.

¹⁶⁷ Fuat Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri: İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**, (Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, 2001), 180.

¹⁶⁸ Ayrıntılı bilgi almak için bkz.; Sönmezoğlu, **II. Dünya...**, 649–659.

¹⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Aksu, **Türk-Yunan...**, 93–99.

Harita 3.2. Yunan Taleplerine Göre Ege'de Karasuları

1996 yılında ise, aidiyeti tartışmalı adacık ve kayalıklar meselesi önemli hale gelmiştir. Türk bandıralı Figen Akad yük gemisinin 25 Aralık 1995'te Kardak Kayalıklarına oturması iki ülke arasında başka bir kriz yaratmıştır. Dışişleri Bakanlığı ve Yunanistan Ankara Büyükelçiliği arasındaki nota teatilerinde kayalıkların hangi ülkenin egemenliğinde olduğu konusunda karşılıklı argümanlar dillendirilmiştir. Kayalıklara sivillerce Yunan bayrağının dikilmesi, ardından Türk sivillerin Kayalıklara çıkarak Türk bayrağı dikmesi ulusal kamuoylarının konuyla ilgilenmesi sonucunu doğurmuştur. Siviller arasında süren bu çekişmenin ilerleyen evrelerinde Yunanistan Kayalıklardan en doğuda olanına askeri bir tim çıkartarak Kayalıkların Yunan karasuları içerisinde ve Yunan toprağı olduğunu belirtmiş ve Kayalıklara yaklaşacak olan siviller dışındakilere ateş açılacağını açıklamıştır. Bu gelişmeler o ana kadar daha çok diplomatik-siyasi düzlemde yürütülen egemenlik iddialarını birden askeri düzleme taşımıştır. Türkiye, Yunanistan'dan Kayalıklardaki egemenlik sembollerini ve askeri timlerini geri çekmesini istemiş aksi takdirde kuvvet kullanma seçeneklerini devreye sokacağını işaretlerini vermiştir. Bu arada Kayalıklardan, üzerinde Yunan askeri timi bulunmayan Batı Kardak Kayalığına Türk askeri timi çıkartılarak inisiyatif eşitlenmiş ve Yunanistan'ın egemenlik iddiasının tanınmadığı gösterilmiştir.¹⁷⁰ Böylece 1996'nın ilk günlerinde iki devlet neredeyse savaşın eşiğine gelmiştir. Sönmezoğlu, Oniki Adalara 5,5 mil uzaklıkta bulunan ve

¹⁷⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi almak için bkz.; Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri...**, 196–198.

bu sebeple komşu adacıkları kapsamına alınamayacak olan, Türkiye'ye ise 3,5 mil uzaklıkta bulunan Kardak Kayalıklarının Lozan Barış Antlaşması uyarınca, durumunun açık olmadığını, Kardak gibi “*gri bölge*”lerin statüsünün iki ülke arasındaki görüşmelerle çözülmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁷¹

Bugün de Ege'de hâlihazırda sürüncemede bulunan ve çözümü için (*istikşafi*) görüşmelerin devam ettiği hususlar söz konusudur.¹⁷² Özetlenen problemlerin hiçbirinde çözüm yaratılmamış, sadece problemlerin ertelenmesine ve düşük politikalar (*low politics*) üretilmesine çalışılmıştır. Andreas Papandreou Strateji ve Gelişme Çalışmaları Enstitüsü (*ISTAME*) Başkanı Nikos Kotzias, Türkiye'nin saldırgan tutum sergileyebileceği noktaları törpülemek için ülkenin Avrupalılaştırılması gerektiğini, Ankara ile siyasi ortaklığın çözüm yolunda fayda sağlayabileceğini, “izle ve yap” ve “en kötünden kaçın” politikalarının uygulanabileceğini ancak kendisinin kalıcı barış yönündeki girişimleri faydalı gördüğünü söylemektedir.¹⁷³ Davutoğlu ise, iki ülke arasında yaratılan çözümsüzlüğü BM, NATO, AB gibi organizasyonların tepkilerine ve hareketlerine bağlamaktadır. Buna göre bu organizasyonlar, Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı zaafalarını gerektiğinde istismar etmekte, Türkiye'nin, dış politikada yeni arayışlara girmeye çalıştığı dönemlerde de, Yunanistan üzerinden gönderilen mesajlarla ülkeyi ölçek küçültmeye zorlamakta, bir bakıma Türkiye'yi “hafif sıkletlerle idmana çıkan bir ağır sıklet güreşçisinin” durumuna düşürmektedirler.¹⁷⁴

3.1.4. Kıbrıs Sorunu

1940'ların ikinci yarısından sonra Kıbrıs Kilisesi ve Yunan Komünist Partisi (*KKE*) Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması ile ilgili planları (*enosis*) yüksek sesle dillendirmeye başlamış, İngiliz desteğinden ABD desteğine doğru yönelen Yunanistan'da da bu görüşler 1950'lerden itibaren duyulur olmuştur.¹⁷⁵ 1950 yılında

¹⁷¹ Yazarın, iddiasını temellendirdiği belgeler ve yorumları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sönmezoğlu, *II. Dünya...*, 663–665.

¹⁷² Ege'deki tartışmalı durum hakkında geniş bilgi için bkz.; Ali Kurumahmut, *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998).

¹⁷³ Nikos Kotzias, “Ellēnotourkikes Skheseis, to Problēma tōn Symmakhion”, *Empros*, 6 Ağustos 2009, http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/b18aa8e5-d1d9-4c3f-a6d4-26a3c3ebe396?qt-today_front_page=0 [10.02.2011].

¹⁷⁴ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 21. bs., (İstanbul: Küre Yayınları, 2007), 147, 148.

¹⁷⁵ Sönmezoğlu, *II. Dünya...*, 135–137.

otosefal Kıbrıs Kilisesi'nin düzenlediği referandumdan % 96 oranında Yunanistan'la birleşme kararının çıkması ve aynı yıl başpiskopos olarak Makarios'un seçilmesi, 1953'te EOKA'nın¹⁷⁶ kurulması ve faaliyetlerine başlaması gerilimin ilerleyen yıllarda yükselmesine sebep olmuştur.¹⁷⁷ 1955 Ağustosunda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katılımıyla gerçekleştirilen Londra Toplantılarından da bir sonuç alınamamış, adadaki gerilimli durum üzerine Türkiye'de de tepkiler yükselmeye başlamıştır.

1960'da Zürih ve Londra Anlaşmaları'nın ardından kurulan *Kıbrıs Cumhuriyeti* ile Ada'daki toplumlar arası sorunlar bir süre bertaraf edilmiş gibi görünmüştür. Ancak 1963 sonu ve 1964 başında, Yunanistan'da PASOK'un ezici çoğunlukla iktidara gelmesinin de etkisiyle, Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios tarafından, Kıbrıs Türklerinin ayrıcalıklarını kaldırmayı öneren düzenlemeler yapılmaya çalışılmış ve Ada, yeniden Türkiye ve Yunanistan arasında bir kriz meselesi haline gelmeye başlamıştır.¹⁷⁸ Burada Kıbrıs üzerindeki uluslararası gerginliğin yine azınlıkları etkilediği iddia edilebilir. 1967'den itibaren ise Ada'da toplumlar arasında çatışmalar yaşanmış, aynı yılın sonunda da bir Geçici Türk Yönetimi kurulmuştur.¹⁷⁹ 1974'te Rum kesiminde Makarios darbesi gerçekleşmiş¹⁸⁰ ve kurulan Enosis Cumhuriyeti'ne Türkiye, anlaşmalardan doğan hakkını kullanarak müdahale etmiş ve bu sayede Ada'daki Türk toplumunun ortaklık haklarına dikkat çekmiş ve Ada'nın Yunanistan'a bağlanmasının da önüne geçmiştir.¹⁸¹ Cem, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in askeri operasyon başlatmadan önce barışçı tüm yolları denemek, ulusuna ve vicdanına karşı sorumluluğunu yerine getirmek istediğini söylemekte ve harekât

¹⁷⁶ Ethnikē Organōsis Kypriōn Agōnistōn: Kıbrıs Savaşçıları Ulusal Örgütü.

¹⁷⁷ Akgönül, **Türkiye Rumları...**, 176.

¹⁷⁸ Alexis Heraclides, **Yunanistan ve "Doğu'dan Gelen Tehlike" Türkiye: Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları**, çev. Mihalis Vasilyadis, Herkül Millas, 2. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 255.

¹⁷⁹ Sönmezoğlu, **II. Dünya...**, 288, 289.

¹⁸⁰ Melakopides hem Washington'ın hem de Atina'nın darbe olmadan önce Makarios'un gitmesi gerektiğini düşündüğünü aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Constantine Melakopides, "The Logic of Papandreou's Foreign Policy", **International Journal**, Vol. 42, No. 3, (1987): 566.

¹⁸¹ Gül İnanc, **Büyükelçiler Anlatıyor: Türk Diplomasisinde Kıbrıs (1970–1991)**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), 15, 16.

süresince TRT Genel Müdürü olarak, aktardıkları haberlerde, müdahaleyi bir başarı olarak sunmaya ve harekâtın ciddiyetini ortaya koymaya çalıştıklarını iletmektedir.¹⁸²

Türkiye ve Yunanistan, 1974 Kıbrıs müdahalesi sonrasında güvenlik kaygılarıyla hareket etmeye başlamıştır. Kıbrıs müdahalesinin sonrasında Yunanistan'da çöken cunta rejiminin ardından diplomasi ve uluslararası ilişkiler çevreleri, dış politika stratejilerini, günümüze kadar, muhtemel Türk tehdidi üzerine oturtmuşlardır.¹⁸³ Bu durumun görünür hale gelmesinde ilk olarak, 1975 yılı başında, Kıbrıs Türk tarafının tek yanlı olarak "*Kıbrıs Türk Federe Devleti*"ni ilan etmesi rol oynamıştır denebilir. Ancak bu ilanda "*Kıbrıs Cumhuriyeti*"nin anayasasını değiştirerek federal bir devlete dönüştürülmesi" yöntemine karşı çıkılmamıştır.¹⁸⁴ Sürecin sonunda 1983 Kasımında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesi ve Türkiye'nin de ilan edilen devleti hemen tanınması Yunanistan tarafından kınanmıştır.¹⁸⁵ Kızılyürek, Türkiye'de yeni iktidara gelen Özal hükümetinin aslında Kıbrıs'tan gelen bu emrivakiden hoşlanmadığını aktarmaktadır.¹⁸⁶ Ancak bu gelişme ilişkilere yeni bir boyut kazandırmış ve sonraki yıllarda da Kıbrıs üzerindeki tartışmaları şekillendirmiştir.

İki ülkenin aralarındaki meselelerde çözüm sağlayamamış olmalarına rağmen, Güney Kıbrıs'ın bugün "adanın tümünü temsilen AB üyesi olması ve Kıbrıs sorununun çözümünün Türkiye'nin AB üyeliği için bir ön koşul olması"¹⁸⁷ Türkiye'nin bölgedeki etkinliği ve sorunun çözümü üzerindeki diğer çıkmazlardandır. 16 Temmuz 1997 tarihli "Gündem 2000" raporunda, AB tarafından Türkiye'ye genişleme kapsamında yer verilmeyip Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile sorunlarının çözümüne vurgu yapılması; 1997 Lüksemburg Doruğu'nda da aynı noktalara dikkat çekilmesi, Türk hükümetininse sonunda, bu meselelerin Türkiye'nin

¹⁸² İsmail Cem, **TRT'de 500 Gün... Bir Dönem Türkiye'sinin Hikâyesi**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 167, 182.

¹⁸³ Panagiotis Tsakonas, "Theory and Practice in Greek Foreign Policy", **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 5, No. 3 (2005): 429.

¹⁸⁴ Niyazi Kızılyürek, "**Daha Önceleri Neredeydiniz?**" **Dünden Bugüne Kıbrıs Müzakereleri**, (İstanbul: Birikim Yayınları, 2009), 45, 46.

¹⁸⁵ Aksu, **Türk-Yunan...**, 180.

¹⁸⁶ Kızılyürek, "**Daha Önceleri...**", 73, 74.

¹⁸⁷ Ayşe Aslıhan Çelenk, "Avrupa Birliği ve NATO Çerçevesinde Türkiye'nin Akdeniz Politikası", **Türkiye'nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası**, ed. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007): 559.

iç sorunları olduğunu ve AB ile siyasi diyalog içine dâhil edilemeyeceğini açıklaması önemlidir.¹⁸⁸ Burada AB'nin, biri muhtemel, iki üyesi arasındaki çatışma ihtimalinden kaygı duymasının normal olduğu da vurgulanmalıdır.¹⁸⁹ Bu bağlamda AB'nin Türk-Yunan sorununun çözümünde bir katalizör olmadığı, arabuluculuk rolü üstlenmediği iddiası haklı görülebilir. Ancak birlik, Türkiye ve Yunanistan'a sorunlarının çözümünde, iletişim, diyalog ve işbirliği alanlarında düşük politikayı önermiştir.¹⁹⁰

2002 yılında iktidara gelen AKP'nin, Ahmet Davutoğlu'nun özellikle Dışişleri Bakanlığı döneminde, çokça dillendirilen “Kazan-Kazan” ve “Komşularla Sıfır Sorun” gibi politikaların ve “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi” gibi uygulamaların başlatılmasının dış politikada yeni bir dönemi işaret ettiği görülmektedir.¹⁹¹ Bu bağlamda Yunanistan ile ilişkilerde de, ihtilafların çözülmesi ve sorunların ortadan kalkması için bu siyasalar kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak burada, politika üretiminde eksiklikler bulunduğunu söyleyen kesimlerin varlığından da bahsedilmelidir.¹⁹² Türkiye ve Yunanistan arasında 2000'lerde bir yakınlaşmadan söz edilebilse de iki toplumun tarihsel sorunlarının aşamıyor olduğuna en güzel örneklerden biri Temmuz 2011'de Kıbrıs Rum kesiminin elektrik ihtiyacını karşılayan Vasiliko Elektrik Santrali'ndeki patlamanın ardından, Rumların Türk tarafından elektrik satın almasının, Rum Kesimi'nde kriz yaratması olmuştur.¹⁹³ Bu meselenin adanın ortak ihtiyaçlarına ve birlikte hareket etme gerekliliğine dikkat

¹⁸⁸ Cihan Dura, Hayriye Atik, **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, 3. bs., (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007), 502, 503.

¹⁸⁹ Fuat Aksu, “Confidence Building, Negotiation and Economic Cooperation Efforts in Turkish-Greek Relations (1990–2004)”, **Turkish Review of Balkan Studies**, s. 9 (2004): 34.

¹⁹⁰ Ayman, “The Dynamics...”, 22.

¹⁹¹ Bahsi geçen politikaların detaylarını incelemek için bkz.; **Türkiye Hazır Hedef 2023: 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, AKP, 2011**, <http://www.akparti.org.tr/beyanname2011.pdf> [12.05.2011], s. 148, [12.05.2011].

¹⁹² Örneğin Sami Kohen, AKP'nin seçim beyannamesinin Kıbrıs'la ilgili bölümünde, Kıbrıs Türklerinin son durumundan bahsedilmemesini bir eksiklik olarak nitelemekte; Hüseyin Bağcı da komşularla sıfır sorun politikasının fazla iyi niyetli davranıldığı için Türkiye açısından değil ama diğer ülkelerin yaklaşımları açısından tıkanıldığını belirtmektedir. Karşıt görüşler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Sami Kohen, “Partiler Dış Politika İçin Ne Diyorlar? (1)”, **Milliyet**, 30 Nisan 2011, <http://dunya.milliyet.com.tr/partiler-dis-politika-icin-ne-diyorlar-1-/dunya/dunyayazardetay/30.04.2011/1384249/default.htm>, [02.05.2011].

Hüseyin Bağcı, “Komşularla ‘Sıfır Sorun’ Politikasına Ne Oldu?”, **Stratejik Boyut**, 18 Ocak 2011, <http://www.stratejikboyut.com/yazar/huseyin-bagci-18.html>, [02.05.2011].

¹⁹³ Fatma Yılmaz-Elmas, “Kıbrıs Çözüm Sürecinde Güven(lik) Bunalımı”, **Analist**, s. 9 (2011): 23.

çekmesi gerekirken; Ağustos ayında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi adanın güneyinde İsrail ile birlikte petrol arama çalışmaları yapacağını duyurmuş ve bu da ortak çalışma isteyen Kıbrıs Türk tarafında memnuniyetsizlik yaratmış ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin de yeniden gerilmesine sebep olmuştur.

Türkiye Dışışleri Bakanı ve sıfır sorun politikasının mimarı Ahmet Davutoğlu'nun böyle bir girişim karşısında Türkiye'nin gerekli tepkiyi göstereceğini söylemesi ilişkileri daha da germiştir. Yunanistan Dışışleri Bakanı Stauros Lamprinidēs, Davutoğlu'nu bu yaklaşımından dolayı ağır bir şekilde eleştirmiş ve bunun Kıbrıs'ın kendi egemenlik hakkı olduğunu vurgulamıştır.¹⁹⁴ Türkiye'nin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ise, dönemin başbakanları Erdoğan ve Papandreou arasında yapılan özel bir telefon görüşmesi hakkında basını bilgilendirmiştir. Arınç, Erdoğan'ın Türk ve Rum taraflarının ortak çalışma yapmaları için, Rum tarafının çalışmaları ertelemesini teklif ettiğini, Papandreou'nun da bu teklifi uygun bulduğunu ve Rumlarla konuşacağını Erdoğan'a ilettiğini söylemiştir.¹⁹⁵ Ancak Eylül ayında İsrail ve Yunanistan arasında Akdeniz güvenliği için gizli bir savunma anlaşması imzalandığı da bilinmektedir.¹⁹⁶ Kutlay bu noktada, Türkiye'nin yumuşak güce dayanan sıfır sorun politikası üzerinde, bu bölgede bir paradigma değişikliğine gitmek zorunda kalacağını söylemektedir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ "Greece Sticks by Cyprus Over Gas Exploration Plans", **Kathimerini**, 11 Ağustos 2011, http://www.ekathimerini.com/4Dcgi/4dcgi/_w_articles_wsite1_1_11/08/2011_402064 [21.02.2012].

¹⁹⁵ Işıl Arslan, "O Konuşmayı Kimse Bilmiyor Ben Biliyorum", **Hürriyet**, 29 Eylül 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/18855317.asp> [29.09.2011].

¹⁹⁶ Ali Hussein Bakır, "İsrail-Kıbrıs-Yunanistan: Türkiye Karşıtı İttifaka Doğru", **Analist**, s. 9 (2011): 37.

¹⁹⁷ Mustafa Kutlay, "Doğu Akdeniz'deki Gerginlik Türkiye'nin Dış Politika Paradigmasını Zorluyor", **Analist**, s. 9, (2011): 42.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki çekişmelerin benzerinin Güney ve Kuzey Kıbrıs taraflarında da yaşandığı bilinmektedir. Ancak Türkiye ve Yunanistan arasında son dönemde faal olan sivil girişimlerin ve yakınlaşma çabalarının bir benzerinin, Güney ve Kuzey Kıbrıs taraflarında da bulunduğu söylenebilir. Burada son dönemde Güney Kıbrıs'ın Riksat (*Radiophōniko Idryma Kyprou*) televizyonunda yayınlanan “Katō apo ton idio ourano” (*Aynı gökyüzü altında*) isimli

belgesel dizi yakınlaşma taraftarı bir girişim olarak sunulabilir.¹⁹⁸ Belgeselde iki tarafın karşılıklı dostluk hikâyeleri anlatılmakta ve taraflardan anılarını ve deneyimlerini paylaşan kişilerle yapılan mülakatlar Yunanca-Türkçe altyazılı olarak gösterilmektedir. Ancak yakınlaşma çabalarının varlığına rağmen taraflar arasındaki meselelerin bugün de gerginlik yaratabildiği de bilinmektedir.

Yanda verilen resimler, Türk ve Yunan taraflarında her koşulda bir gerginlik yaşanabileceğinin bir örneği olarak gösterilebilir. KKTC'nin kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın 13 Ocak 2012 tarihinde vefat etmesinin ardından Yunanistan'ın Ta Nea gazetesinin internet baskısının ilk manşeti önemlidir. Gazete, ilk gün attığı manşeti ikinci gün değiştirmiş ve

Resim 3.1. Ta Nea Gazetesi'nde Rauf Denktaş Haberi (13.01.2012)

Resim 3.2. Ta Nea Gazetesi'nde Rauf Denktaş Haberi (14.01.2012)

¹⁹⁸ Belgeselin bölümlerine ulaşmak için bkz.; Radiophōniko Idryma Kyprou, “Katō apo ton Idio Ourano”, http://www.cybc.com.cy/video-on-demand/index.php?option=com_videoflow&task=play&id=3899&sl=latest [07.05.2012].

baskıya ikinci gün kullandığı manşetle girmiştir. İlk manşet gazetenin internet kayıtlarından da silinmiştir.¹⁹⁹ Buna göre Resim 1’de, gazetenin ilk manşetinde, “*İşgal altındaki Kıbrıs’ın lideri Rauf Denktaş öldü*” yazarken; Resim 2’de, ikinci manşette “*Kıbrıs Türklerinin eski lideri Rauf Denktaş öldü*”²⁰⁰ sözleri tercih edilmiştir. Buradan hâlâ milliyetçi duygularla verilen “ilk tepkiler” olduğu görülmektedir. Kıbrıs’ın işgal halinde olma-olmama durumunun Türk ve Yunan tarafları arasında söylemsel olarak bir anlaşmazlık doğurduğu bilinmektedir. Bu manşetler de gerginlik unsuru söylemin kullanılıyor olduğu; ancak belki de eleştirilerden kaçınmak amacıyla bir söylem değişikliğine gidildiği iddiasını kuvvetlendirmektedir.

3.1.5. Azınlıklara İlişkin Sorunlar

Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan gerginliklerden her zaman iki ülkenin azınlıklarının zarar gördüğü söylenebilir. Türkiye’deki Rum azınlık ve Batı Trakya’daki Türk azınlık, yukarıda incelenen problemler sebebiyle günümüze dek çeşitli saldırılara/tepkilere maruz kalmışlardır.²⁰¹ Ancak Yunanistan’da, Batı Trakya’daki Müslüman azınlığın özellikle etnik boyutuna vurgu yapılması, Yunan tarafı için temel problem olmuştur.²⁰² Aslında Aksu, iki ülke arasındaki sorunlardan en kolay çözülebilecek olanının azınlık sorunları olduğunu iddia etmektedir. Buna göre azınlıkların statüsü tartışmaları, devletler, meseleyi bir egemenlik çekişmesine ya da bölgesel taleplere tırmandırmadıkları sürece yatıştırılabilir.²⁰³ Ancak

¹⁹⁹ Resim 3.1 ilk manşete ilişkindir ve ilk gün kontrol edilip saklandığı için araştırmacının arşivinde bulunmaktadır; ancak gazetenin baskısında yer almamış ve internet kayıtlarından da yukarıda da görülebileceği üzere, saklandığı günden, 16 Ocak 2012 tarihinden, sonra silinmiştir.

²⁰⁰ “Pethane o Prōēn Ēgetēs tōn Tourkokypriōn Raouph Ntenktas”, **Ta Nea**, 14 Ocak 2012, <http://www.tanea.gr/kosmos/article/?aid=4687429> [14.01.2012].

²⁰¹ Batı Trakya’daki Türk/Müslüman azınlığa yönelik ayrımcı uygulamalar ve ihlallere ilişkin ayrıntılı bir inceleme için bkz.; Baskın Oran, **Yunanistan’ın Lozan İhlalleri**, (Ankara: SAEMK Yayınları, 1999); Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, 2. bs, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991).

²⁰² Meinardus, Batı Trakya’daki azınlıklar üzerine yürütmeye çalıştığı çalışması için Yunanistan Dışişleri Bakanlığı azınlık masasından bir yetkiliyle yaptığı görüşmede, yetkilinin bölgede azınlık olmadığı konusunda ısrarlı bir direniş sergilediğinden bahsetmektedir. Bu nokta, söylemsel olarak, iki ülke arasındaki azınlık probleminin anlaşılmasına yardımcı olabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Ronald Meinardus, “Muslims: Turks, Pomaks and Gypsies”, **Minorities in Greece: Aspects of a Plural Society**, ed. Richard Clogg, (London: Hurst & Company, 2002): 81.

²⁰³ Fuat Aksu, “A Dispute Easy to Settle: Minority Issues in Turkish-Greek Relations”, **Proceedings of the International Conference on Minority Issues in the Balkans and the EU, 16 May 2007**, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2007): 144.

Yunanistan'ın, Batı Trakya'nın ikinci bir Kıbrıs vakası haline gelmesi ve Türkiye'nin bölgeyi ilhak etme ihtimali korkusunun tepkilerini şekillendirdiği söylenebilir.²⁰⁴ Öte yandan Türkiye de Rum azınlığa yönelik girişimlerinde, Batı Trakya Türklerinin hakları üzerinden “*mütekabiliyet*” esasına göre hareket etmektedir.

1955 yılında, özellikle İstanbul'da gerçekleşen olaylar, *6-7 Eylül Olayları*²⁰⁵, bugün de Rum azınlığın belleğinde yer etmektedir. Olaylara giden süreçte, Kıbrıs meselesi önemli rol oynamış ve olaylar bu mesele sebep gösterilerek patlak vermiş ve düzenlenmiştir. Özellikle *Kıbrıs Türktür Cemiyeti*'nin²⁰⁶ desteğiyle İstanbul'da düzenlenen protesto gösterileri, yağma, talan ve saldırı için düzenlenen gösteriler halini almış; yaşanan bu olayların ardından, ilerleyen yıllarda, Rumların Türkiye'den ayrılmasına sebep olacak başka bir travmatik durum ortaya çıkarmıştır. Bahsi geçen olayların ardından, Rum nüfustaki azalma göze çarpmaktadır. Bu olayların, nüfustaki azalmanın yanında, azınlıkların ekonomik gücünü kırmış olan meselelerden biri olduğu da vurgulanmalıdır. Zira bu problemlerin ardından özellikle işyerleri zarar gören azınlık mensubu vatandaşlar, devletten zararlarının tamamının tazminini sağlayamamışlardır.²⁰⁷ Ayrıca olaylar sonucunda göç etmeleri sebebiyle de Türkiye ekonomisinde bir boşluk oluştuğu söylenebilir. 1964'te de Kıbrıs'taki problemler sebebiyle, sonraki yıllarda rutinleşecek bir politika olarak misilleme amacıyla²⁰⁸, Yunan uyrukluların, 1930 tarihli “*İkamet, Ticaret ve Seyr-ü Sefain Anlaşması*”nın iptaliyle Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmalarının ardından, Rum nüfusta oransal olarak mübadeleden sonraki en büyük azalma gözlemlenmiştir. Buradan hareketle,

²⁰⁴ Meinardus, “Muslims: Turks...”, 81.

²⁰⁵ 6 Eylül akşamı İstanbul Ekspres gazetesinde Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı yönünde çıkarılan asılsız haber sonrasında toplanan insanlar, İstanbullu azınlıkların evlerine, işyerlerine, dini ve kültürel mekânlarına saldırmışlardır. Olayların eşzamanlı olarak, şehrin farklı bölgelerinde çıkmış olması, bugün planlı bir organizasyon olduğu yönündeki eleştirileri haklı çıkarmaktadır. Akgönül, saldırıların ardından, 4.447 kişinin 69.579.244 Lira'lık zarar beyan ettiğini aktarmaktadır. Olaylarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Akgönül, *Türkiye Rumları...*, 192-223.

²⁰⁶ Güven, resmi açıklamaya göre cemiyetin “Ağustos 1954'te Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun (TMTF) teşvikiyle, basın ve Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı'nın (TMGT) da katılımıyla bir ulusal komite biçiminde, Kıbrıs'taki Türk azınlığı Birleşmiş Milletler ve diğer örgütler karşısında savunmak ve tüm ülkede protesto eylemleri düzenlemek” amacıyla kurulduğunu aktarmaktadır. Cemiyet ve olaylardaki rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, çev. Bahar Şahin, 4. bs., (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 75-92.

²⁰⁷ Akgönül, *Türkiye Rumları...*, 208.

²⁰⁸ Akgönül, *Türkiye Rumları...*, 251.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki çatışmalardan, temel olarak, iki ülkede azınlık statüsünde yaşayan vatandaşların etkilendikleri söylenebilir.

Öte yandan Yunanistan’da, 1967’de iktidarı ele geçiren albaylar cuntası döneminde ve sonrasında da Batı Trakya’daki Müslüman azınlığın haklarıyla ilgili girişimler, tam anlamıyla, Türkiye’deki Rum azınlığın haklarına karşı bir “*mütekabiliyet*” esası üzerinden tesis edilmeye çalışılmıştır.²⁰⁹ Cuntadan sonra iktidara gelen sosyalist PASOK döneminde, siyasal bir rahatlama bahsedilebilse de Baltsiotis, bundan faydalan(a)mayan tek grubun Batı Trakya’daki Müslüman Türkler olduğunu söylemektedir.²¹⁰ Dönemsel olarak yaşanan sorunlardan Türk azınlığın da karşılıklı misilleme sebebiyle etkilenmesinin öte yanında, Türkiye’de Patrikhane üzerinden yürütülen dini haklar meselesi, Batı Trakya Müslümanları için de oradaki müftülük kurumu ve iç hukuk yollarından biri kabul edilen İslam hukukunun uygulanması²¹¹ üzerinden yürütülmüştür. Yunanistan Anayasası’nın 3. maddesinin 1. fıkrası “Yunanistan’da egemen din, İsa’nın Doğu Ortodoks Kilisesi’nin dinidir” demektedir.²¹² Buradan hareketle laik bir devlet olmayan Yunanistan’da dini bakımdan Ortodoksların birinci sınıf sayıldığı, diğer dinlerle ilgili ise farklı uygulamalar olabileceği ihtimalinden söz edilebilir.

Batı Trakya Türklerinin dini haklarıyla ilgili çıkan temel çatışmalardan biri, müftüyü kimin seçeceği üzerine olmuştur. Müslümanlar, cemaat olarak seçimi kendilerinin yapması gerektiğini savunurken, Yunanistan devleti ise cemaat içinden müftüyü kendisinin belirlemesi gerektiğini savunmaktadır. Sonuç olarak müftülük

²⁰⁹ Meinardus, “Muslims: Turks...”, 90.

²¹⁰ Lambros Baltsiotis, “Minorities in Greece: State Policies and Administrative Practices”, **Proceedings of the International Conference on Minority Issues in the Balkans and the EU, 16 May 2007**, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2007): 124, 125.

²¹¹ Burada detaylandırılmayacak olan bu konu kısaca şöyle açıklanabilir: Yunanistan laik bir devlet değildir ve İslam hukukunu da iç hukuk yollarından biri saymaktadır. Ancak müftülerin hangi meselelerde söz sahibi olacakları mevzuu tartışmalıdır ve İslam hukukunun özellikle kadın-erkek eşitliği gibi hususlarda Yunanistan Anayasası ile çelişiyor olması fiili olarak bir ikilik durumu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca İslam hukukunun sadece Batı Trakya Müslüman Türk azınlığı için uygulanacak olması, sonradan vatandaşlık elde eden ya da Yunanistan’ın başka bölgelerinde yaşayan Müslüman Türklerin bu hukukla bağlı olmamaları da, Yunanistan Anayasası’nın eşit vatandaşlık ilkesine aykırıdır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Turgay Cin, **Yunanistan’daki Türk Azınlığın Hukuki Özerkliği**, (Ankara: Orion Kitabevi, 2009), 135–146.

²¹² Maddenin orijinali Anayasanın “Temel Hükümler”ini (Basikes Diatakseis) bildiren birinci kısmının “Kilise ve Devlet İlişkileri”ni (Skheseis Ekklesiās kai Politeias) düzenleyen B bölümünün altında şu şekildedir; *Arthro 3/1: “Epikratousa thrēskeia stēn Ellada einai ē thrēskeia tēs Anatolikēs Orthodoxēs Ekklesiās tou Khristou.”* Ayrıntılı incelemek için bkz.; **Syntagma tēs Elladas**, 1975.

seçimlerinde, 1920 sayılı ve 1991 tarihli kanun geçerlidir.²¹³ Buna göre seçim ve atama, cemaatin ileri gelenlerinden ve bölge valilerinden oluşan bir kurulun önerisiyle, Eğitim, Hayat Boyu ğrenme ve Din İşleri Bakanlığı'nın²¹⁴ yazısı ve Cumhurbaşkanının onayıyla geerleşmektedir.²¹⁵ Cem, burada Yunanistan devletinin temel kaygısının, açıkça söylenmese de, din kurumunun siyasallaşması ve radikal akımların müftülüğü ele geçirme ihtimali olduğunu iddia etmektedir.²¹⁶ Ayrıca Volkan, 1990'larda Yunanistan'da, Türkiye'nin Batı Trakya'yı ilhak etmek yönünde planları olduğu kaygısı bulunduğundan bahsetmektedir.²¹⁷

Batı Trakya Türkleriyle ilgili önemli ve sembol olaylardan biri de Dr. Sadık Ahmet olayıdır. 1985'te azınlık haklarıyla ilgili bir imza kampanyası başlatan Ahmet, Yunan makamları tarafından “devletin itibarını zedeleyici ve uluslararası ilişkilerine zarar verici davranışlarda bulunmak” suçlamasıyla yargılanmaya başlanmış ve yargılanması süreci başlı başına inceleme gerektiren bir husus olarak ortaya çıkmıştır.²¹⁸ Tartışmalı yargılamanın sonucunda suçlu bulunan Ahmet, 1989 seçim sürecinde de, içinde Türk kelimesini geçen seçim bildirileri kullanması sebebiyle ceza almış, yargılama sürecinde çeşitli müdahalelerle seçimlere girmesi engellenmiştir.²¹⁹ Ancak sonuçta 8 Nisan 1990 erken seçimlerinde bağımsız Gmlcine milletvekili seçilmesi ve dokunulmazlık kazanması tartışmaları bir noktada sonlandırmıştır denebilir. Ancak 26 Ocak 1990 tarihinde sona eren

²¹³ Basileios G. Kouphogiannidēs, “O Thesmos tou Mouphtē kai o Ieros Nomos tou Islam stēn Ellēnikē Ennomē Taksē”, (Metaptykhiakē Ergasia, Dēmokriteio Panepistēmio Thrakēs Tmēma Nomikēs Programma Metaptykhiakōn Spoudōn, 2011), 15, 16.

²¹⁴ Bakanlığın 2009 genel seçimlerinin ardından yapılan değişiklikle yeni ismi, Ypourgeio Paideias Dia Biou Mathēsēs kai Thrēskeumatōn olmuştur (Türkçesi metin içinde). Kullanılan kaynaktaki ise eski ismi verilmiştir. (Ypourgeio Ethnikēs Paideias kai Thrēskeumatōn – Milli Eğitim ve Din İşleri Bakanlığı) Ancak günümüzde de belirtilen süreçte görevli bakanlık bu bakanlık olduğu için ismi metinde kullanılırken güncellenmiştir. Burada dikkat çekecek nokta ise bakanlığa verilen addır. Sadece buradan hareketle bile, din ve eğitim işlerinin Yunanistan'da birbirinden ayrılmaz görüldüğü yorumu yapılabilir.

²¹⁵ Cin, bu seçim yönteminin ne 1913 tarihli Atina Barış Anlaşması'na ne de İşlam hukukuna uygun olduğunu söylemektedir. Yazarın bu fikirleri ve seçim süreciyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Turgay Cin, **Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığın Din ve Vicdan zgrlğ**, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003), 149–151.

²¹⁶ Cem, **Türkiye, Avrupa...**, 141.

²¹⁷ Volkan, Itzkowitz, **Türkler ve...**, 205.

²¹⁸ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Oran, **Türk-Yunan...**, 195–204.

²¹⁹ Cin, **Yunanistan'daki Müslüman...**, 167; Oran, **Türk-Yunan...**, 200–204.

yargılamalar sonrasında 29 Ocak'ta gerçekleşen olaylar, Oran'ın deyimiyle, “*bir Yunan mini 6–7 Eylülü*”dür.²²⁰

28 Ocak'ta, yerel radyolardan biri, Solakidēs isminde bir Yunanlının, kendisiyle aynı hastanede tedavi gören bir Müslüman tarafından saldırıya uğradığı haberini geçmiş, ardından 29 Ocak'ta Müslümanlar tarafından düzenleniyor olan mevlidin engellenmesi gerektiği söylenmiştir. 29 Ocak sabahı, adı geçen kişinin öldüğü duyulmuş ve bunun üzerine olaylar çıkmıştır. Olaylar sırasında Yunanlı fanatikler küçük gruplar halinde Türklerin işyerlerine ve kahvehanelerine saldırmaya başlamışlardır. Ancak olayların ertesinde, söz konusu kişinin ölmediği ortaya çıkmıştır. Asılsız bir haberle başlatılan, güvenlik güçlerinin müdahale etmediği ve Dışişleri Bakanı Samaras'ın olaylarda etkisi bulunan Metropolit Damaskēnos'la görüşmesi gibi sebeplerle 29 Ocak olaylarının 6–7 Eylül olaylarıyla benzerlik gösterdiği ve düzenli bir hareket olduğu iddia edilmektedir.²²¹ Öte yandan bugün İstanbul'da Fener Rum Patrikhanesi'nin, Ankara'da da Dışişleri Bakanlığı'nın bulunduğu caddelerin isminin “Dr. Sadık Ahmet Caddesi” olması da tesadüfle açıklanabilir görünmemektedir. Devletlerin, sembol kişiler ve yer isimleri aracılığıyla mesaj gönderdikleri ve karşılıklı tehdit algısının hâlen var olduğu bu örnekler aracılığıyla iddia edilebilir.

Azınlıklara –ya da “*diğer*” tarafa- yönelik tehdit algısından kaynaklanan sorunların, Yunanistan'da da 2000'lerde ortadan kalktığını düşünmek iyimser bir yaklaşım olacaktır. Heraklides iki ülkenin milliyetçilerinin -ya da realistlerinin- anlaşmanın mümkün olmadığını, iki ülkenin düşman olmak için var olduğunu ve karşıdan mutlaka tehlike geleceğini düşündüklerini aktarmaktadır.²²² Buna bir örnek olarak, 2011 yılında, Gümülcine'deki Panthrakikos futbol takımının Türklere satılacağı yönündeki söylenti üzerine aşırı milliyetçi LAOS partisinden bir milletvekili parlamentoya soru önergesi sunmuş ve bunun sadece bir yatırım amacı taşıyıp taşımadığının cevaplanmasını istemiştir.²²³ Burada, sonraki bölümde inceleneceği üzere, özellikle 2010 yılı görüşmelerinin ardından bir Türk-Yunan yakınlaşmasının

²²⁰ Oran, *Türk-Yunan...*, 191.

²²¹ Oran, *Türk-Yunan...*, 191–193; Cin, *Yunanistan'daki Müslüman...*, 158, 159.

²²² Alexis Heraklides, “The Main Obstacles to Greek-Turkish Rapprochement”, *Proceedings of the International Conference on Turkish-Greek Relations: issues, solutions, prospects. 9 March 2006*, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006): 59.

²²³ Yorgo Kırbaki, “Türkler Yunan Futbol Takımı Alırsa”, *Hürriyet*, 17 Nisan 2011, 7.

ortaya çıktığı ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koyduğu politikalar bağlamında sorunların çözümü için görüşüldüğü ve 2011 yılının da, bir bakıma, son detant döneminin zirvesi olduğu ortaya konmalıdır.

Bir başka örnek de, İstanbul'da yapılan "İstiklal Marşı'nı ezbere okuma yarışmasında" il finaline kalan Özel Zapyon Rum İlköğretim Okulu öğrencisi Marina Sözde'nin, marşı ağılayarak okumasının Türkiye medyasında geniş yer bulmasına²²⁴ verilen tepki olabilir. Yunanistan'daki bir gazetede bu haberler üzerine, okulun müdürünün buna nasıl razı olduğunun ve Trakya'daki azınlık okullarında böyle bir örneğin var olup olmadığının araştırılması ve bu propaganda ile hükümetin amacının ne olduğunun ortaya konması istenmiştir.²²⁵ Basit gibi görünen bu örnekler bile, her zaman için, iki tarafta da, milliyetçi duygularla olaylara yaklaşacak olan ve en iyimser zamanlarda bile tarihsel problemlerin izlerinden kurtulmayı başaramayacak kesimler bulunacağının kanıtı gibidir.

Öte yandan Türkiye'nin uluslararası arenada kendisine problem yaratan meselelerin çözümüyle ilgili girişimlerde bulunduğundan, yukarıda, patrikhaneye ait mülklerin iadesi örneğiyle bahsedilmiştir. 2012 Mayıs'ında Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Gökçeada'yı ziyaret ederek buradaki Rum cemaatinin sorunlarını dinlemesi ve cemaatin bunu "tarihi bir ziyaret" olarak adlandırması, olumlu gelişmelerden bir başkası olarak sunulabilir.²²⁶ Aşağıda inceleneceği üzere, bu ziyaretten önce, adaların çevre Yunan adaları ile bağlantısı ve ticaretin geliştirilmesi yolunda önemli bir adım olarak Gökçeada ve Bozcaada gümrük kapıları açılmıştır. Bu gelişme sayesinde, Limnos, Midilli ve Çanakkale arasındaki ticaretin kolaylaşacağı söylenebilir.²²⁷

²²⁴ "İstiklal Marşı'nı En İyi Okuyan Öğrenci Marina", **Sabah**, 20 Aralık 2009, http://www.sabah.com.tr/Yasam/2009/12/20/istiklal_marsini_en_ iyi_okuyan_ogrenci_marina [05.02.2012].

²²⁵ Stratēs Kharalampous, "Ta Dakrya tēs Mikrēs Marinas", **Empros**, 28 Aralık 2009, <http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/41531859-3a23-4147-aa71-24ed0a9a554b> [05.02.2012].

²²⁶ "Elpides Epilysēs Problēmatōn", **Empros**, 3 Mayıs 2012, <http://www.emprosnet.gr/article/32413-elpides-epilysis-provlimaton> [03.05.2012].

²²⁷ "Idryontai Telōneia stēn 'Imbro kai tēn Tenedo", **Empros**, 15 Şubat 2012, <http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/c268b899-2ac4-4878-8d1c-e1b9770ab880> [15.02.2012].

3.2. DETANT DÖNEMLERİ

Şüphesiz iki devletin tüm tarihi, çekişmeler ve çatışmalar üzerinden okunamaz. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilere göz atıldığında temel üç detant dönemi olduğu söylenebilir. Buna göre devletler; Atatürk-Venizelos iktidarlarında²²⁸, Cem-Papandreou bakanlıkları döneminde ve Erdoğan-Papandreou iktidarlarında yakınlaşmışlardır. 1988'deki Davos Zirvesi'nde Turgut Özal ve Andreas Papandreou'nun görüşmeleri de bazı analizlerde detant dönemlerinden biri sayılmaktadır²²⁹; ancak süreç devamlı olmadığından ve dönem içinde gerginlik yaratan başka birçok gelişme²³⁰ bulunduğundan burada bu görüş kabul edilmeyecektir.²³¹

1925 yılında, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler, savaş koşullarından sıyrılıp normale dönmeye başlamış ve Ankara ile Atina arasında orta elçilik düzeyinde ilişki kurulmuş ve sürdürülmüştür.²³² 1930 yılında Bulgaristan'ın Balkanlardaki revizyonist tutumu Türkiye ve Yunanistan'ı birbirine yaklaştırmıştır. 1930 Ekiminde, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Ankara gezisinde imzalanan "*Türk-Yunan Dostluk, Bitarafılık, Uzlaşma ve Hakem Muahdesi*" iki ülkenin hukuki anlamda da yakınlaştıklarının kanıtı sayılabilir.²³³ Oran da, Türkiye ve Yunanistan'ın 1930'larda Mussolini'nin *Mare Nostrum* politikası, 1940'larda Stalin'in politikaları ve

²²⁸ Murat Hatipoğlu, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan (1923–1954)**, (Ankara: Siyasal Yayınları, 1997), 107–157.

²²⁹ Örneğin bkz.; Muzaffer Vatansever, "Türk-Yunan İlişkilerini Tel Örgü ile Örmek", **Analist**, s. 1 (2011): 6 ; Ayrıca bkz.; Ziya Öniş, Şuhnaz Yılmaz, "Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?", **Political Science Quarterly**, Vol. 123, No. 1 (2008): 124.

²³⁰ 1980'lerdeki Türk-Yunan gerginlikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Aksu, **Türk-Yunan...**, 175–192.

²³¹ Bilindiği gibi 1986 yılındaki Davos Zirvesi'nde Başbakan Turgut Özal, Yunanlı meslektaşı ile görüşmek için randevu talep etmiş; ancak teklifi reddedilmiştir. Bu evrede Yunanistan'daki Türk tehdidi algısının, Papandreou'nun davranışlarında etkili olduğu iddia edilebilir.

Melakopides, 1985'te Panayote Dimitras tarafından hazırlanan rapordan, Yunanlıların %90'ından fazlasının Türkiye'nin Yunanistan'ı tehdit ettiğini düşündüğü sonucunun çıktığını aktarmakta ve Papandreou'nun dış politikadaki milliyetçi yaklaşımlarının da halkının isteklerine verilen mantıklı karşılıklar olduğunu iddia etmektedir. Yazarın bu konudaki görüşleri hakkında detaylı bilgi için bkz.; Melakopides, "The Logic...", 560, 561.

²³² Hatipoğlu, **Yakın Tarihte...**, 107.

²³³ Anlaşma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Hatipoğlu, **Yakın Tarihte...**, 135–137.

1950’lerde devam eden Bulgaristan’dan komünist sızma korkusu sebebiyle yakınlaştıklarını belirtmektedir.²³⁴

Revizyonistlere karşı oluşturulan Balkan Paktı’nın, iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırdığı söylenmelidir. Pakıtın imzalanmasının ardından, Yunanistan, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne girmesini desteklemiş, aynı yıllarda Venizelos “barışa yaptığı katkıları nedeniyle” Mustafa Kemal’i Nobel Barış Ödülü’ne aday göstermiştir.²³⁵ Uzun, bu dönemdeki yakınlaşmanın sadece güvenlik kaygılarına bağlanamayacağını, Yunanistan’da Venizelos yanlıları ile Kralcılar arasındaki çekişmenin, Türkiye’de ise yeniden yapılanma sürecinde inkılâpların uygulamaya konmasının, yani iç politikadaki revizyon çabalarının, dış politikada çatışmasız bir eğilim gerektirdiğini söylemektedir.²³⁶ Yunanistan’da 1932 genel seçimleriyle yönetimin el değıştirmesi de ılımlı havayı etkilememiştir denebilir. Ülkenin yeni Başbakanı olan Panagiōtēs Tsaldarēs, Türkiye ile 1933’de “*Samimi Andlaşma Paktı*”nı imzalamış ve bu belge ile iki ülkenin ortak sınırları güvence altına alınmıştır.²³⁷

1950’li yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinde 6–7 Eylül olayları, Kıbrıs sorununun patlak vermesi gibi gelişmeler yaşanmış olsa da, olumlu noktalardan da söz edilebilir. 1952 yılında Türk ve Yunan yetkilileri “*Daimî Türk-Yunan Karma Komisyonu*”nun kurulmasına karar vermişlerdir. Hatipoğlu bu komisyonun “*ticarî ilişkilerin geliştirilmesine, Türk ve Yunan tütününün üçüncü ülkelere ortaklaşa pazarlanmasına, Ege’deki Yunan Adaları ile Türk Karasuları arasındaki alanlarda ortak balıkçılık faaliyetlerinin geliştirilmesine, karşılıklı olarak vize uygulamasını kaldırılmasına ve bir gümrük birliği kurulabilmesi için imkânların araştırılmasına*” çalışacağını söylemektedir.²³⁸

1967’de dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ve darbeyle iktidara gelen albaylar cuntasının Başbakanı Kollias’ın, Keşan’da ve Karaağaç’ta gerçekleştirmeye çalıştıkları Türk-Yunan Zirvesi, tarafların Kıbrıs konusunda ortak dil

²³⁴ Oran, “Kalanların Öyküsü...”, 171, 172.

²³⁵ Uzun, “1919–1950...”, 45.

²³⁶ Uzun, “1919–1950...”, 44 ; Benzer bir yaklaşım için bkz.; Akgönül, **Türkiye Rumları...**, 85, 86.

²³⁷ Hatipoğlu, **Yakın Tarihte...**, 167.

²³⁸ Hatipoğlu, **Yakın Tarihte...**, 291.

geliştirememeleri sebebiyle sonuçsuz kalmıştır.²³⁹ Melakopides, 1976 ve 1978’de, Karamanlis tarafından Türkiye’ye sunulan saldırmazlık anlaşmalarının reddedildiğini iddia etmektedir.²⁴⁰ Dönem gelişmelerine göz atıldığında, Türkiye ve Yunanistan arasındaki diyalog çabalarının, dahası, ekonomik işbirliğinin, sonraki bölümde genişçe inceleneceği üzere, altmış yıldır, dönem dönem, tesis edilmeye çalışıldığı ve aynı hususlar üzerinden ortaklık kurulması planlansa da bunun yüzde yüz gerçekleştirilemediği görülebilir. Görünür olan başka bir mesele de, günümüzde ve önceki denemelerde, detant girişimlerinin, iki ülke arasındaki temel ihtilaf meselelerine, örneğin Kıbrıs ya da Ege sorunu, çözüm yaratacak süreçler doğurmadığı, mikro düzeyde, düşük politikalar yürütülmesinden yana davranıldığıdır.²⁴¹

1980’lerde Özal yönetimiyle Türkiye’nin tecrübe ettiği farklılaşma, Türk-Yunan ilişkilerine de yansımıştır. Ekonomide önceki dönemlerden farklı görüşleri bulunan Özal’ın yönetiminde, iki ülke ilişkilerindeki problemlere ekonomik ilişkiler aracılığıyla çözüm aranmıştır. 1984’te Türkiye’nin tek taraflı olarak vize uygulamasını kaldırması, 1988 Davos Zirvesi’nde iki ülke başbakanlarının buluşmaları, Türkiye-Yunanistan Dostluk Derneği’nin ve Türk-Yunan İş Konseyi’nin kurulması,²⁴² Özal’ın 1988’de, Türkiye’nin 35 yılın üstüne Atina’yı ziyaret eden ilk Türkiye Başbakanı olması²⁴³ bu evrede yaşanan olumlu gelişmelerdendir. Ayrıca Özal’ın, örneğin, Patrikhane’nin 1941 yangınında yok olan bölümünün inşası için gerekli izni vermesinin de olumlu bir hava yaratmış olduğu söylenebilir.²⁴⁴ Ancak bu süreç devamlı olamamıştır. Bu sebeple Türk-Yunan ilişkilerinde bir yumuşama yaratmış olsa da süreklilik arz etmediği için burada detant dönemlerinden biri olarak analiz edilmeyecektir. Öte yandan, belirtilen dönemde, 1981’de Avrupa Birliği’ne üye olan Yunanistan’ın, bu uluslararası pozisyonu

²³⁹ Kızılyürek, “**Daha Önceleri...**”, 29. Bu görüşmelerde Yunanistan’daki Cunta’nın, enosisi sağlamak için Türkiye’yi ikna etmeye çalıştığı görülmektedir.

²⁴⁰ Melakopides, “The Logic...”, 570.

²⁴¹ Öniş, Yılmaz, “Greek-Turkish...”, 123, 125.

²⁴² Altun, **Dış Dünyanın...**, 219, 221.

²⁴³ Volkan, Itzkowitz, **Türkler ve...**, 197.

²⁴⁴ Alexandris, “Din ve...”, 193.

özellikle uluslararası arenada Türkiye'ye yönelik bir “*karşılaştırmalı üstünlük*” olarak kullanma isteği ve bu yönde bir eğilimi de vardır.²⁴⁵

1996 Kardak krizi, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri tekrar germiş, krizin ardından kabul edilen 1997 Madrid Deklarasyonu'yla yaratılması beklenen yumuşama, yeni krizlerin çıkmasını engellemekte başarılı olamamış bir süre sonra patlak veren Öcalan/PKK krizi Türk-Yunan ilişkilerini yeniden tırmandırmıştır.²⁴⁶ Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Yunanistan'ı, terörü desteklediği için “*haydut devlet*” olarak nitelemiştir.²⁴⁷ Ancak 1999 Şubat'ında, özellikle Öcalan kriziyle patlak veren huzursuzluklar sonrasında istifa eden Yunanistan Dışişleri Bakanı Pangalos'un ardından göreve gelen yeni bakan Papandreou ile dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem arasındaki yakınlaşma, bugün de süregelen detant döneminin ilk adımıdır denebilir.

Bu evrede, 1999 Ağustosunda yaşanan Marmara depremi, iki ülke arasında diyalog yaratmış ve Papandreou bu felaketle yakınlaşan hakların, huzur içinde birlikte yaşama isteklerinin görünür hale geldiğini söylemiştir.²⁴⁸ Depremden sonra yakınlaşan devletler, 1999 Aralık ayındaki Helsinki görüşmeleri ile dostluklarını pekiştirmişler, Dışişleri Bakanları İsmail Cem ve Giörgos Papandreou'nun bu uzlaşma politikası deprem diplomasisi olarak literatürde yerini almıştır.²⁴⁹ Turizm, ticaret, uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlar, kültürel ilişkiler konularında görüşmeye başlayan iki devlet; Yunanistan'ın, Türkiye'nin AB üyeliğine olan

²⁴⁵ Panagiotis Tsakonas, “How can the European Union Transform the Greek-Turkish Conflict?”, **Turkey's Accession to the European Union**, ed. Constantine Arvanitopoulos, (Berlin: Springer, 2009): 109, 110.

²⁴⁶ Fuat Aksu, “Rapprochement, Confidence-Building and Cooperation: The Main Difficulties of Turkish-Greek Relations”, **Proceedings of the International Conference on Turkish-Greek Relations: issues, solutions, prospects. 9 March 2006**, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006): 38; Aksu, **Türk-Yunan...**, 206–214.

²⁴⁷ Aksu, **Türk-Yunan...**, 208.

²⁴⁸ George A. Papandreou, “Principles of Greek Foreign Policy”, **Mediterranean Quarterly**, Vol. 12, No. 1 (2001): 6.

²⁴⁹ Anastasiou, “Changing Greek...”, 5, 6.

Ancak Papandreou bunun taraflar arasında deprem diplomasisi olarak görülmediğini, gelecek yıllarda yaşamlara radikal etkisi olacak uzun bir sürecin başlangıcı olduğunu söylemektedir. Papandreou'nun konu hakkındaki düşüncelerini ayrıntılı incelemek için bkz.; Papandreou, “Principles of ...”, 6, 7.

vetosunu geri çekmesiyle daha da yakınlaşmıştır.²⁵⁰ Cem, sorunların çözümü için Türkiye’yle anlaşma yolunu gösteren Papandreou’nun bakan olarak seçilmesinin, Yunanistan’ın Türkiye’ye yönelik dış politikasında revizyon yapma isteğinin bir göstergesi olduğunu söylemekte ve ilişkilerin iyileşmesinde Papandreou’nun kişiliğinin büyük etkisi olduğunu eklemektedir.²⁵¹ İki bakanın çalışmalarının olumlu sonuçlar doğurduğuna ilişkin bir belge olarak, East-West Institute tarafından verilen “2000 Yılı’nın Devlet Adamı” ödülünü, Papandreou ve Cem’in birlikte almaları gösterilebilir.²⁵²

Üçüncü bölümde ayrıntılarıyla incelenecek olan Erdoğan-Papandreou detantı da iki ülke arasındaki son yakınlaşma evresidir. İki liderin birbirlerini “*dost*” olarak tanımlamaları, Cem-Papandreou dönemindeki gibi, arkadaşlık ilişkilerinin siyasal ilişkilerde yumuşama getirmesi gibi olumlu bir etki yaratmıştır. 2010 Ekiminde yapılan “Akdeniz İklim Değişikliği Girişimi”nin toplantısında Papandreou’nun konuşmasının “*değerli başbakanlar, sevgili Tayyip, değerli bakanlar, büyükelçiler, bayanlar ve baylar*”²⁵³ diye başlamış olması ve Türkiye’nin başbakanı Erdoğan’ı diğer başbakanlardan ayrı tutması, liderler arasında söylem düzeyinde de yakınlaşma sağlanabildiğini göstermektedir. Öte yandan Ocak 2011’de Erzurum’da Kış Olimpiyatları tesisinin açılışına katılan Papandreou’nun Ege’de uçan savaş uçaklarına vurgu yapması ve Kıbrıs’taki durumu işgal olarak nitelendirmesi ise düşük politika yaklaşımı sergilenmeye çalışılsa da temel problemlerin köşede duruyor olduğunun kanıtıdır ve kalıcı bir detantın önündeki engeldir denebilir.²⁵⁴

²⁵⁰ Fatih Tayfur, “The Turkey/Greece/Cyprus Security Complex and the EU Enlargement: Implications for the Euro-Mediterranean Relations”, **Greece and Turkey**, ed. Thanos Dokos, Fatih Tayfur, (Lisboa: EuroMeSCopaper No. 28, March 2004), 12, http://www.euromesco.net/euromesco/media/euromescopaper28_final.pdf [20.02.2011].

²⁵¹ Cem, **Türkiye, Avrupa...**, 119, 131.

²⁵² Cem, **Türkiye, Avrupa...**, 157.

²⁵³ Konuşmanın tümü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; George A. Papandreou, “Mediterranean Climate Change Initiative”, 22 Ekim 2010, <http://www.papandreou.gr/papandreou/content/Document.aspx?d=6&rd=7739474&f=1721&rf=-1853366823&m=13118&rm=20799661&l=1> [02.10.2011].

²⁵⁴ “Erzurum’da Hava Değişti, Liderler Atıştı”, **Milliyet**, 7 Ocak 2011, <http://www.milliyet.com.tr/erzurum-da-hava-degisti-liderler-atisti/siyaset/sondakika/07.01.2011/1336362/default.htm> [05.06.2011].

3.3. 1980 SONRASI YENİDEN YAPILANMA

Türkiye, 1970’lerden itibaren özellikle iletişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte kapitalist genişleme yaşayan dünya ekonomisine, 1980’lerden itibaren geçirdiği değişimlerle eklemlenebilmiştir.²⁵⁵ 12 Eylül askeri darbesinden önce dönemin başbakanı Süleyman Demirel tarafından başbakanlık müsteşarlığı görevine getirilen Turgut Özal, yurtiçinde holdinglerdeki görevleriyle yerli sermayeyi, yurtdışında ise Dünya Bankası bağlantılarıyla uluslararası piyasayı tanıyan özellikleriyle 1980’li yıllarda ekonomi politikalarında belirleyici konumda bulunmuştur.²⁵⁶ Özal’ın ekonomi alanında gerçekleştirdiği dönüşümün, ekonomik yapılanmada değil, özellikle zihniyet değişikliğinde ortaya çıktığını söyleyenler bulunmaktadır.²⁵⁷ Ekonomik yapılanma boyutunda da, darbe öncesinde başbakana sunduğu ve *24 Ocak Kararları*²⁵⁸ olarak adlandırılan raporunda, ülkenin dışa açılmasını öneren bir dizi politika tavsiyesinde bulunmuştur.

Bora, 24 Ocak’ın, “Türkiye ekonomisinin devletçi-himayeci kayıtlardan soyunarak ‘*sahiden*’ kapitalistleşmesine ve global kapitalist ekonomiyle bütünleşmesine giden yolu” açtığını söylemektedir.²⁵⁹ Bu evrede, Özal öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci sanayileşme modelinden, ihracata dayalı büyüme modeline geçilmesine çalışılmıştır. Devletin, ekonomik ilişkilerdeki rolüne ilişkin bir politika değişikliğinden de söz edilebilir.²⁶⁰ Zira Özal “*bir taraftan özel sektör aracılığıyla kalkınmayı benimsemiş, öte taraftan kamuyu yatırımcı olarak kullanmaya devam etmiştir.*”²⁶¹ Türkiye’de piyasa toplumu, devletin müdahalesiyle, hatta zoruyla

²⁵⁵ Erinç Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, 2. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 13, 14.

²⁵⁶ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908–2007**, 13. bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2009), 146, 147.

²⁵⁷ Atilla Yayla, “Özal, Özal Reformları ve Liberalizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 7 Liberalizm**, ed. Murat Yılmaz, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 587.

²⁵⁸ Kararların 3 temel bileşeni olduğu söylenebilir. Döviz kuru politikası, iç fiyat politikası ve anayasal reformlar. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Anne O. Krueger, Okan H. Aktan, **Swimming Against the Tide**, (California: ICS Press, 1992), 40–44.

²⁵⁹ Tanıl Bora, “Turgut Özal”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 7 Liberalizm**, ed. Murat Yılmaz, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 596.

²⁶⁰ Öniş, **State and...**, 183.

²⁶¹ Yayla, “Özal, Özal...”, 587.

oluşturulmuştur denebilir.²⁶² Onun stratejisinin eleştirilen tarafı ise, özel sektör desteklenirken “ilkel sermaye birimi” yaratacak sonuçların ortaya çıkmış olmasıdır. “Özal döneminde burjuvazi, doğrudan yasal olmayan yollarla sağlanan zenginleşmenin (...) yanı sıra, bir şekilde yasaya uydurulan ama sonuçta haksız yollarla (...) ilkel sermaye birimini sağlamıştır.”²⁶³

Darbenin ardından Türkiye’de ilk genel seçimler 1983 yılında yapılmış, “Özal’ın bireysel girişim, rekabet ve piyasa vurgulu tam kapitalist” Anavatan Partisi, Milli Güvenlik Kurulu tarafından ve darbenin komutanı, ülkenin yeni Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından destek bulan taraf olmasa da seçimlerden farkla galip çıkmıştır.²⁶⁴ 24 Ocak Kararları’nın uygulanması ve Türkiye’nin dışa açılması da ANAP iktidarı döneminde gerçekleşmiştir. Aslında 1980 sonrasını inceleme gayretinde olan çalışmalarda temel değişim noktası olarak, 1983 seçimleri sonrasında iktidara gelen Özal’ın getirdiği neo-liberal ekonomi politikalarına atıfta bulunuluyor olduğu söylenebilir. Ekonominin dışa açılması 1980–1983 dönüşümü ile başlamış ve 1989-1990’da da tamamlanmıştır. Bu dönemdeki dönüşümler şöyle sıralanabilir:

Öncelikle mal piyasaları dış pazarlara açılmış ve ticaret kotalarının koruması altındaki ithalat rejimi serbestleştirilmiştir. Döviz kuru yüksek bir devalüasyonu takiben esnekleştirilmiş ve dolaylı teşviklerle birleştirilerek sanayiinin ihracata yönlendirilmesinde temel bir araç görevi görmüştür. Ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesi ve dış finans merkezleriyle eklemlenme süreci bu gelişmeleri yakından izlemiş ve Türkiye ekonomisi 1990’lı yıllara tamamıyla dışa açık bir ekonomi konumunda girmiştir.²⁶⁵

Ticaret üzerindeki bu yeni düzenlemelerin öte yanında, finansal piyasalar üzerindeki reformlar da yine Özal dönemine rastlamaktadır. Buna göre;

Türkiye’de finansal reform süreci 1980-sonrası ‘yapısal uyum ve dışa açık, piyasa ekonomisi güdümünde liberalizasyon’ programının bir uzantısı olarak gelişim göstermiştir. Bu süreç boyunca 1981’de faiz hadlerindeki sınırlamalar kaldırılmış; 1984’te döviz alım satımı serbestleştirilmiş; 1989’da da kambiyo kontrolleri tamamıyla kaldırılarak yurt içi-dışı sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. Ulusal finans piyasalarına yönelik olarak 1986 yılında Sermaye Piyasası Kurulu oluşturulmuş ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (yeniden) kurulmuştur. Öte yandan, Merkez Bankası 1987’de açık piyasa işlemlerini başlatmıştır.²⁶⁶

Boratav, her ne kadar Özal denetiminde olsa da liberalizasyon sürecini 1981–1983 yılları arasında “askeri rejim altında liberal ekonomi” ve 1983–1988 aralığında ise

²⁶² Alev Özkazanç, “Türkiye’nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 7 Liberalizm**, ed. Murat Yılmaz, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005): 639.

²⁶³ Özkazanç, “Türkiye’nin Neo-Liberal...”, 638, 639.

²⁶⁴ Rıdvan Akın, **Türk Siyasal Tarihi: 1908–2000**, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010), 425.

²⁶⁵ Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde...**, 25.

²⁶⁶ Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde...**, 129.

“ANAP yılları” olarak ayırıp incelemenin uygun olacağını söylemektedir.²⁶⁷ Özal’ın ithalatta serbestleşme ve ihracatta destek öngören politikalarının dış ticaret üzerinden ekonomiyi etkilediği, öte yandan siyasal ilişkiler bakımında da, dış ilişkilerinde sorunsuz bir atmosfer yaratmak isteyen bir Türkiye’nin yaratılmasına çalışıldığı söylenebilir. Zira Özal, uluslararası ticaretin geliştirilmesini, ilişkileri iyileştirmenin en güvenilir yolu saymaktaydı.²⁶⁸ Bu bölümün önceki başlıklarında değinildiği üzere, Özal, Yunanistan özelinde siyasi ilişkileri yumuşatma çabasında bulunmuş ve örneğin, DEİK bünyesinde açılmasına destek verdiği Türk-Yunan İş Konseyi gibi oluşumlar aracılığıyla da siyasal problemlerin çözümünü ekonomik ilişkiler tesis edilmesinde gördüğünü göstermiştir. Ayrıca Özal, Türkiye ve Yunanistan’ı bugün de birbirine bağlayan önemli ekonomik bağlantılardan biri olan turizmin, ciddi bir endüstri sektörü haline gelmesi için de adımlar atmıştır.²⁶⁹

3.4. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK BOYUTU

Türkiye’nin Avrupa yolculuğunun ilk adımı 31 Temmuz 1959’da Avrupa Ekonomik Topluluğu’na üye olmak için gerçekleştirilen başvuru ile atılmış²⁷⁰ 12 Eylül 1963’te imzalanan Ankara Anlaşması ile de ortaklık ilişkisi kurulmuştur.²⁷¹ Bu anlaşmaya göre Türkiye’nin AB üyeliği için hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olmak üzere üç evre öngörülmüş ve geçiş döneminin sonunda ise Gümrük Birliği’nin (GB) tamamlanması planlanmıştır.²⁷² Günümüze kadar devam edegelen

²⁶⁷ Askeri rejim dönemi, 24 Ocak Kararları’nın uygulanmaya başlamasıyla açılmış; ancak darbe öncesi krizde sermayenin istekleri doğrultusunda sürdürülmüştür. Finansal sistemdeki hazırlıksız serbestleşme bir faiz yarışı başlatmış ve bu liberalizasyonun ilk başarısızlığı olarak not edilmiştir.

Öte yandan ANAP dönemi, Özal’ın parlak yıllarını ve 1988’de, getirdiği rejimin tıkanma noktasını ifade etmektedir. Yazarın görüşlerini ayrıntılı incelemek için bkz.; Boratav, **Türkiye İktisat...**, 150–155. Benzer bir kategorizasyon için bkz.; Krueger ve Aktan, **Swimming Against...**, 35, 36.

²⁶⁸ Bora, “Turgut Özal...”, 596.

²⁶⁹ Bora, “Turgut Özal...”, 597.

²⁷⁰ Dura ve Atik, Türkiye’nin AB üyesi olma yolundaki çabalarının sebeplerinden birinin de Yunanistan’ın muhtemel AB üyeliği karşısında Türkiye’nin Avrupa’daki rekabet gücünü korumak olduğunu söylemektedirler. Yazarlara göre, AB üyeliği gerçekleşme bile, Gümrük Birliği, Türkiye’nin Yunanistan karşısında, ekonomik alandaki rekabet gücünü kaybetmemesini sağlayacaktır ve bu açıdan da olumlu bulunabilir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.; Dura ve Atik, **Avrupa Birliği...**, 482.

²⁷¹ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=112&l=1>, [16.04.2011].

²⁷² Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “Tarihçe”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1>, [16.04.2011].

görüşmelerdeki son somut adımların, 10–11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi’yle Türkiye’nin tam üyeliğe adaylığının kabul edilmesi, 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi ile müzakerelerin başlamasının önerilmesi ve 3 Ekim 2005’te tam üyelik müzakerelerinin başlatılması olduğu söylenebilir.²⁷³ Davutoğlu, Türkiye’nin AB’ye üyelik müracaatın “*blok-içi mücadelede geri kalmama*” kaygısı sebebiyle, Yunanistan ile çözilemeyen güvenlik problemleri üzerinden okunabileceğini söylemektedir.²⁷⁴

Ülkenin AB ile siyasal ve sosyal alanda bütünleşme sağlamak için görüşmeleri sürdürülürken, GB’ye ilişkin Ortaklık Konseyi Kararı, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere onaylanmıştır. Birand, GB’ye katılım konusundaki ilk fikrin Fransa’nın eski Başbakanı Raymond Barre tarafından 1988’de dönemin Başbakanı Turgut Özal’a verildiğini iddia etmekte ve bu yıldan itibaren Türkiye’nin öncelikle bu konu üzerine yoğunlaştığını söylemektedir.²⁷⁵ 1996 yılında AB ile ilgili yaşanan başka bir gelişme de Avrupa Parlamentosu’nun 19 Eylül 1996’da Türkiye’ye yapılan yardımı durdurma kararı alması ve bunu takiben 16 Temmuz 1997 tarihli “Gündem 2000” raporunda Türkiye’ye genişleme kapsamında yer verilmeyip Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile sorunlarını çözmesine vurgu yapılması olmuştur.²⁷⁶ 1997 Lüksemburg Doruğu’nda AB, aynı konulara vurgu yapmış, hükümet ise daha sonra bu meselelerin Türkiye’nin iç sorunları olduğunu ve AB ile siyasi diyalog içine dâhil edilemeyeceğini açıklamıştır.²⁷⁷ Öte yandan GB’nin işleyişinde bir değişiklik olmamış; yani birlik ve Türkiye arasında siyasal ve sosyal konularda devam eden görüşmeler ve ayrılıklar, ekonomik bağlantıların ciddi düzeyde zarar görmesi sonucunu doğurmamıştır.

Genel anlamda bakıldığında, bugün, Türkiye’nin ticari alanda AB ile bütünleşebildiği söylenebilir. Bilgili, GB sonrasında, “AB ve EFTA ülkeleri menşeli malların ağırlıklı koruma oranı”nın % 5,9’dan 0’a, “üçüncü ülkelere gelen mallara uygulanan ithalat koruma oranı”nın da % 10,8’den % 6’ya düşürüldüğünü

²⁷³ Avrupa Birliği Bakanlığı, “Türkiye-AB İlişkileri”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=4> [20.02.2012].

²⁷⁴ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik...*, 72.

²⁷⁵ Mehmet Ali Birand, *Türkiye’nin Avrupa Macerası (1959–1999)*, 11. bs., (İstanbul: Doğan Kitap, 2001), 478.

²⁷⁶ Dura ve Atik, *Avrupa Birliği...*, 502.

²⁷⁷ Dura ve Atik, *Avrupa Birliği...*, 503.

aktarmaktadır.²⁷⁸ Seyidoğlu da “Gümrük Birliği ile sanayi malları ithalatında AB ülkelerine karşı gümrük tarifeleri sıfırlandı ve üçüncü ülkelere karşı ise bazı ürünler dışında AB’nin ortak gümrük tarifesi uygulamaya konuldu. AB’nin ortak gümrük tarifesinin yüzde 4–5 dolaylarında olduğu düşünülürse Türkiye’nin geçmişle karşılaştırıldığında tarifelerini çok önemli ölçüde indirdiği anlaşılır” demektedir.²⁷⁹ Bu noktada GB üyeliğinin ülkeye fayda mı yoksa zarar mı getirdiği tartışmalarının bugüne dek sürdüğü söylenmelidir.

Seyidoğlu, GB sonrasında “Türkiye’nin birliğe ihracatında önemli bir artış olmazken ithalatında göreceli bir yükselme ortaya çıkmıştır” ki bu da dış ticaret açığı sorununu ortaya çıkarmaktadır²⁸⁰ derken; Kutlay, GB’ nin ticarete önemli bir katkı yapmadığını, 1996 yılı sonrasında gözlemlenen ticaret artışının çok mütevazı bir rakam olduğunu söylemekte; yüksek oranda ekonomik ilişki kurulamamasını ise iki ülke arasındaki siyasi krizlere ve Türkiye’nin bu dönemde sıcak para akışı yüzünden yaşadığı ekonomik krizlere bağlamaktadır.²⁸¹ Atik de GB sonrasında tüketim ürünleri ithalatının arttığını belirtmekte ve sonuç olarak birliğin, Türkiye’nin ekonomik gelişmişliğinin AB ülkeleri ile aynı olmadığı için, Türkiye ekonomisi üzerinde olumlu yönde dinamikleri olmadığını, AB’nin ise birlikten daha olumlu etkilendiğini söylemektedir.²⁸² GB ile ilişkilendirilmediğinde de zaten, Türkiye’nin ihracatı tüketim mallarında, ithalatı ise ara mallarda yoğunlaştığı için dış ticarete bir dengesizliğin ortaya çıktığı ve bu sebeple ihracatın ithalatı karşılama oranının ortalama % 60–70 bandında kalıyor olduğu ve bu sebeple dış ticaret açığının büyüdüğü görülmektedir.²⁸³

²⁷⁸ Emine Bilgili, “Global Ekonomi ve Türkiye’nin Rekabet Gücü”, **Türkiye’nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası**, ed. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007): 125, 126.

²⁷⁹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, 15. bs., (İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2003), 156, 157.

²⁸⁰ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat...**, 281.

²⁸¹ Kutlay, “A Political Economy...”, 98, 99.

²⁸² Hayriye Atik, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Ekonomik Yönü”, **Türkiye’nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası**, ed. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007): 255, 266, 267.

²⁸³ Ekrem Erdem, “2000’li Yıllarda Türkiye’nin Makro Ekonomik Performansı”, **Türkiye’nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası**, ed. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007): 56, 57.

GB ile gelen kolaylıklar sayesinde Türkiye ve AB arasındaki ticaret hacmi artsa da, ihracatın ithalatı karşılama oranının düşük kalması sebebiyle ödemeler dengesinin cari işlemler kaleminde dengesizlik ortaya çıkmakta ve dış ticaret açığı her geçen sene artmaktadır. Öte yandan Türkiye'nin ihracatında sorunlu olan, dış ticaret dengesinin olumsuz yönde değişmesinde etken bir rol oynayan bir başka sebep de ülkenin “ağırlıklı olarak düşük oranlı katma değer yaratan ürünler ihraç etmekte”²⁸⁴ olmasıdır. Ayrıca GB ilkesel olarak sanayi ürünlerini kapsadığı için de ülkede ağır sanayi yatırımlarının yapılması gerekliliği kısmen ortadan kalkmakta ve böylece dışa bağımlı bir ekonomi ortaya çıkmaktadır. Öte yandan Türkiye ile AB arasında sanayi mallarının tanımı noktasında da farklılıklar bulunmaktadır. Zira Türkiye'nin sanayi malı kabul ettiği zeytinyağı, salça, unlu gıdalar gibi ürünler AB tasnif sisteminde tarım ürünü olarak görünmektedir. Dolayısıyla bu ürünlerdeki tarifeler sıfırlanmamıştır.²⁸⁵ Bu da Türkiye'nin ihracatında, kendi aleyhine bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 3.1’de görülebileceği üzere, GB sonrasında Türkiye'nin ihracatında dikkate değer bir yükselme kaydedilmemiş, öte yandan ithalatta dikkat çekecek oranda olmasa da göreceli bir yükselme gerçekleşmiştir. 2002 yılı sonrasında hem ithalatta hem de ihracatta gözlemlenen yükselme, iktidara gelen AKP'nin politika anlayışıyla açıklanabilir. Özal dönemine benzer bir şekilde, ticari ilişkilerle dış politika siyasasını birbirine bağlamayı hedefleyen AKP iktidarı, buna uygun şekilde ticari ilişki geliştirmeyi ve bunu kurarken de komşu coğrafyalara öncelik tanımayı tercih etmiştir denebilir.

²⁸⁴ Bilgili, “Global Ekonomi...”, 137; Dura ve Atik, **Avrupa Birliği...**, 510.

²⁸⁵ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat...**, 157.

Tablo 3.1. Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaret Verileri

	Türkiye'nin AB'ye İhracatı (\$)	Türkiye'nin AB'den İthalatı (\$)
1980	1.668.007	3.145.970
1981	1.807.302	3.424.200
1982	2.088.923	3.088.587
1983	2.326.452	3.534.247
1984	3.070.983	4.161.200
1985	3.509.054	4.535.215
1986	3.559.877	5.292.286
1987	5.269.864	6.482.212
1988	5.618.035	6.730.823
1989	5.887.187	6.965.576
1990	7.485.235	10.597.223
1991	7.783.847	10.675.417
1992	8.476.903	11.514.283
1993	8.272.435	14.913.448
1994	9.389.059	11.643.572
1995	12.206.750	18.024.576
1996	12 563 345	24 320 639
1997	13 434 739	26 118 947
1998	14 809 293	25 282 204
1999	15 424 238	22 529 938
2000	15 664 421	28 526 902
2001	17 545 567	19 823 457
2002	20 415 034	25 688 833
2003	27 393 762	35 140 139
2004	36 580 859	48 095 671
2005	41 364 962	52 695 793
2006	47 934 746	59 387 030
2007	60 398 502	68 394 869
2008	63 390 419	74 407 779
2009	47 013 415	56 508 918
2010	52 685 304	72 179 705
2011	62 350 285	91 126 791

Kaynak: TÜİK dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

1999 ve 2001 yıllarındaki dalgalanma, Türkiye'nin yaşadığı ekonomik krizle, 2009 yılı ve sonrası ise dünyayı etkileyen ve AB'de de birçok ülkeyi ekonomik açıdan zor durumda bırakan global ekonomik krizle açıklanabilir. Türkiye'nin AB'ye 2008 yılı ihracatının 2011 yılı ihracatından yüksek olması, Avrupa'nın krizin etkilerini henüz silemediği yorumunun yapılmasına olanak sağlamaktadır. Öte yandan Türkiye'nin ithalatında yükselme yaşanması, genel olarak yükselme eğiliminde olan ithalatın, global krizin ve döviz kurunun düşük olmasının da etkisiyle artış gösterdiği yorumuna olanak sağlamaktadır.

4. TÜRKİYE-YUNANİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Keohane ve Nye’ın, ülkeler arasında karmaşık karşılıklı bağımlılığın varlığından söz edebilmek için öncelikli olarak bahsettikleri “çoklu kanallar kullanma” gerekliliği, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin incelenmesinde göz önünde bulundurulmalıdır. Buna göre ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, sadece devletlerin değil, diğer aktörlerin de süreçlerde söz sahibi olabilmesi, ülkeler arasında bağımlılık ilişkisi kurulmasını sağlayacaktır. Türkiye ve Yunanistan’ın ekonomik bağlantıları analiz edilmeye çalışılırken, ekonomi içindeki başlıca faaliyet alanlarından detaylıca incelenmesi gerekenlerin dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve turizm olduğu söylenebilir. İki ülke arasındaki enerji bağlantısına da ayrıca değinilecektir.

Her ne kadar ülkeler arasındaki krizler, tarihsel problemler, ekonomik ilişkilere etki etse de; ekonomik diyalogdan söz edilirken iki yakada merkezi hükümetler bazındaki faaliyetler ayrı bir yere, sivil toplum örgütlerinin girişimleri ise ayrı bir yere konmalıdır. Zira uzun yıllardan beri işadamlarının ülkeleri ve ekonomileri yakınlaştırma çabaları süregelmektedir ve bu çabalar zaman zaman sadece bölgesel yakınlaşmayı sağlamakta, merkezi hükümetlerden destek bulamamakta, zaman zaman da hükümetlerin de katkısıyla sürdürülmektedir. Bu bağlamda burada Türkiye’nin Yunanistan ile arasında kurulan ekonomik bağlantılara göz atılacak, bağlantı türleri ortaya konmaya çalışılacak, bu bağlantıların dönemlere göre açıklamaları yapılacaktır, sivil toplum örgütlerinin girişimleri, yarattıkları etkiler ve son dönem ekonomik ilişkilerin durumu incelenecektir. Son olarak, birinci bölümde incelenen “karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi” üzerinden Türkiye ve Yunanistan arasında ekonomik anlamda bir bağımlılıktan söz edilip edilemeyeceği teorisinin sacayaklarından faydalanılarak analiz edilecektir.

4.1. EKONOMİK İLİŞKİ TÜRLERİ

12 Eylül 1980 darbesinin ardından uygulamaya konan 24 Ocak Kararları, Türkiye ekonomisini dışarıya açmış ve dünya pazarları ile buluşturmuştur. Özal hükümetleri ile başlayan bu liberalleşme politikası tercihi, Özal’ın ardılı dönemde de takip

edilmiş, Türkiye pazarının dünyaya entegre edilmesi çabaları hızla sürdürülmüştür. Bu noktada Türkiye'nin birçok konuda ihtilafa düştüğü komşusu Yunanistan ile yakınlık avantajı bulunmasına rağmen, ekonomik ilişkilerde büyük gelişmelerden söz edebilmek güç görünmektedir. Türkiye'nin, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Gümrük Birliği (GB) anlaşmasına dâhil olma aşamasına gelmesi de, bu ilişkilerde pozitif yönde büyük bir sıçrama yaratmamıştır. Öte yandan, bu evredeki siyasi krizler ekonomik ilişkilerde büyük sarsılmalara sebep olmamıştır. Aksu bu noktada, siyasi kriz dönemlerinde bile ekonomik ilişkilerde, olumsuz yönde ciddi bir değişim olmamasının, iyimser olmak için umut yarattığını belirtmektedir.²⁸⁶ Burada da bu bağlamda, iki ülke arasındaki dış ticaret işlemleri, doğrudan yabancı yatırımlar, enerji ve turizm kalemleri dönemlere göre incelenmeye çalışılacaktır.

4.1.1. Dış Ticaret İşlemleri

En genel ifadeyle dış ticaret, “bir ülkedeki kamu kuruluşlarının, özel kişi ve kuruluşların diğer ülkelerle yaptıkları mal ve hizmet alım ve satımları” olarak tanımlanabilir.²⁸⁷ Dış ticaret kapsamında burada incelenecek olan faaliyetler ithalat ve ihracat faaliyetleri ile serbest bölgeler ve sınır ve kıyı ticareti kapsamındaki faaliyetler olacaktır.

4.1.1.1. İhracat Faaliyetleri

İhracat “bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin yabancılara satılarak başka ülkelere gönderilmesine ilişkin bir dış ticaret işlemi” olarak açıklanabilir.²⁸⁸ Burada ekonomik konjonktürden fazlaca etkilenen bir faaliyet türü olarak ihracat, Türkiye ve Yunanistan arasında incelenirken, çalışmanın kronolojik kapsamı göz önünde bulundurularak, 1980–1995, 1996–2011 yıllarına göre ayrılarak analiz edilmeye çalışılacaktır.²⁸⁹ Dönemsel gruplandırma, Türkiye'nin darbe sonrasındaki yeni ekonomik dönüşümünü, Gümrük Birliği öncesi ve sonrasındaki etkinliğini, 2001 krizi sonrasını ve ayrıca 2002'de iktidara gelen AKP'nin farklılaşan dış politika anlayışı bağlamında değişimini incelemeye yardımcı olacaktır. Aşağıdaki tabloda,

²⁸⁶ Aksu, “Confidence Building...”, 46.

²⁸⁷ Seyidoğlu, **Ekonomik Terimler...**, 116.

²⁸⁸ Seyidoğlu, **Ekonomik Terimler...**, 259.

²⁸⁹ Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik ilişkilerin analizine ilişkin erken dönem çalışması olarak bkz.; Faruk Şen, **Egenin İki Yakasında Ekonomi**, çev. Ayşe Oya, (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1987).

Yunanistan’a 1980–1995 yılları arasında yapılan ihracat verilmiş ve Yunanistan’ın Türkiye’nin toplam ihracatındaki payı gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Yunanistan’a Yapılan İhracat (1980–1995)

	Yunanistan'a İhracat (\$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı (\$)	Yunanistan'ın İhracattaki Payı (%)
1980	8.872.607	2.910.121.619	0,305
1981	47.397.859	4.702.934.406	1,008
1982	129.876.828	5.745.973.370	2,260
1983	57.618.990	5.727.833.673	1,006
1984	93.686.183	7.133.603.594	1,313
1985	76.220.817	7.958.009.699	0,958
1986	75.603.130	7.456.725.601	1,014
1987	58.852.562	10.190.049.416	0,578
1988	95.804.759	11.662.024.117	0,822
1989	124.942.664	11.624.691.720	1,075
1990	139.386.727	12.959.287.612	1,076
1991	143.681.350	13.593.462.021	1,057
1992	145.704.678	14.714.628.825	0,990
1993	118.129.383	15.345.066.893	0,770
1994	168.854.395	18.105.872.075	0,933
1995	209.952.435	21.637.040.881	0,970

Kaynak: TÜİK dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

Tablo 4.1’de görülebileceği üzere, Türkiye’nin verilen dönemdeki ihracatı sürekli artma eğilimindedir. Burada, ikinci bölümde incelenen 1980 sonrası yapısal dönüşüm ve ihracata yönelik büyüme stratejisinin etkili olduğu görülmektedir. Yunanistan’a yapılan ihracat da, bütün içinde, genel olarak artma eğilimindedir. Ancak bu, Türkiye’nin ihracat değerleri içinde yüzdesel olarak önemli bir yer tutmamaktadır. Bu noktada, iki ülke arasındaki ihracatta hangi ürünlerin öncelikli olduğu önem kazanmaktadır. Zira ekonomik bağımlılık ilişkisi, bunun incelenmesiyle ortaya konabilir. Aşağıda, tablo 4.2’de, 1980–1995 yılları arasında, Türkiye’nin Yunanistan’a gerçekleştirdiği ihracatta ilk üç sırayı alan fasıllara yer verilmiştir.

Tablo 4.2.Yunanistan’a İhracattaki İlk Üç Fasıl (1980–1995)

	1. Fasıl	1. Fasıl Tutarı (\$)	2. Fasıl	2. Fasıl Tutarı (\$)	3. Fasıl	3. Fasıl Tutarı (\$)
1980	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	4.146.359	Pamuk	1.823.970	Balık ve kabuklu hayvanlar	708.052
1981	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	21.897.050	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	12.312.135	Balık ve kabuklu hayvanlar	3.241.365
1982	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	94.676.713	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	11.380.599	Balık ve kabuklu hayvanlar	6.624.237
1983	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	30.361.675	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	5.737.470	Balık ve kabuklu hayvanlar	5.321.721
1984	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	59.216.699	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	9.011.997	Pamuk	7.080.813
1985	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	33.310.626	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	6.559.620	Balık ve kabuklu hayvanlar	4.921.955
1986	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	25.388.147	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	15.506.505	Balık ve kabuklu hayvanlar	6.932.127
1987	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	14.129.005	Balık ve kabuklu hayvanlar	5.252.623	Pamuk	4.632.930
1988	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	24.603.559	Bakır	8.929.038	Dökme demir/demir ve çelik	7.009.662
1989	Bakır ve bakırdan eşya	17.425.381	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	14.768.276	Demir ve çelik	13.718.490
1990	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	17.173.750	Bakır ve bakırdan eşya	16.061.529	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	14.512.132
1991	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	29.364.277	Bakır ve bakırdan eşya	17.253.998	Plastik ve plastikten mamul eşya	12.790.612
1992	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	31.598.569	Bakır ve bakırdan eşya	16.208.723	Yenilen meyveler, kabuklu yemişler, turuncgil ve kavun kabuğu	10.222.255
1993	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	21.494.050	Bakır ve bakırdan eşya	8.727.454	Plastik ve plastikten mamul eşya	7.704.108
1994	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	14.196.826	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	13.960.584	İnorganik kimyasal müstahsallar, organik, inorganik bileşikler	10.978.809
1995	Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	17.068.046	Mineral yakıtlar mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	15.169.243	Plastik ve plastikten mamul eşya	12.073.674

Kaynak: TÜİK dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

Harmonize sistemden²⁹⁰ faydalanılarak hazırlanan Tablo 4.2’de görüldüğü üzere, Türkiye’nin 1980–1995 yılları arasında Yunanistan’a yaptığı ihracatta, 27. fasıl olan,

²⁹⁰ 1981 yılında Gümrük İşbirliği Konseyi tarafından hazırlanan harmonize sistem, 1983 yılında onaylanmış ve 1988’den itibaren uygulanmaya başlanmıştır. “2006 yılında Birleşmiş Milletler’in yaptığı araştırmaya cevap veren 111 ülkeden 104’ü harmonize sistemi kullandığı bildirmiştir.”

“mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar”²⁹¹ dikkat çekmektedir. Enerji ihracatı kalemi olan bu fasıl, 1987 yılı haricinde, Yunanistan’a yapılan ihracatta ilk üç sırada yer almıştır. Birinci olduğu dönemler göz önünde tutulduğunda da kendisini takip eden iki fasıldan çok daha yüksek rakamlara eriştiği görülmektedir. Dolayısıyla bu fasıl, iki ülke arasındaki tutarlı ekonomik bağlantı kalemi olarak sunulabilir. Her ne kadar Türkiye’nin belirtilen dönemde 27. fasılda yaptığı ihracatın içinde, Yunanistan’a bu fasılda yapılan ihracat büyük yer tutmasa da, enerji ihracatı, güvenlik boyutuyla ele alındığında, ülkelerin gergin dış politika ortamında, problemlerinin tam çözümüne ulaşamamışken bu fasılda ticaret yapmaları önemlidir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye’nin GB sonrasındaki ihracat verileri sunulmaktadır. Bu bilgilere göz atıldığında, birlik sonrasında, ihracatta yüksek düzeyde bir artış olmadığı, kaydedilen artışın mütevazı bir rakamla sınırlı kaldığı görülmektedir. 1999’daki küçük düşüş dışarıda bırakılırsa ülkenin ihracatı her geçen yıl artmış, özellikle 2002 yılı sonrasında bu artış daha da belirgin hale gelmiştir. Burada 2001 krizinin ardından, 2002 genel seçimleriyle iktidara gelen AKP’nin, uyguladığı ekonomi politikalarının ve dış politika yaklaşımının etkili olduğunu söylemek mümkündür.²⁹² Yunanistan’ın ise bu listede önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. GB sonrasında ve özellikle 2002’den sonra, Yunanistan’a yapılan ihracat, hem niceliksel olarak hem de yüzdesel olarak, önceki yıllar hesaba katıldığında, dikkate değer oranlarda artmıştır. Sonuç olarak 2000’li yıllar, ticari açıdan, iki ülke için de daha olumlu geçmektedir.

Tablo 4.3. Yunanistan’a Yapılan İhracat (1996–2011)

	Yunanistan'a İhracat (\$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı (\$)	Yunanistan’ın İhracattaki Payı (%)
1996	236.473.018	23.224.464.973	1,018
1997	298.236.607	26.261.071.548	1,136

Ayrıntılı bilgi için bkz.; TÜİK, **Dış Ticaret İstatistikleri ve Endeksleri: Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 2**, (Ankara: TÜİK Matbaası, 2008), 21.

²⁹¹ Bu fasıl, 1989 yılından sonra bu adla kaydedilmiştir. Bu yıldan önce “Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar” olarak anılmıştır.

²⁹² Bilindiği gibi AKP iktidarı döneminde, Ahmet Davutoğlu’nun mimarlığında geliştirilen “komşularla sıfır sorun” politikası uygulanmaya çalışılmıştır. Bu politika bağlamında, Türkiye’nin tartışmalı ilişkileri olan komşularıyla düşük politikalar üzerinden ve ekonomik ilişkiler yaratılarak/sağlamlaştırılarak yakınlaşma sağlanmasına çalışılmıştır.

1998	370.038.895	26.973.951.738	1,372
1999	406.794.147	26.587.224.962	1,530
2000	437.725.190	27.774.906.045	1,576
2001	476.095.465	31.334.216.356	1,519
2002	590.381.620	36.059.089.029	1,637
2003	920.400.913	47.252.836.302	1,948
2004	1.171.203.001	63.167.152.820	1,854
2005	1.126.678.489	73.476.408.143	1,533
2006	1.602.589.526	85.534.675.518	1,874
2007	2.262.654.564	107.271.749.904	2,109
2008	2.429.967.687	132.027.195.626	1,841
2009	1.629.636.855	102.142.612.603	1,595
2010	1.455.677.610	113.883.219.184	1,278
2011	1.553.271.383	134.915.251.953	1,151

Kaynak: TÜİK dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

Kutlay, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik ilişkilerin bu evrede daha da yüksek düzeylere çıkarılamamış olmasını, iki ülke arasındaki siyasi krizlere ve Türkiye'nin bu dönemde sıcak para akışı yüzünden yaşadığı ekonomik krizlere bağlanabileceğini söylemektedir.²⁹³ Ancak bu evredeki siyasi krizler (Kardak ve Öcalan krizleri) ülkenin Yunanistan'a ihracatında düşüşe sebep olmamıştır. Aksu bu görüntünün, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik ilişkiler açısından iyimser olmak için umut olarak sunulabileceğini belirtmektedir.²⁹⁴ Öte yandan bu görüntü, ekonomik ilişkilerin, krizlerden bile etkilenemeyecek kadar düşük düzeylerde olduğu yorumuna da fırsat tanımaktadır. Tablo 4.3'te görülebileceği gibi, Türkiye'nin ihracatı, özellikle 2001 krizi sonrasında, AKP iktidarı döneminde, hızla artma trendine girmiştir. Yunanistan'a yapılan ihracat da 1 milyar dolar sınırının üzerine çıkmıştır. Ancak Yunanistan'ın yüzdesel payının ciddi anlamda artmamış olması, iki ülke arasındaki ihracatın aslında niceliksel olarak yükselmesine rağmen, hacminin değişmediğini kanıtlamaktadır. 2009 sonrasındaki düşüş, Yunanistan'ın yaşıyor olduğu ekonomik krize bağlanabilir. Öte yandan 1999–2010 yılları arasında, Yunanistan, gerçekleştirdiği toplam ihracatla AB bölgesi içinde % 0,4; dünya ticaretinde ise % 0,1 yer edinebilmiştir. Türkiye'nin verilerine göz atıldığında, aynı

²⁹³ Kutlay, "A Political Economy...", 98, 99.

²⁹⁴ Aksu, "Confidence Building...", 46.

yıl aralığında Türkiye AB bölgesinde % 2, dünya ticaretinde ise % 0,7 paya sahiptir.²⁹⁵ AB üyesi olmayan bir ülke olarak Türkiye'nin, AB bölgesi içinde, AB üyesi Yunanistan'dan daha fazla paya sahip olması, ülkenin ihracat gücünün Yunanistan'dan yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Öte yandan Yunan-Türk İş Konseyi Başkanı Panagiōtēs Koutsikos, Yunanistan'ın Türkiye'den ithalatının Türkiye'ye ihracatından daha fazla olmasını, Türk mallarının, piyasalarındaki devalüasyon tecrübesi sebebiyle uzun yıllar çok ucuz fiyata satılmış olmaları ile açıklamaktadır.²⁹⁶ Bu açıklamadan da hareketle, ticari ilişkilerde siyasi bağlantılardan öte, salt iktisadi unsurların önemli olduğu görüşünün de geçerli olabileceği söylenebilir, zira GB üyeliği, Türkiye'nin AB bölgesindeki etkinliğinde AB üyesi olmamasına rağmen yeterlidir denebilir.

Aşağıda, tablo 4.4'te, 1996–2011 yılları arasında Türkiye'nin Yunanistan'a gerçekleştirdiği ihracatta ilk üç sırayı alan fasıllar verilmektedir. 27. fasıl, “Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar”, bu evrede de ihracat içinde önemli yer tutsa da, Türkiye'nin demir ve çelik ihracatının ciddi anlamda arttığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemde, elektrikli makineler ve parçaları, motorlu kara taşıtları gibi kalemler de ihracatta ön sıraları almıştır. Diğer fasılların içinde, üretime dönük olan bu fasılların yer edinmesi ve son on yıllık periyotta düzenli olarak ilk üç fasıl arasına girmesi, Türkiye'nin sadece hammadde değil, üretim ihracatı da yapmaya başladığını kanıtlamaktadır.

Tablo 4.4. Yunanistan'a İhracattaki İlk Üç Fasıl (1996–2011)

	1. Fasıl	1. Fasıl Tutarı (\$)	2. Fasıl	2. Fasıl Tutarı (\$)	3. Fasıl	3. Fasıl Tutarı (\$)
1996	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları,	20.815.887	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	17.787.769	Elektrikli makina ve ciha zlar, aksam ve parçaları	17.408.116

²⁹⁵ Ekonomi Bakanlığı, “Ülkelere Göre Dünya Ticareti (DTÖ 1999–2010)”, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=727D894A-D8D3-8566-45203C65F7D00E2C> [16.05.2012].

²⁹⁶ İzmir Ticaret Odası, **V. Economic Summit of Turkish Aegean Coasts and Greek Aegean Islands**, (İzmir, 2003), 8.

	mumlar					
1997	Demir ve çelik	60.667.347	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	18.607.924	Mineral yakıtlar,mineral yağlar ve müstahsalları,mumlar	15.988.085
1998	Demir ve çelik	94.291.208	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	29.334.048	Mineral yakıtlar,mineral yağlar ve müstahsalları,mumlar	25.064.129
1999	Demir ve çelik	107.738.012	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	36.919.300	Mineral yakıtlar,mineral yağlar ve müstahsalları,mumlar	21.416.988
2000	Demir ve çelik	112.155.330	Hava taşıtları, uzay araçları, aksam ve parçaları	41.230.418	Pamuk,pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	30.033.931
2001	Demir ve çelik	127.736.415	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	28.583.284	Kazan:makina ve cihazlar,aletler,parçaları	27.797.961
2002	Demir ve çelik	78.992.379	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	48.436.392	Kazan:makina ve cihazlar,aletler,parçaları	37.735.892
2003	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	131.538.541	Demir ve çelik	125.580.635	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	55.123.310
2004	Demir ve çelik	188.809.882	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	103.965.406	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	73.734.357
2005	Demir ve çelik	141.497.178	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	79.868.027	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	79.774.524
2006	Demir ve çelik	189.539.404	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	160.934.809	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	156.305.047
2007	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	300.071.682	Demir ve çelik	228.801.287	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	228.619.111
2008	Demir ve çelik	288.935.665	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	242.159.177	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	237.440.275
2009	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	176.480.461	Demir ve çelik	122.123.223	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	120.903.219
2010	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	164.078.713	Aluminyum ve aluminyum eşya	99.421.533	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	90.102.204
2011	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	287.119.530	Plastik ve plastikten mamul eşya	101.886.622	Demir ve çelik	88.077.564

Kaynak: TÜİK dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

Aşağıda, tablo 4.5'te, Ege kıyılarındaki gümrüklerden gerçekleştirilen ihracata ilişkin veriler sunulmaktadır. Burada, ihracatta 1 milyar dolar bandının üstüne çıkılan 2004 yılı sonrasının incelenmesi tercih edilmiştir. Bu gümrük kapılarındaki verilerin, büyük oranda, Yunan adalarına yapılan ihracatı gösterdiği için önemli olduğu söylenmelidir. Zira adalara yapılan ihracat, adaların kullanımına yönelik olan ürünleri ve malları kapsamakta, üretime yönelik hammadde ticareti ise Yunanistan'ın merkez bölgeleri üzerinden yürütülmektedir. Yunanistan nüfusunun dağılımı göz önünde bulundurulursa, nüfusun küçük bir kısmının adalarda yaşıyor olduğu görülebilir ve bu sebeple bu gümrüklerden yapılan ihracat, yine de ciddi bir düzeydedir denebilir. Öte yandan, buradaki rakamların toplam içindeki payına göz atıldığında, ihracat seviyesinin hâlâ düşük olduğu, ciddi oranlara ulaşamadığı da vurgulanmalıdır. Bu bağlamda iki ülkenin, yakınlık avantajını etkin düzeyde kullanamadıkları iddia edilebilir; çünkü anakaraya, özellikle de Atina'ya gönderilecek bir malın, İstanbul üzerinden kara yoluyla gitmesinden, İzmir üzerinden deniz yoluyla gitmesi daha kolaydır. Ancak üretimin Türkiye'deki dağılımı da göz önünde bulundurulduğunda, ihracatın yoğun olarak İpsala üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tablo 4.5. Ege Gümrüklerinden Yapılan İhracat (\$)

	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
İzmir Güm. Md.	9.328.283	9.194.716	10.556.857	13.299.120	12.224.835	10.562.174	8.998.920	8.306.625
İzmir Yolcu Salonu	6.405	2.430	3.399	2.747	1.938	77.660	150.613	0
Adnan Menderes Güm. Md.	243.996	232.216	212.492	283.282	280.620	268.607	186.914	196.860
Marmaris Güm. Md.	4.838	15.503	7.874	62.507	16.705	18.217	14.354	12.251
Dikili Güm. Md.	30.900	26.629	25.342	30.967	33.034	23.603	18.649	12.836
Çeşme Güm. Md.	3.466	1.448	15.045	89.984	90.728	88.678	107.360	63.332
Bodrum Güm. Md.	363.017	274.658	275.977	403.197	277.382	164.426	125.245	92.253
Ayvalık Güm. Md.	7.068	14.633	19.363	17.993	15.782	15.518	11.555	12.291
Manisa Güm. Md.	734.662	498.013	395.090	341.582	471.349	508.013	513.664	305.337
Kuşadası Güm. Md.	1.746	6.194	1.138	2.730	825	400	197	1.181
Aliğa Güm. Md.	9.581.065	6.815.005	3.102.771	7.370.678	4.668.288	4.207.825	2.871.337	2.236.488
Denizli Güm. Md.	662.351	564.227	423.396	500.478	484.823	425.916	451.220	433.986
Uşak Güm. Md.	37.262	30.615	31.966	36.099	30.975	31.493	31.322	21.962
Afyon Güm. Md.	15.420	7.379	11.926	12.705	16.879	11.324	8.277	9.569
İzmir Tır Güm. Md.	9.760	2.679	1.001	6.101	459	217	0	8
Alaşehir Güm. Md.	170.675	166.788	141.383	170.284	141.107	0	0	0
Aydın Güm. Md.	146.604	101.022	78.143	75.762	59.015	49.693	38.085	176
Dalaman H.L. Güm. Md.	108.767	80.284	77.468	137.324	68.637	7.282	13.875	3.165
Fethiye Güm Md.	48.771	57.249	53.059	58.432	41.306	21.001	14.485	9.432
TOPLAM	21.505.056	18.091.690	15.433.690	22.901.972	18.924.688	16.482.046	13.556.073	11.717.753

Kaynak: TÜİK dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

4.1.1.2. İthalat Faaliyetleri

“Bir ülkenin diğer ülkelerden satın aldığı mal ve hizmetlere ithalât adı verilir.”²⁹⁷ Çalışma kapsamında analiz edilen 1980 sonrası dönem, ihracata dönük büyüme stratejisinin uygulanmaya çalışıldığı bir dönem olsa da, ithalatın da sürekli artma eğiliminde olan bir ekonomik faaliyet olduğu bilinmektedir. Bu dönemde de Türkiye’nin ithalatı her geçen yıl artmıştır. Tablo 4.6’da 1980–1995 yıllarında Yunanistan’dan yapılan ithalata bakıldığında, iki ülke arasında istikrarlı bir ilişki kurulamadığı göze çarpmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin Yunanistan’la gerçekleştirdiği ticarete, ithalat ve ihracat verileri beraber incelendiğinde, Yunanistan’ın ithalat yapılan ülkeler içinde gerilerde kaldığı, öte yandan ihracat gerçekleştirilen ülkelere daha ön sırada bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin bu noktada avantajları daha yerinde kullanıyor olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 4.6. Yunanistan’dan Yapılan İthalat (1980–1995)

	Yunanistan'dan İthalat (\$)	Türkiye'nin Toplam İthalatı (\$)	Yunanistan'ın İthalattaki Payı (%)
1980	64.671.869	7.909.364.105	0,818
1981	22.368.122	8.933.373.864	0,250
1982	14.409.600	8.842.665.488	0,163
1983	20.983.964	9.235.002.089	0,227
1984	48.491.723	10.757.032.353	0,451
1985	47.186.405	11.343.376.345	0,416
1986	78.312.784	11.104.771.288	0,705
1987	126.546.072	14.157.806.908	0,894
1988	82.744.422	14.335.397.805	0,577
1989	100.888.486	15.792.142.914	0,639
1990	128.591.161	22.302.125.589	0,577
1991	77.059.485	21.047.013.873	0,366
1992	88.150.991	22.871.055.114	0,385
1993	120.460.596	29.428.369.530	0,409
1994	105.067.412	23.270.019.027	0,452
1995	200.673.495	35.709.010.773	0,562

Kaynak: TÜİK dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

²⁹⁷ Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler...*, 296.

Tablo 4.6’da görüldüğü üzere, ithalat rakamlarının yıllar arasındaki dalgalanmaları, iki ülkenin yaşadığı ciddi siyasi ya da ekonomik krizlerle açıklanamamaktadır. Zira sorunsuz olan dönemlerde de düzenli bir ithalat yapısı gözlemlenememektedir. Bu görüntü de, ithal edilen ürünlere yönelik güçlü bir bağımlılık ilişkisi kurulamadığı ve ithalatın dönemsel sınırlarda kaldığı iddiasına olanak tanımaktadır. Aşağıda, tablo 4.7’de, Türkiye’nin Yunanistan’dan gerçekleştirdiği ithalatta ilk üç sırayı alan fasıllara yer verilmiştir. Yunanistan’a yapılan ihracatta da önemli yer tutan 27. fasıl, enerji ticareti, ithalatta da 1980–1995 periyodunda ilk üç sıraya girmiştir. Ancak hem fasılların yıllar arasında tutarlı bir dağılım göstermemesi ve hem de ürün gruplarının ithalatı arasında nicel olarak yıldan yıla büyük maddi değer ve yüzde farklılıkları ortaya çıkmış olması, bu fasıl için ithalatın standart şekilde devam etmediğini göstermektedir. Ayrıca ithal edilen ürünlerin, Türkiye için kırılganlık yaratmıyor olması da, Türkiye’nin Yunanistan’a yönelik bağımlılığını kısıtlamaktadır denebilir. Türkiye, Yunanistan’dan ithal ettiği ürünleri, çevresindeki başka ülkelerden de ithal edebilmektedir. Demir, mineral yakıtlar, pamuk gibi fasıllar için Türkiye’nin Yunanistan’a duyarlı olabileceği söylenebilir. Ancak bu fasıllardaki ticarete Yunanistan’ın önemli bir partner olmayışı, Türkiye’yi kırılganlıktan uzaklaştırmaktadır.

Tablo 4.7. Yunanistan'dan İthalattaki İlk Üç Fasil (1980–1995)

	1. Fasil	1. Fasil Tutarı (\$)	2. Fasil	2. Fasil Tutarı (\$)	3. Fasil	3. Fasil Tutarı (\$)
1980	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	61.103.498	Gübreler	1.114.387	Organik kimyasal ürünler	1.061.320
1981	Deniz, nehir ve göl nak il vasıtaları	8.435.875	Alüminyum	4.089.133	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstah sallar	3.700.648
1982	Dökme demir/ demir ve çelik	7.788.637	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	1.632.046	Alüminyum	1.417.083
1983	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	5.881.529	Dökme demir/demir ve çelik	2.983.439	Hayvansal ve bitkisel yağlar	2.553.467
1984	Dökme demir/ demir ve çelik	10.704.641	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	6.302.220	Çeşitli gıda müstahzarları	6.246.613
1985	Dökme demir/ demir ve çelik	19.669.833	Organik olmayan kimyevi müstahsalla r	6.810.014	Dokumaya elveri şli sentetik ve sun 'i devamlı lifler	3.845.284
1986	Dökme demir/ demir ve çelik	20.765.796	Organik olmayan kimyevi müstahsalla r	10.950.141	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	10.685.712
1987	Pamuk	22.318.269	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	21.753.584	Dökme demir/de mir ve çelik	15.416.790
1988	Dökme demir/ demir ve çelik	11.314.931	Alüminyum	9.003.519	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	8.561.911
1989	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	20.804.122	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	18.201.522	Demir ve çelik	16.140.878
1990	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	37.777.809	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	19.380.690	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	13.583.685
1991	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	19.169.788	Demir ve çelik	8.141.277	Plastik ve plastikt en mamul eşya	6.494.905
1992	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	12.505.989	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	11.608.459	Demir ve çelik	10.903.029
1993	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	18.134.578	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	12.154.714	Demir ve çelik	11.985.423
1994	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	23.507.488	Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar	11.336.487	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	9.822.596
1995	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	59.728.253	Alüminyum ve alüminyum eşya	19.742.023	Demir ve çelik	19.044.829

Kaynak: TÜİK dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

Tablo 4.8’de de Türkiye’nin Yunanistan’dan, GB sonrasındaki ithalatı gösterilmektedir. Bu evrede ithalat genel olarak artış göstermiş; ancak Kardak ve Öcalan gerginlikleri ile 1999 ve 2001 ekonomik krizleri döneminde küçük düşüşler yaşanmıştır. Aksu, Öcalan krizi döneminde, Türkiye-İtalya arasındaki ticaretle, İtalyan ürünlerinin boykot edilmesi sebebiyle, neredeyse 1 milyar dolar seviyesinde bir düşüş yaşanmasından ve Yunanistan ile böyle büyük bir etkinin ortaya çıkmamasından hareketle, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik ilişkilerin zaten düşük seviyede olduğu ve bu sebeple dış politikanın belirlenmesinde bir baskı aracı haline gelemediğini iddia etmektedir.²⁹⁸ Öte yandan 1999 yılı, Asya ülkelerindeki ekonomik krizin ve iç siyasetteki problemlili havanın da etkisiyle Türkiye için de bir ekonomik kriz yılıdır. Öcalan krizi gibi bir siyasal gelişmeyle ilişkisi olmayan ve Türkiye’nin önemli ticaret partnerlerinden biri olan Almanya’dan yapılan ithalat da bu dönemde 1,5 milyar dolar civarında daralmıştır.²⁹⁹ Dolayısıyla 1999 yılında, İtalya ve Yunanistan ile ithalatta yaşanan daralmayı, salt siyasetten kaynaklanan probleme, Öcalan krizine, bağlamak, tek mantıklı açıklama olmayacaktır.

Ekonomik kriz dönemlerinde, bir ülkenin ithalatında daralma ortaya çıkması, olağan bir gelişmedir. Dolayısıyla Türkiye’nin toplam ithalatının ekonomik krizin de etkisiyle düşmesi, bunun, Yunanistan’la yaşanan özel bir durum olmadığının kanıtı olarak sunulabilir. Öte yandan, 2009 ve 2010 yıllarında Türkiye’nin toplam ithalatının düşme eğilimine geçmesine rağmen, Yunanistan ile yapılan ithalatın yükseliyor ve ülkenin Türkiye’nin ithalat ortakları listesinde daha ön sıralara çıkıyor olması, ilişkilerin bu evrede, Yunanistan’ın yaşadığı ekonomik krize rağmen, gözle görülür biçimde iyileştiğini ortaya koymaktadır. Burada, son yıllarda gerçekleştirilen toplantıların ve sivil zirvelerin, merkezi hükümetlerin dikkatini çekmekte olduğu ve ekonomiye etki etmeye başladığı iddia edilebilir. Ülkeler arasında bağımlılıktan söz edebilmek için, politikanın tek aktörünün devletler olduğu kanısının yıkılması gerektiğine önceki bölümlerde değinilmişti. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik ilişkilerin kurulması, kuvvetlendirilmesi ve buna dönük politikalar yapılmasına çalışılması sürecinde de diğer aktörlere, örgütlere söz verilmesi, tüm ilişkilerin sivil bağlarla kuvvetlenmesini sağlamaktadır.

²⁹⁸ Aksu, “Confidence Building...”, 58.

²⁹⁹ Burada ayrıntılı bilgi için TÜİK dış ticaret istatistikleri incelenebilir.

Tablo 4.8. Yunanistan'dan Yapılan İthalat (1996–2011)

	Yunanistan'dan İthalat (\$)	Türkiye'nin Toplam İthalatı (\$)	Yunanistan'ın İthalattaki Payı (%)
1996	284.958.914	43.626.642.496	0,653
1997	430.780.094	48.558.720.673	0,887
1998	319.751.386	45.921.391.902	0,696
1999	287.555.576	40.671.272.031	0,707
2000	430.812.980	54.502.820.503	0,790
2001	266.253.783	41.399.082.953	0,643
2002	312.462.301	51.553.797.328	0,606
2003	427.743.333	69.339.692.058	0,617
2004	594.350.617	97.539.765.968	0,609
2005	727.829.627	116.774.150.907	0,623
2006	1.045.327.904	139.576.174.148	0,749
2007	950.157.396	170.062.714.501	0,559
2008	1.150.715.179	201.963.574.109	0,570
2009	1.131.065.420	140.928.421.211	0,803
2010	1.541.599.547	185.544.331.852	0,831
2011	2.568.667.550	240.838.853.376	1,067

Kaynak: TÜİK dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

Aşağıda, tablo 4.9’da incelenebileceği üzere, GB sonrasında Türkiye’nin Yunanistan’dan gerçekleştirdiği ithalatta, enerji ithalatı kalemi olan 27. faslın, ihracatta da olduğu gibi, daha standart bir yer edinmeye başladığı görülmektedir. Özellikle 2006 yılı sonrasında bu kalem, ikinciliği edinen diğer kalemlerden miktar bazında çok farklı olarak birinci sırada yer almıştır. Öte yandan “Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat” ithalatını gösteren 52. faslın da istikrarlı bir şekilde Türkiye ve Yunanistan arasındaki ticarete yer edindiği görülmektedir. Bu gelişme de, Türkiye ekonomisinde tarımın payının düşürülmesi için kısıntıya gidilmesiyle açıklanabilir. 1999–2010 yılları arasında, Yunanistan, gerçekleştirdiği toplam ithalatla AB bölgesi içinde % 1,1; dünya ticaretinde ise % 0,4 yer edinmiştir. Öte yandan Türkiye’nin verilerine göz atıldığında, aynı yıl aralığında Türkiye, AB bölgesinde % 3,2, dünya ticaretinde ise % 1,2 paya sahiptir.³⁰⁰

³⁰⁰ Ekonomi Bakanlığı, “Ülkelere Göre Dünya Ticareti (DTÖ 1999–2010)”, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=727D894A-D8D3-8566-45203C65F7D00E2C> [16.05.2012].

Nüfusu, Yunanistan nüfusunun yaklaşık altı katı olan Türkiye'nin, ithalat rakamlarına göz atıldığında Yunanistan'ın üç katı kadar ithalat gerçekleştirdiği görülmektedir. Yunanistan'ın ithalatının oransal olarak yüksek olmasından hareketle, ülkenin, üretim kısıtına, bütçe açıklarına ve krizlerden kolay etkileniyor olmasına yönelik eleştirilerin, bu yüksek ithalat rakamlarıyla alakalı olabileceği iddia edilebilir. Hâlihazırda Yunanistan'ın yaşıyor olduğu ekonomik krizden çıkış yolu olarak sunulan reçetelerden birinin ekonomide rekabet gücünün ve ihracat performansının artırılması olması da Yunan ekonomisi hakkında fikir vermektedir.³⁰¹ Öte yandan Petrakos, tüm Balkan ülkelerinin ihracatının ithalattan daha yüksek oranlarda seyrettiğine, bunun sebebinin de ithalatın gelişmiş ülkelere karşılanıyor olmasına işaret etmektedir.³⁰² Bu veri de, Balkan ülkelerinin, ithalatta gelişmiş ülkelere bağımlı oldukları yorumunu mümkün kılmaktadır.

³⁰¹ Mustafa Kutlay, "Avrupa Birliği'nin Kara Deliği: Yunanistan", **Analist**, s. 5 (2011): 10.

³⁰² George Petrakos, "The Development of the Balkan Region: Strategies and Policies in a Fragmented Economic Space", **Greece and Turkey in the 21st Century: Conflict or Cooperation: A Political Economy Perspective**, ed. Christos Kollias, Gülay Günlük-Şenesen, (New York: Nova Science Publishers, 2003): 97.

Tablo 4.9. Yunanistan'dan İthalattaki İlk Üç Fasil (1996–2011)

	1. Fasil	1. Fasil Tutarı (\$)	2. Fasil	2. Fasil Tutarı (\$)	3. Fasil	3. Fasil Tutarı (\$)
1996	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	88.186.009	Aluminyum ve aluminyum eşya	32.199.540	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	27.256.093
1997	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	149.949.710	Uçucu yağlar, rezinoitler, parfümeri, kozmetikler vb	47.276.768	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	37.651.143
1998	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	86.709.693	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	74.492.007	Plastik ve plastikten mamul eşya	25.276.891
1999	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	121.310.789	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	55.578.381	Plastik ve plastikten mamul eşya	20.796.701
2000	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	153.450.282	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	131.394.402	Plastik ve plastikten mamul eşya	26.273.499
2001	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	113.607.183	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	52.404.536	Plastik ve plastikten mamul eşya	24.114.169
2002	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	117.953.849	Plastik ve plastikte n mamul eşya	47.603.208	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	30.745.909
2003	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	136.208.937	Plastik ve plastikte n mamul eşya	72.601.711	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	70.693.589
2004	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	175.265.808	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	116.807.944	Plastik ve plastikten mamul eşya	97.939.468
2005	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	179.438.685	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	176.824.777	Plastik ve plastikten mamul eşya	127.222.840
2006	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	378.911.560	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	220.713.709	Plastik ve plastikten mamul eşya	139.646.238
2007	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	307.606.390	Plastik ve plastikte n mamul eşya	139.087.944	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	129.191.879
2008	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	357.430.557	Plastik ve plastikte n mamul eşya	177.228.993	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	153.205.338
2009	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	407.461.353	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	257.533.272	Plastik ve plastikten mamul eşya	134.766.584
2010	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	592.397.171	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	352.583.549	Plastik ve plastikten mamul eşya	186.170.742
2011	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	1.672.242.727	Plastik ve plastikte n mamul eşya	220.956.252	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	121.826.355

Kaynak: TÜİK dış ticaret verilerinden derlenmiştir.

4.1.1.3. Serbest Bölgeler ve Sınır ve Kıyı Ticareti

Serbest bölgeler, “bir ülkenin siyasal sınırları içinde, ancak gümrük sınırları dışında olan ve gereksiz işlemleri azaltarak dış ticareti ve imalat sanayiini teşvik etmeyi amaçlayan özel bölgelerdir”.³⁰³ Bugün Marmara’daki serbest bölgelerin yanında, özellikle Ege’de, Ege Serbest Bölgesi, Yunanistan’la ve Yunan adalarıyla bağlantılıdır. Sınır ve kıyı ticareti ise; ticareti ile öncelikli olarak bölge halklarının ihtiyaçlarının ön planda tutulacağı ve ihracat, ithalat belgeleri, gümrük giriş ve çıkış beyannamelerinin aranmadığı ticarî faaliyet türüdür.³⁰⁴ Özellikle Ege’deki küçük gümrük kapılarında, yolcu yanındaki eşya olarak (*bavul ticareti*) herhangi bir ticari belge doldurulmadan, bu kapsamdaki ekonomik faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin bugününe bakıldığında, sınır ve kıyı ticareti, kişilerin gündelik ihtiyaçlarının karşılanmasında avantajlıdır. İthalat, ihracat belgeleri düzenlenmediğinden, uygulamada, yolcu yanındaki eşya gibi gösterilen mallar için küçük çaptaki alışverişlerde bürokrasi ortadan kaldırılmaktadır. Ancak bu, tarım ürünleri dışındaki ürünlerin ticaretinde gerçekleştirilebilmektedir. Tarım ürünleri içinse farklı bir uygulama söz konusudur. Bu ürünlerin laboratuvarlarda ölçümleri yapıldıktan sonra ticaretine izin verilmektedir ki bu laboratuvarlar da serbest bölgeler kapsamında kurulmaktadır. Bu noktada işleyişte problemler yaşandığı görülmektedir. Örneğin, Türkiye’nin ihracatı bağlamında, Ege kıyılarına en yakın Yunan adalarından biri olan Midilli’nin serbest bölge olması için izinler 2006 yılında alınmış; ancak adalardaki tarım faaliyetlerinin olumsuz etkileneceği düşüncesi sebebiyle laboratuvar hâlâ açılmamıştır.³⁰⁵ Öte yandan Türkiye’de ise, Ege Serbest Bölgesi Türkiye’nin en büyük ikinci serbest bölgesi olarak faaliyetlerine devam etmektedir.³⁰⁶

Adalardaki serbest bölge kurma girişiminin yürürlüğe girememiş olmasının iki taraf için de maliyetli bir durum ortaya çıkardığı söylenmelidir. Örneğin, İzmir’den Ege

³⁰³ TÜİK, *Dış Ticaret...*, 8.

³⁰⁴ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat...*, 155.

³⁰⁵ Aristeidēs Lazarēs, Tercüman/İşadamı/Aktivist, 1 Şubat 2011, Atina.

³⁰⁶ İstatistikler incelendiğinde Ege Serbest Bölgesi’nin, serbest bölgeler toplamındaki ticaretin yaklaşık %17’si ile ikinci sırayı aldığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Serbest Bölgeler İstatistikleri”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=132&icerikID=242&dil=TR>, [22.03.2011].

Adaları'na tarım ürünleri ihracatı yapmak isteyen bir ihracatçı, ürünlerini deniz yoluyla Atina'ya veya Selanik'e ya da kara yoluyla İpsala'daki laboratuvarlara göndermektedir. Adalardaki ithalatçılar da ürünleri bu laboratuvarlarda ölçümlerinin yapılmasının ardından, mallar üzerine konan ekstra maliyetlerle, zaman kaybıyla ve ürünlerin bozulma tehlikesi ile birlikte almak durumunda kalmaktadırlar. Aşağıdaki haritada örnek olarak, İzmir'den Midilli'ye tarım ürünü ihracatı yapacak bir ihracatçının, kontrol yapılması için ürünlerini Selanik laboratuvarına gönderdiğinde katedilecek yol siyah renkle gösterilmiştir. Öte yandan Midilli'deki ölçüm laboratuvarının açık olması durumundaki ihracat rotası da kırmızı ile gösterilmiştir. Haritadaki durum, ekstra maliyetleri ve yükleri açıkça göstermektedir.

Harita 4.1. Tarım Ürünü İhracatına İlişkin Örnek Rota (İzmir-Midilli)

Tarım ürünleri ayrı tutulursa, örneğin Yunan adalarına makine ihracatı yapacak bir şirket, Ayvalık, Çeşme gibi küçük gümrüklerden makinelerini adalara gönderebilmektedir. Bu gibi faaliyetler ithalat-ihracat kapsamında olsa ve tüm gümrük belgelerinin hazırlanması gerekse de, küçük gümrüklerin kullanılmasıyla yaratılan avantaj sayesinde tüm işlemlerin merkez gümrükler üzerinden yapılmasının ve hem zaman hem de maliyet açısından iki tarafın da zarara uğramasının önüne geçildiği söylenebilir. Yunan adalarının Türk kıyılarına yakınlığı sebebiyle, Ege'de

birçok küçük gümrük kapısı bulunması bu açıdan avantajlar doğurmaktadır. Yunan-Türk Ticaret Odası Başkanı Panagiōtēs Koutsikos, Yunan pazarında Avrupa'dan, Türkiye'den ya da herhangi başka bir ülkeden satın alınacak kaliteli mal ihtiyacı olduğunu, Türkiye'den ithalat yapmanın ise ancak düşük maliyetler sebebiyle tercih edilebileceğini söylemektedir.³⁰⁷ Bu da ticarete maliyetleri minimize etme gerekliliğini gösteren bir örnektir. Öte yandan 31 Aralık 2011 tarihi itibarıyla hizmete açılan Gökçeada ve Bozcaada Gümrük İdare Memurlukları da yolcu beraberinde gelen eşyaların gümrük işlemlerini yapmaya yetkilidir.³⁰⁸ Bu gümrük kapılarının açılması, Türkiye'ye ait bu adaların, çevrelerindeki Yunan adalarıyla bağlantısı açısından ticarete olumlu etki edecektir.

4.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırım genel olarak, “ilgili yatırımı yapan kuruluşların, kendi ülke sınırları dışında yeni bir yatırıma gitmesi, bir firma satın alması veya bir firmaya ortak olması”³⁰⁹ olarak tanımlanabilir. Bu yatırımların temelde dört gruba ayrılabilmesi söylenebilir.³¹⁰

- 1) Çokuluslu girişimleri motive eden faktörlere göre yapılan ayırım
 - a) Hammadde kaynaklarını korumayı amaçlayan
 - b) Pazarı elde tutmayı amaçlayan
 - c) Etkinlik sağlamayı amaçlayan
- 2) Yatay ve dikey doğrudan yabancı sermaye yatırımı ayırımı
- 3) Yeni yatırım, satın alma ve stratejik birleşme ayırımı
- 4) Özel doğrudan yabancı sermaye yatırımları

³⁰⁷ Nikos Manabēs, “Grammē Smyrnē-Mytilēnē-Thessalonikē Proteinei o Ntemirtas”, **Empros**, 20 Haziran 2011, <http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/47f1e2da-9cab-4acf-b663-e26ff75fb72a> [20.06.2011].

³⁰⁸ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, “Gümrük İdareleri Listesi”, www.gumruk.gov.tr/.../GÜMRÜK%20İDARELERİ%20LİSTESİ.doc [10.02.2012].

³⁰⁹ Asım Çelik, “AB Sürecinde Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Beklentiler”, **Türkiye’nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası**, ed. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007): 215.

³¹⁰ Kula, bu yatırımları açıklarken “dolaysız yabancı yatırım” terimini kullanmıştır. Ancak metin içindeki bütünlük göz önünde bulundurularak terimin “doğrudan yabancı yatırım” olarak kullanılması tercih edilmiştir. Bu yatırım türü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Ferit Kula, **Çokuluslu Girişimler ve Türkiye**, (İstanbul: İleri Yayınları, 2006), 38–41.

- a) Ortak girişimler (joint venture)
- b) Zorunlu yeni yatırım
- c) Montaj sanayii
- d) Yap-işlet-devret modeli

Türkiye’de 80’lerden itibaren, uygulamaya konan 24 Ocak Kararları’nın liberal politikalara kapı açması, 1995’te “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı”nın çıkartılması ve 2003 yılında yeni kanunun yürürlüğe girmesi, yeni doğrudan yabancı yatırımların Türkiye’ye gelmesinde etkili olmuştur. Burada Türkiye’nin iç politikasını uyumlaştırmasının, dış politikayı ve ekonomiyi etkilediği görülmektedir. Yatırım çekmek isteyen Türkiye, iç hukukunda yaptığı düzenlemelerle dışarıya açılmış ve dış politika yaklaşımını da buna göre belirlemiştir.

Burada, Türkiye ve Yunanistan arasındaki yatırımlar incelenirken, yukarıdaki sınıflandırmada üçüncü başlık olan “yeni yatırım, satın alma ve stratejik birleşme”lere göz atılacaktır; çünkü “Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımların çok önemli bir kısmını; birleşme ve satın almalar, özelleştirmeler ve varlık satışları oluşturmaktadır.”³¹¹ Ekonomi Bakanlığı’nın 2011 yılı raporuna göre, Türkiye’deki doğrudan yabancı yatırım oranı, bir önceki yıla göre % 76 oranında artarak 15,9 milyar dolar olmuştur. Bunun 13,9 milyar doları sermaye bileşenleri, 2 milyar doları ise yurtdışındaki yerleşiklerin gayrimenkul alımlarıdır.³¹²

Tablo 4.10. Karşılıklı Yatırımların Miktarı (milyon \$)

	Türkiye'deki Yunan Yatırımları	Türkiye'deki Avrupa Yatırımları Toplamı	Yunanistan'daki Türk Yatırımları	Avrupa'daki Türk Yatırımları Toplamı
2007	2.360	12.974	0	1.621
2008	775	11.367	39	1.370
2009	59	5.234	0	1.537
2010	436	4.920	2	1.254
2011	123	12.340	1	1.998

Kaynak: T.C. Merkez Bankası verilerinden derlenmiştir.

³¹¹ Çelik, “AB Sürecinde...”, 221.

³¹² “Yabancı Sermaye Bu 5 İle Yabancı”, **Hürriyet**, 16 Mayıs 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20566046.asp> [16.05.2012].

Yukarıda tablo 4.10’da görülebileceği üzere, iki ülkenin yatırımları, kıyaslanamayacak düzeydedir. Yunan yatırımcılar, yukarıda bahsedilen değişiklikler sebebiyle, Türkiye pazarına kolayca adapte olabilmışlardır. Avrupa yatırımları toplamında Yunan yatırımları yaklaşık % 10’a tekabül etmektedir. Ancak Türk yatırımcıların Yunanistan’da neredeyse hiç yatırımları bulunmamaktadır. Türk yatırımcıların bu noktada Avrupa’nın diğer ülkelerini tercih ediyor oldukları, Avrupa’daki toplam paya bakıldığında görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda Yunanistan’da faaliyette bulunan Türk firmaları gösterilmiştir. Bu tablodan hariç, Atina’daki The Mall Alışveriş Merkezi’nde Machka ve İnci gibi Türk markalarının mağazaları açılmış, aynı zamanda Mavi Jeans için de Yunanlı bir firmaya distribütörlük verilmiştir.³¹³ Ayrıca Ziraat Bankası 2008 yılından itibaren Yunanistan’da faaliyet göstermektedir. Bankanın 2011 yılı itibarıyla, Atina, Gümölcine, İskeçe ve Rodos şehirlerinde dört şubesi bulunmaktadır.³¹⁴ Kriz sebebiyle kendi bankalarına güvenemeyen veya Yunan bankalarından kredi alamayan Yunanlılar, mevduatlarını Ziraat Bankası’na taşımaya ve kredi almak için de bu bankaya başvurmaya başlamışlardır. Bu sebeple, bankanın Gümölcine şubesi iki yılda (2009–2011) % 300 büyümüştür.³¹⁵

Tablo 4.11. Yunanistan’daki Türk Yatırımları

Yunanistan'daki Türk Yatırımları	Yunan Sermayeli Türk Firma Bayilikleri
T.C. Ziraat Bankası	Güllüoğlu Baklava
Ferroteel International Trade S.A.	İstikbal Mobilya
Tike Kifissia A.E.	Köşebaşı Restaurant
Koton Textile Monoprosopi EPE	Sirkeci Restaurant
Ipekyol Hellas Mon. EPE	Çilek Mobilya (Franchise)
Gizia	
Home Sweet Home	
UPS Inform Hellas Ltd.	

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Yunanistan’daki Yerleşik Türk İşadamları, Dernek ve Kuruluşları”, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=269&dil=TR&ulke=GR> [15.04.2011].

³¹³ Pınar Barış Karayılanoğlu, **Yunanistan’ın Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Yunanistan Ticari ve Ekonomik İlişkileri**, (İzmir: İzmir Ticaret Odası Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü, 2007), 10.

³¹⁴ Ziraat Bankası, “Yurt Dışı Şube, Temsilcilik ve İştiraklerimiz”, <http://www.ziraatbank.com.tr/tr/p/n/Content.aspx?id=7> [24.05.2012].

³¹⁵ Mehtap Özcan, “Krizden Kaçış Hızlandı Türkiye’ye İki Yılda 250 Yunanlı Şirket Geldi”, **Hürriyet**, 15 Ocak 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/16768082.asp> [22.03.2011].

Türk markalarının ülkede temsil edilmesinin dışında, 2012 Mayıs'ında, Midilli Marina'sı, Yunan Folli Follie Group ve Setur Turistik A.Ş.³¹⁶ tarafından, 40 yıllığına kiralanmıştır.³¹⁷ Bu yatırım, iki ülkede, turizm sektöründeki ilk Türk-Yunan ortaklığıdır.³¹⁸ Ayrıca Yunanlı karton üreticisi Macedonian Paper Mills'in % 99.92 hissesi, Pak Holding'in yurtdışı iştiraki Pak Group B.V. tarafından satın alınmıştır.³¹⁹ Ayrıca Yunanistan'da, yaşanan ekonomik krizden çıkış yolu olarak özelleştirme planları yapılmaktadır. Bu bağlamda 2012 Mart'ında Türk-Yunan İş Konseyi'nin Yunanistan'daki fırsatları ortaya koymak için düzenlediği toplantıda, birçok Türk yatırımcının, özelleştirme politikaları kapsamında, Yunanistan'da yatırım yapmak istedikleri görülmüştür.³²⁰ Öte yandan Türk şirketleriyle ortaklık kurmak, bu şirketlere hisse satmak isteyen Yunanlı firma sayısında da, kriz döneminde ciddi artış olmuştur. TOBB'da yayınlanan işbirliği teklifi bülteninde Yunanistan, 1979 teklif ile en çok teklif veren ülke olmuştur. Yunanistan'dan sonraki ikinci ülke, 1025 teklifle İsrail'dir ve diğer ülkelerden 1000'in üzerinde teklif veren bulunmamaktadır.³²¹ Buradaki rakamlar Yunanlı işadamlarının, kriz döneminde Türkiye'ye yönelmek istediklerini ortaya koymaktadır.

Türkiye'deki Yunan yatırımlarına bakıldığında, birinci sırada 2006'da, Finansbank'ın hisselerinin National Bank of Greece (NBG) tarafından satın alınması görülmektedir. NBG, başta bankanın % 50.01 hissesini 2,3 milyar euro karşılığında satın almıştır.³²² NBG'nin hisse payı, 31 Aralık 2009 tarihi itibarıyla ise % 77.22'ye

³¹⁶ Taraflar, ihaleye % 50 - % 50 sermaye yapısı ile ortak şirket kurarak girmişlerdir. Setur Turistik A.Ş. ise %100 Türk sermayeli bir şirkettir.

Emre Doruk, Setur Marinalar İşletme Müdürü, 11 Mayıs 2012, İstanbul.

³¹⁷ Marina Pollatou, "Me Noikarē ē Marina!", **Empros**, 4 Mayıs 2012, <http://www.emprosnet.gr/article/32505-me-noikari-i-marina> [04.05.2012].

³¹⁸ Marina Pollatou, "Neoi Orizontes me tē Marina", **Empros**, 5 Mayıs 2012, <http://www.emprosnet.gr/article/32558-neoi-orizontes-me-ti-marina> [05.05.2012].

³¹⁹ Yorgo Kırbaşı, Mert Temizkan, "Yunanlı Kartoncu Sıkıştı Pak Holding'e Teslim Oldu", **Hürriyet**, 4 Ocak 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/19596549.asp> [04.01.2012].

³²⁰ Dilhun Gençdal, Ahmet Yıldırım, "Yunanistan'dan Türk Yatırımcılara Davet", **Hürriyet**, 20 Mart 2012, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=20167575> [20.03.2012].

³²¹ TOBB, "Ülkelere Göre Teklif Dağılımı", <http://www.tobb.org.tr/Sayfalar/isbirilan.aspx> [01.03.2012].

³²² "Ependysē-rekor tēs Ethnikēs stēn Tourkia", **Ē Kathēmerinē**, 4 Nisan 2006, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_economy_2_04/04/2006_179577 [16.12.2011].

çıkıştır.³²³ Bankaların, birer ulusötesi şirket olarak, pazarlık gücü göz önünde bulundurulursa, burada NBG'nin ve dolayısıyla Yunanistan'ın bu satın alımdan sağlayacakları siyasal kâr da görülebilir. 2011 sonunda ise, Bloomberg ekonomi masası, Makedonya Haber Ajansı'nı referans göstererek, ekonomik kriz sebebiyle NBG'nin Finansbank'taki hisselerini satacağını duyuran bir haber yapmış ve diğer yayın organları da bu haberi kullanmışlardır.³²⁴ Ancak bankanın yönetim kurulu başkanı haberlerin gerçeği yansıtmadığını açıklamıştır.³²⁵

Yunanistan'ın Türkiye'deki ikinci büyük yatırımı ise 45 ortaklı Intralot firmasının İddaa'nın % 45'ine ortak olmasıdır.³²⁶ Ayrıca Tekfenbank'ın % 70 hissesi de, 2006 yılında Yunanistan'daki EFG Eurobank'a satılmıştır.³²⁷ Ancak ekonomik krizle mücadele eden Yunanistan'da özellikle bankacılık sektörünün geniş çapta etkilendiği bilinmektedir. EFG Eurobank, elindeki Tekfenbank hisselerinin tamamını, % 99,3'ünü, Nisan 2012'de Kuveytli Burgan Bank'a satmıştır.³²⁸ Yunanistan'ın özellikle finans sektöründeki bu yatırımlarının dışında, bilişim teknolojisi, plastik, balıkçılık, eczacılık, turizm, inşaat gibi sektörlerde de faaliyetleri bulunmaktadır.³²⁹ Tüm bunlarla, Yunanistan'ın en büyük dış yatırımının Türkiye'de olduğu,³³⁰ Yunanistan'ın da Türkiye'deki en büyük üçüncü yatırımcı olduğu bilinmektedir.³³¹ Türkiye'nin bu öneminin, ülkenin Ortadoğu'ya ve Orta Asya'ya ulaşabilmek için bir ara nokta olarak kullanılabilecek olmasından ileri geldiği iddia edilebilir.

³²³ Finansbank, "Finansbank A.Ş. 2009 Yılı Faaliyet Raporu", 2009, <http://www.finansbank.com.tr/yatirimci-iliskileri/media/179/rapor.aspx> [16.12.2011].

³²⁴ "Finansbank Surges on Report NBG may Sell Bigger Stake", **Bloomberg**, 16 Aralık 2011, <http://www.bloomberg.com/news/2011-12-16/finansbank-surges-on-report-nbg-decided-to-sell-stake-1-.html> [16.12.2011].

³²⁵ "NBG, Finansbank İçin Kararını Verdi", **Doğan Haber Ajansı**, 15 Mart 2012, http://www.dha.com.tr/nbgden-finansbank-karari_285743.html [15.03.2012].

³²⁶ Barış Karayılanoğlu, **Yunanistan'ın Temel...**, 10.

³²⁷ "Tekfenbank Yunanlı EFG'nin Oluyor", **Hürriyet**, 08 Mayıs 2006, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=4379049&tarih=2006-05-08> [15.04.2011].

³²⁸ "Stēn Burgan Bank Pernaēi to 99,3 % tēs Eurobank Tekfen", **Ē Kathēmerinē**, 10 Nisan 2012, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_economyepix_2_10/04/2012_478570 [10.04.2012].

³²⁹ Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Yunanistan Ticari ve Ekonomik İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-ticari-ve-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, [23.03.2011].

³³⁰ İzmir Ticaret Odası, "9. Türkiye Ege Kıyıları Yunanistan Ege Adaları Ekonomi Zirvesi", <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/2E545EAD-3A35-482A-84D0-EEDFB667FD7F/14400/1.pdf>, [20.03.2011].

³³¹ Tsarouhas, "The Political...", 48.

Son yıllarda Yunanistan’da yaşanan ekonomik kriz, doğrudan yatırımlarda olumlu yönde gelişmelerin de yolunu açmıştır. Yunan-Türk İş Konseyi Başkanı Dēmētrēs Papanikolaou son iki yılda Türkiye’de şirket kuran Yunanlı firma sayısının 250’ye ulaştığını söylemekte ve Türkiye’nin Yunan yatırımcılar için krizde cazip bir pazar haline geldiğini belirtmektedir. Türk-Yunan İş Konseyi Başkanı Selim Egeli ise Yunanistan’da krize rağmen sermaye yapısı çok güçlü şirketler olduğunu ve bu şirketlerin yatırım yapacakları ve fabrikalarını taşıyacakları en akıllı yerin Türkiye olduğunu düşündüklerini söylemektedir. Başbakan Yardımcısı Ali Babacan da Yunanistan’ın komşularına bakıldığında, krizden çıkmak için ticaret yapabileceği en uygun ülkenin Türkiye olduğunu belirtmektedir.³³²

4.1.3. Enerji

Avrupa Birliği, dünyada, enerji ithalatında birinci, tüketiminde de ikinci sırada yer almaktadır.³³³ Bu sebeple birlik için enerji konusunun ve enerji güvenliğinin azami önem taşıdığı söylenebilir. Körfez Savaşı, Irak’ın işgali gibi gelişmeler petrol arzı noktasında, 2006 ve 2009 yıllarındaki Rusya-Ukrayna krizleri de doğalgaz arzı noktasında AB’yi alternatif rotalar belirlemek yönünde etkilemiştir.³³⁴ Hem Türkiye’nin hem de Avrupa’nın, Rus doğalgazına bağımlı olduğu söylenebilir ki bunun bazı şartlarda olumsuz sonuçları da ortaya çıkmaktadır. Rusya’nın doğalgaz kesintisine gitmesi durumunda, Türkiye stoklarında doğalgaz tutmadığı için Avrupa’ya giden gazı kesmektedir.³³⁵ Bu sebeple de alternatif rotalar tüm coğrafya için önem taşımaktadır. Bu bağımlılığı azaltmaya çalışan birlik için, Azeri gazının önemi ve Türkiye’nin bu gazın taşınmasındaki kilit rolü görülmektedir.

Türkiye, AB ve Yunanistan arasındaki enerji bağlantılarını analiz etmeye başlamadan önce, bu analizin nasıl bir coğrafyayı etkilediği ve bu coğrafyadan ne kastedildiği belirlenmelidir. Türkiye, Orta Doğu, Kafkaslar, Karadeniz ve Balkanlar bölgelerinin orta noktasında bulunmaktadır ve Orta Asya’ya kadar uzandığı de söylenebilir. Bu bölgeyi Fatih Tayfur “Büyük Doğu Akdeniz” olarak

³³² “Başbakan Yardımcısı Babacan, Yunanistan’ı Kurtaracak Formülü Açıkladı”, **Hürriyet**, 22 Mart 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20178980.asp> [22.03.2012].

³³³ Arzu Yorkan, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”, **Bilge Strateji**, c. 1, s. 1, (2009): 30.

³³⁴ Yorkan, “Avrupa Birliği’nin...”, 43.

³³⁵ “Sta Prothyra Mplak Aout Logō Elleipsēs Physikou Aeriou”, **Ē Kathēmerinē**, 19 Şubat 2012, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_economy_2_19/02/2012_473085 [19.02.2012].

adlandırmaktadır³³⁶ ve Türkiye de bu bölgenin en temel bileşenlerinden biridir.³³⁷ Yani Türkiye sadece Yunanistan için değil tüm AB için azami önemi olan bir bölgede bulunmaktadır. Genişletilmiş bölge, Büyük Doğu Akdeniz, hakkında konuşmadan önce Doğu Akdeniz ve Batı Akdeniz bölgelerinin arasında güvenlik problemleri noktasında büyük farklılıklar olduğu söylenmelidir. Doğu Akdeniz büyük problemlerle uğraşırken Batı Akdeniz’de yumuşak güvenlik problemleri olduğunun altı çizilmelidir.³³⁸ Öte taraftan Akdeniz ile Balkanlar ve Güney Doğu Avrupa arasında da benzerliklerden söz edilebilse de ciddi farklılıklar bulunduğu da göz önünde tutulmalıdır.³³⁹ Böyle bir analiz, Türkiye’nin etrafındaki devletlerle ilişkilerindeki zorluk ya da zaman zaman kolaylıklar konusunda yorum yapabilme imkânı tanımaktadır.

Tayfur, Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmak, iki devletin de kârlı faaliyetlerde bulunmaları ve Doğu Akdeniz bölgesinde Türk ve Yunan taraflarının etkinliğini artırmak için bir yaklaşım geliştirmiştir. Yazar, bu yaklaşımla, adı geçen bölgedeki Yunan hâkimiyetini sembolize eden “*megali idea*”nın iki tarafın da kabul edeceği bir orta nokta olarak, günümüz siyasalarının yaratılmasında kullanılmasını önermektedir. Tayfur’un sunduğu “*yeni megali idea*” güvenlik, enerji ve taşıma alanlarında iki ülkenin ortaklığını ifade etmektedir.³⁴⁰ Bu önerinin, iki ülkenin özellikle coğrafi avantajları yani komşulukları yardımıyla, tarihsel sorunlar ve güvenlik kaygıları bertaraf edilebilirse, bölgede etkin rol almakta kullanılabileceği söylenebilir. Böyle bir ortak hedef aracılığıyla, iki devlet karşılıklı bağımlı olabileceklerdir.³⁴¹

³³⁶ Fatih Tayfur, “Susan Strange Goes to the Eastern Mediterranean”, **Perceptions**, Vol. 8, No. 2 (2003): 112, 113.

³³⁷ Tayfur, “The Turkey...” 14.

³³⁸ Thanos Dokos, “Sub-regional Co-operation Within the Euro-Mediterranean Process: The Greek/Turkish/Cyprus Security Complex”, **Greece and Turkey**, ed. Thanos Dokos, Fatih Tayfur, (Lisboa: EuroMeSCopaper No. 28, March 2004), 9, http://www.euromesco.net/euromesco/media/euromescopaper28_final.pdf [20.02.2011].

³³⁹ Dokos, “Sub-regional Co-operation...”, 10.

³⁴⁰ Fatih Tayfur, “The Greater Eastern Mediterranean Region and the Political Economy of Turkish-Greek Relations”, **Proceedings of the International Conference on Turkish-Greek Relations: issues, solutions, prospects. 9 March 2006**, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006): 49.

³⁴¹ Dimitris Tsarouhas, “The Political Economy of Greek-Turkish Relations”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 9, No. 1–2 (2009): 41.

Ancak Türkiye ve Yunanistan arasında, bahsi geçen görüşe yakın bir ortam oluşturabilmek için, öncelikle, tarihsel problemlerin bertaraf edilmesine çalışılmalıdır. Zira tarihsel problemlerin ve güvenliğe yönelik kaygıların iki ülkede de baskı yarattığı ve barış sürecini olumsuz etkilediği söylenmelidir. Atina'nın Türk endişesi ve baskısı, Batı Akdeniz bölgesinde gerçekleştirilmeye çalışılan işbirliği projelerinin veto edilmesine sebep olmaktadır.³⁴² Oysa Yunanistan ve Türkiye AB çatısı içinde birbirlerinin geleneksel düşmanı değil muhtemel ortağı olabilirler.³⁴³ Yunanistan da Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının ortasında, Balkanların en kritik noktasında bulunmaktadır. Bu bağlamda, Balkanların hem Avrupa Birliği hem de NATO üyesi bir devleti olan Yunanistan ile Türkiye'nin ortaklığının bölge için çok önemli olacağının altı çizilmelidir.³⁴⁴ Zira güvenlik kaygıları bir tarafa konabilirse Yunanistan ve Türkiye, petrol zengini Orta Doğu ve Kafkaslar arasında bir enerji hattı ve Karadeniz'in Akdeniz'e açılması için yegâne yol olan Ege'yi ortak kullanarak bir taşıma hattı oluşturabilirler.³⁴⁵ Ancak böyle bir fırsatın varlığına rağmen, bugüne kadar Yunanistan'ın, ekonomik etkinlikleri için kendisini Balkanlarla sınırlamış olduğu da görülebilmektedir.

Akdeniz'deki tartışmalı Kıbrıs, hem garantör olan iki ülke açısından, hem de Akdeniz'in güvenliği ve politik düzeni açısından önemli bir noktadadır. Dokos, birleşmiş bir Kıbrıs'ın, bölgenin istikrarı ve bölgesel işbirliği konusunda Kıbrıs, Yunanistan ve Türkiye'ye etki edeceğinden bahsetmektedir.³⁴⁶ Bölgedeki işbirliği imkânları ve ayrıca enerji güvenliği bakımından da Kıbrıs'ın statüsü belirleyicidir. Bu bağlamda son dönemdeki petrol arama faaliyetleri örnek gösterilebilir. Bunun ötesinde, Doğu Akdeniz bölgesindeki diğer devletlerin birbirleriyle ilişkilerine göz atılacak olursa, Yunanistan'ın da Türkiye'nin de bu devletlerle teker teker iyi ilişkiler kurmuş oldukları/kurmaya çalıştıkları; ancak özellikle Orta Doğu coğrafyasındaki komşu devletlerin birbirleriyle ilişkilerinin, Yunanistan ve Türkiye ile olduğu gibi dostça sürdürülemediği ortaya konmalıdır. Günümüz ilişkilerinde bu devletlerin

³⁴² Dokos, "Sub-regional Co-operation...", 5.

³⁴³ Anastasiou, "Changing Greek...", 11.

³⁴⁴ Dokos, "Sub-regional Co-operation...", 5.

³⁴⁵ Dokos, "Sub-regional Co-operation ...", 5.

³⁴⁶ Dokos, "Sub-regional Co-operation ...", 7.

arasında sınırlı bir karşılıklı bağımlılık olduğu görülmektedir.³⁴⁷ Kafkaslar için de benzer bir durum söz konusudur. Geniş anlamda Doğu Akdeniz'den söz edildiğinde, bölgesel işbirliği ihtimalleri bu yüzden zayıflamaktadır.

Öte yandan dini inanç faktörünün, Doğu Akdeniz'in içindeki bir alt bölge olan ve bölgenin en karmaşık yapısına sahip olduğu iddia edilebilecek olan Orta Doğu'yu analiz etmek için önemli olduğu söylenebilir. Türkiye, bu bağlamda, Orta Doğu'da ve Kafkaslarda özellikle Azerbaycan ile yakınlık kurmaya çalışmaktadır. Diğer tarafta da Yunanistan'ın Balkanlardaki öncü rolü görünmektedir. AB'nin önemli üyelerinden biri olan devlet, Balkanlardaki güçlü devletlerdendir; ayrıca AB'nin doğu sınırını oluşturduğu için, Birlik için de önem taşımaktadır. Burada, Doğu Akdeniz bölgesinin tamamını kapsamıyor olsa da, bölgede önemli bir aktör olan AB, Türkiye'yi sınırları dışında bırakarak bölgesel bir taktik hata işlemektedir iddiası haklı görülebilir. Zira Tayfur'a göre, bölgesel bir güç olmak isteyen AB'nin, bölgede rol sahibi olabilecek ve kritik bir noktada bulunan Türkiye'nin tam üyeliği olmadan, istediğine ulaşabilmesi zor görünmektedir.³⁴⁸ Özellikle tartışmalı Orta Doğu bölgesi, analiz içine dâhil edilirse burada Türkiye'nin payı ve rolü daha rahat anlaşılabilir. Türkiye, bölgedeki neredeyse tüm devletlerle deniz ya da kara sınırı paylaşmakta ve enerji aktarım rotalarının güvenliğini sağlamaktadır.³⁴⁹

Kafkas enerjisini Akdeniz üzerinden taşımak, bölgesel iletişim ağlarının kurulmasını sağlamak, bölgesel gücün yükselmesine yardımcı olacak yeni ekonomik faaliyetler yaratmak,³⁵⁰ Türkiye ve Yunanistan'ın aralarında anlaşarak işbirliği kurabilecekleri kolay alanlardandır denebilir. Yunanistan eski Maliye Bakanı Nikos Khristodoulakēs de iki ülkenin içinde bulundukları bölge ve bu bölgedeki enerji ve iletişim ağları düşünüldüğünde, Türkiye ve Yunanistan'ın Güney Avrupa için öneminin anlaşılabilirliğini söylemektedir.³⁵¹ Kafkaslar inceleme dâhilinde tutulursa, Doğu Akdeniz bölgesi içinde Karadeniz'in de yükselen bir değer olarak ön plana çıkacağından bahsedilebilir. Avrasya bölgesinin temel noktası olan Karadeniz, Kafkasları ve Orta Asya'yı Avrupa'ya yakınlaştırmaktadır. Burada azami önem

³⁴⁷ Dokos, "Sub-regional Co-operation ...", 9.

³⁴⁸ Tayfur, "The Turkey...", 15, 16.

³⁴⁹ Tayfur, "Susan Strange...", 129.

³⁵⁰ Tayfur, "The Turkey...", 11.

³⁵¹ İzmir Ticaret Odası, **V. Economic...**, 32, 33.

taşıyan enerji hatlarından birinin Bakü-Ceyhan petrol boru hattı olduğu söylenebilir. Bu hat, güvenli bir çevre yaratılmasını ve sayılan tüm faaliyet ihtimallerinin gerçekleşmesini sağlayabilecektir. Ancak bu faaliyetler sürecinde Türkiye'nin AB sınırları dışında bırakılmasının, hava ve deniz sahası bakımından, Türkiye ve Yunanistan arasında yeni krizler doğurabilme ihtimali olduğunun da altı çizilmelidir.³⁵²

2003 yılında, iki ülkeyi enerji üzerinde bağlayan ve direkt ilgilendiren, devletler düzeyindeki en önemli gelişmenin “*Türkiye-Yunanistan doğalgaz boru hattı*” olduğu söylenebilir. Türkiye'nin Enerji Bakanlığı ile Yunanistan'ın Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan proje 2007'de tamamlanmıştır. Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile dönemin Yunanistan Başbakanı Kōstas Karamanlēs'in 2007 Kasımında hattın açılışını gerçekleştirmeleri ve iki tarafta da, hattın coşkuyla karşılanması,³⁵³ enerji gibi günümüz politikasını şekillendiren bir unsurun bölgemizdeki önemini bir kez daha göstermiştir. Hattın bir başka önemi de Avrupa piyasasına ulaştırılacak, Rus olmayan ilk doğalgazı taşıyacak olmasıdır.³⁵⁴ Tayfur'un burada, Doğu Akdeniz bölgesi için önemle üzerinde durduğu enerji konusu, bu hat örneğinden de görülebileceği üzere, Türkiye ve Yunanistan'ı sağlıklı ve uzun dönemli ilişkiler kurmaya teşvik edebilir.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın hattın açılışında, bu hattın bir üstünlük değil karşılıklı bağımlılık yarattığını³⁵⁵ söylemesi de enerji konusunun iki devlet için de bölgedeki katma değeri noktasında fikir verebilir. Bunun ötesinde, Ocak 2007'de, Yunanistan ve İtalya arasında imzalanan, 2007 Temmuzunda Türkiye'nin de katıldığı yeni anlaşmaya göre, İtalya da bu hattan doğalgaz temin edecek, hattın geri kalanının Yunanistan ve İtalya arasındaki kısmı inşa edilecektir. Öte yandan Bulgaristan üzerinden Azeri doğalgazı taşıyacak olan “Trans-Anadolu doğalgaz boru hattı”nın inşası için de 2011 sonunda imzalar atılmıştır.³⁵⁶ Bu hat ile Türkiye'nin

³⁵² Tayfur, “The Turkey...”, 18.

³⁵³ Anastasiou, “Changing Greek...”, 20.

³⁵⁴ Öniş, Yılmaz, “Greek-Turkish...”, 133.

³⁵⁵ Yorgo Kırbaki, Ahmet Kıvanç, “Komşuyla Sınırdaki Boru Şovu”, **Radikal**, 19 Kasım 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=239228> [02.05.2011].

³⁵⁶ Ufuk Şanlı, “Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı'nda İmzalar Atılıyor”, **Vatan**, 24 Aralık 2011, <http://haber.gazetevatan.com/trans-anadolu-dogalgaz-boru-hattinda-imzalar-atiliyor/419832/2/Haber> [05.02.2012].

Azerbaycan'dan alacağı doğalgazın iki kattan fazla artacağı açıklanmıştır.³⁵⁷ Bu gelişmeler, Türkiye'nin Avrupa'da enerji konusunda sesini duyurabilmesi olarak yorumlanabilir. Öte yandan Yunanistan'ın, yaşadığı ekonomik kriz sebebiyle Türkiye'ye olan doğalgaz borcunu ödeyememesi ve bu durumun, ülkeler arasında bir kriz doğurmaması da, enerji üzerinden devletlerarasında bir yakınlaşma sağlandığının göstergesidir denebilir.³⁵⁸ Türkiye, Yunanistan'ın 10 aylık ve yaklaşık 300 milyon dolarlık doğalgaz borcunu tahkime götürmeme kararı almış ve Enerji bakanı Taner Yıldız, kendilerine uluslararası kuruluşlardan gelen Yunanistan'ın adalarla borç ödeme teklifinin de yakışksız olduğunu açıklamıştır.³⁵⁹ Bu gelişmenin, ülkeler arasındaki yakınlaşmaya olumlu katkı yaptığı ve işbirliği için ortam hazırladığı söylenebilir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin bölgedeki kritik rolünden bahsedilse de, sadece enerji için değil, tüm ekonomik faaliyetler için bir taşıma ağı kurulması gerektiğinin altı çizilmelidir. Özellikle Orta Doğu petrollerinin dünyaya dağıtımından söz edildiğinde, taşımanın Doğu Akdeniz bölgesindeki önemi ortaya çıkmaktadır. Burada, bölgeyi çevreleyen denizleri kullanmak adına Türkiye'nin herhangi bir faaliyeti olmadığı göze çarpmaktadır. Öte yandan Yunanistan ise, ön plana çıkan “Önassēs, Niarkhos” gibi büyük armatörleri ile deniz taşımacılığını dünyada en etkili kullanan devlettir.³⁶⁰ Deniz taşımacılığında hatırı sayılır bir yere sahip olan Yunanistan'ın hava taşımacılığında ise ön plana çıkamadığı görülmektedir. Olympic Airlines, Aegean Airlines gibi Yunan şirketleri, bölgesel çapta ya da dünyanın belli bölgelerinde faaliyet gösterirken, Türk Hava Yolları bugün dünyanın sayılı havayolu şirketlerinden biri olarak kabul edilmiştir. İki devletin, belirlenecek politika alanlarında ortaklaşa çalışmalar yürütmesi bu yüzden önemlidir. Bölgesel değerleri dünyaya deniz yoluyla taşımak için kullanılacak Yunanistan'a karşılık, etkili havayolu ağıyla Türkiye de alanda faaliyet gösterebilir.

³⁵⁷ Zeynep Güranlı, “Ticari Sır Denilen Doğalgaz Fiyatını Azeriler Açıkladı”, **Hürriyet**, 20 Şubat 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/19956038.asp> [20.02.2012].

³⁵⁸ Elektrik Üreticileri Derneği, “Yunanistan Gaz Borcunu Ocak Ayı Sonuna Kadar Ödeyecek”, <http://www.eud.org.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA79D6F5E6C1B43FF4E2A0F32F984A249> [29.05.2012].

³⁵⁹ Gülümhan Gülten, “Yorgo'ya 300 Milyon Dolarlık Jest”, **Vatan**, 13 Ağustos 2011, <http://haber.gazetevatan.com/yorgoya-300-milyon-dolarlik-jest/394071/2/Haber> [02.03.2012].

³⁶⁰ Tayfur, “Susan Strange...”, 132.

4.1.4. Turizm

Ege gümrüklerinden Ege'deki Yunan adalarına yapılan ihracatın payı göz önünde tutulursa, Ege adaları ve Türkiye'nin Ege kıyılarının benzer nitelikte ürünler ürettikleri için, birbirlerine pazarlamak üzere farklı ürünler sunmak zorunda oldukları söylenmelidir. Burada adaların, Türkiye'ye pazarlayacağı şey bir meta yerine turizmdir. Turizmde gerçekleştirilecek ortak projelerle Yunanistan'ın ekonomik refaha ulaşabileceğini iddia edenler bulunmaktadır.³⁶¹ Bu bağlamda, çoğu Avrupa ülkesindeki uygulamayla eş olarak, Yunanistan da tehdit algısını yıkarak Türkiye'deki hususi pasaport sahipleri için vize zorunluluğunu kaldırmıştır. 2010 yılı ortasında, hususi pasaportlara vizenin kalkmasının ardından, Türkiye'den Yunanistan'a giden turist sayısında da artış olduğu görülmektedir. Bu uygulama sayesinde, özellikle yaz aylarında Türkiye'ye yakın olan Yunan adalarına Türk turistlerin gitmesi kolaylaşacaktır. Uygulama, 28 Temmuz 2010'dan itibaren geçerli olmuştur.³⁶² Empros gazetesi, sadece Midilli adasını, Ağustos ayı başından Eylül ayı ortasına kadar 6.783 Türk misafirin ziyaret ettiğine ve 45 gün içindeki bu turist akışının, diğer tüm Avrupa ülkelerinden gelen turist sayısından çok daha fazla olduğuna işaret etmektedir.³⁶³ Adada 2011 yılında ise Kasım ayı başına kadar adayı ziyaret eden Türk turist sayısı 15.000'e yaklaşmıştır.³⁶⁴ Turist akışındaki bu artışın hususi pasaport sahiplerinden kaynaklandığı söylenebilir.

2010 Haziranında Yeni Demokrasi Partisi milletvekili Spyros Galēnos, meclise, özellikle Ege kıyılarına yakın olan Ege adalarına gelebilecek umuma mahsus pasaport sahibi Türk turistlerin Yunanistan'a girişlerinin kolaylaştırılması, iki yakanın ortak turistik faaliyetler gerçekleştirmeleri, Türkiye'de Yunan adaları turlarının düzenlenmesinin teşvik edilmesi ve bunun için çalışmalar yapılması

³⁶¹ Esra Sahici, "Yunanistan Bizimle Kol Kola Girsin, O Zaman Uçuşa Geçer", **Hürriyet**, 10 Kasım 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/19202125.asp> [10.11.2011].

³⁶² "Yunanistan Yeşil Pasaporta Vizeyi Kaldırdı", **Milliyet**, 28 Temmuz 2010, <http://www.milliyet.com.tr/yunanistan-yesil-pasaporta-vizeyi-kaldirdi/turkiye/sondakika/28.07.2010/1269292/default.htm> [05.01.2011].

³⁶³ Nikos Manabēs, "6.783 Tourkoi Touristes se 45 Meres", **Empros**, 14 Eylül 2010, <http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/5c993329-2e83-4f60-a873-523ad9495263> [14.09.2010].

³⁶⁴ Nikos Manabēs, "Eutykhōs Ērthan oi Tourkoi", **Empros**, 9 Kasım 2011, <http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/9b07d526-4385-4f1a-b26c-53c37ac0f90d> [09.11.2011].

yönünde bir teklif sunmuştur.³⁶⁵ Galēnos'un teklifinin yaklaşık iki yıl sonra ilk kez ciddi olarak projelendirildiği söylenebilir. Kuzey ve Güney Ege Bölge Valilerinin hazırladıkları projeye göre, Midilli, Sakız, Samos, Rodos ve Kos adaları pilot bölge seçilecek, Türkiye'de umuma mahsus pasaport sahiplerinin gümrükten alacakları geçiş izniyle, belirtilen adalara girmeleri sağlanacaktır.³⁶⁶ Valilerin projeleri Yunanistan'da ilgili bakanlıklar tarafından incelenmiş, olumlu bulunmuş ve AB yetkililerine sunma aşamasına geçilmiştir.

Ayrıca son yıllarda Yunanistan'ı ziyaret eden turist sayısında artış gösteren ülkelerin vatandaşlarına, uzun dönemli ve çok girişli vize verilmesi de Yunanistan Dışişleri Bakanlığınca elçiliklere tavsiye edilmiştir.³⁶⁷ Vize konusundaki çözüm(süzlük) ayrı tutulursa, bir Türk şirketi olan Borajet'in, Yunan adası Mykonos'a direkt seferler koyması ya da büyük turizm şirketlerinin, vize gerektirmeyen cruise tur paketleri hazırlaması da Yunan adalarının pazarlanması açısından önemli olan başka gelişmelerdir. Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen turist sayılarına bakıldığında ise yıllara göre dengeli bir dağılımdan söz edilemeyecektir. 2007 yılından itibaren sürekli bir artış görülse de, bunun da kalıcı olup olamayacağı önceki yıllara bakıldığında kestirilememektedir. Ayrıca ülkeye giriş yapan Yunan uyruklular arasında Türk asıllı Yunan uyruklu vatandaşlar olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Aşağıdaki tabloda 1985 yılından itibaren Türkiye'ye gelen Yunan uyruklu turistlerin sayıları ve yıllara göre değişimin yüzdesi verilmektedir. Burada 1988 yılında yaratılan olumlu havanın turizmi etkilediği görülebilir. Ayrıca siyasi kriz dönemlerinde gelen turist sayısında da düşüş gözlemlenebilmektedir. Bu da tepkileri, diğer ekonomik faaliyet alanlarından daha net göstermektedir.

³⁶⁵ “Kampania Proselkysēs Tourkōn Touristōn”, **Empros**, 21 Haziran 2010, http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/1bb96178-78c0-49c8-b171-a4625704e64d?qt-today_front_page=0 [03.05.2011].

³⁶⁶ Marina Pollatou, “Katargēsē Bizas... Apo to Parathyro”, **Empros**, 19 Mayıs 2012, <http://www.emprosnet.gr/article/33145-katargisi-vizas-apo-parathyro> [19.05.2012].

³⁶⁷ “Yunanistan Turizm Geliri İçin Vize Kolaylığına Başvurdu”, **Hürriyet**, 23 Mart 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20185599.asp> [23.03.2012].

Tablo 4.12. Yıllara Göre Türkiye’ye Gelen Yunan Uyruklular

	Gelen Yunan Uyruklu Sayısı	Yüzdelik Değişim
1985	213 222	18,93
1986	211 308	-0,90
1987	173 818	-17,74
1988	430 331	147,58
1989	277 333	-35,55
1990	227 709	-17,89
1991	138 918	-38,99
1992	147 174	5,94
1993	148 198	0,70
1994	127 005	-14,30
1995	154 224	21,43
1996	147 305	-4,49
1997	170 445	15,71
1998	168 525	-1,13
1999	146 871	-12,85
2000	218 670	48,89
2001	197 258	-9,79
2002	280 033	41,96
2003	393 517	40,53
2004	485 417	23,35
2005	584 840	20,48
2006	413 162	-29,35
2007	447 950	8,42
2008	572 212	27,74
2009	616 489	7,74
2010	661 260	7,26
2011	702 017	6,16

Kaynak: TÜİK turizm istatistiklerinden derlenmiştir.

Turizmin bir başka boyutunu da yerleşik yabancılar oluşturmaktadır. Emekli göçü olarak da adlandırılan bu turizm faaliyeti incelenirken taşınmaz alımlarına bakılmaktadır. Güçer, Avrupalıların bu kapsamda Fransa, İtalya, İspanya, Yunanistan ve Türkiye’yi tercih ettiklerini söylemektedir.³⁶⁸ İl bazında sıralama yapıldığında, yabancıların Türkiye’de yoğunluklu olarak Antalya, Muğla, Aydın gibi turistik bölgelerde mülk edindikleri görülmektedir.³⁶⁹ Bu bölgelerde mülk edinip yerleşik durumuna geçen kişilerin, kendi ülkelerinde deneyimlerini paylaşmaları,

³⁶⁸ Mehmet Güçer, “Türkiye’deki Avrupa: Yerleşik Yabancılar”, **Analist**, s. 7, (2011): 60, 61.

³⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, “Yabancı Gerçek Kişilerin Mülkiyet Edinimleri (Türkiye Geneli)”, <http://www.tkgm.gov.tr/yabancılar/> [24.05.2012].

çevrelerindeki kişilerin yapacakları kısa dönemli turistik faaliyetlerden daha anlamlı fikir sunabilir. Bu yönüyle yerleşik yabancıların, Türkiye'nin dışarıya dönük yüzünde yapabilecekleri olumlu katkı, mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Aşağıdaki tabloda, 24 Mayıs 2012'ye kadar, Türkiye'de mülk edinmiş olan yabancılara ait istatistikler verilmektedir.

Tablo 4.13. Türkiye'de Yabancıların Mülk Edinimleri (İlk on ülke)

Ülke	Ana Taşınmaz Sayısı	Ana Taşınmaz Alanı (m2)	Kat Mülkiyeti Sayısı	Kat Mülkiyeti Alanı (m2)	Toplam Taşınmaz Sayısı	Toplam Taşınmaz Alanı (m2)	Kişi Sayısı
Almanya	20075	50105929	18616	1898340	38691	52004269	29219
İngiltere	3060	2751501	22231	4106336	25291	6857838	35825
Yunanistan	6259	2637590	3690	140210	9949	2777800	10830
Avusturya	4113	12237769	2591	201019	6704	12438787	4470
İrlanda	218	167279	4920	649088	5138	816367	6816
Hollanda	1166	2878813	3968	609061	5134	3487874	5907
Rusya Federasyonu	150	346427	4853	517327	5003	863754	5415
Danimarka	387	1679119	4448	537397	4835	2216516	5833
Norveç	90	715077	3832	376704	3922	1091782	5541

Kaynak: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'de mülk edinmiş ilk on yabancı ülke vatandaşının uyruklarına göre dağılımı, toplam taşınmaz adedine göre sıralandığında yukarıdaki gibidir. Yunan uyruklular, taşınmaz adedine göre üçüncü, taşınmaz alanına göre altıncı sırada yer almaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, Türk asıllı Yunan uyrukluların istatistiklerde yabancı sayılıyor olduğudur. Türk asıllı Yunan uyruklu vatandaşların mülk edinimleri toplamdan çıkarıldığında, taşınmaz adedine göre yapılacak sıralamada, Yunan asıllı Yunan uyruklu vatandaşlar, 1529 taşınmazla on üçüncü sırada yer almaktadırlar. Yunanistan ve Türkiye arasında karşılıklılık esası sebebiyle Yunan asıllı Yunan uyruklular, “kıyı ve hudut bölgelerinde kanuni miras haricinde taşınmaz edinmemektedirler. İç bölgelerde ise yasal kısıtlamalar çerçevesinde edinebilmektedirler.”³⁷⁰ Tablo 4.12 ve 4.13 birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'ye turizm amacıyla Yunanistan'dan gelen kişi sayısının, mülk ediniminin ve dolayısıyla kaynağın sınırlı kaldığı söylenmelidir. Taşınmaz edinimi hususunda karşılıklılık esası sebebiyle var olan kısıtın etkili olduğu da iddia edilebilir. Turizm alanındaki

³⁷⁰ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, “Yabancıların Ülkemizde Taşınmaz Edinimi”, <http://www.tkgm.gov.tr/> [03.03.2012].

gelişmeler ve kazanç, dış ticaret ve yabancı yatırımlar üzerindeki gelişmelere ve kazanca yaklaşamamıştır.

4.2. EKONOMİK DİYALOGU GELİŞTİRME ÇABALARI

Özellikle Cem-Papandreou detantının ardından, iki ülkedeki sivil toplumun, medya kanallarının ve ekonomik çıkar gruplarının, politikacılar tarafından, karşılıklı güvenin tesisine katkı olarak kullanıldığı söylenebilir. 1999 sonrası detant sürecinin diğerlerinden en önemli farkı ise, sivil aktörlerin, aktif bir şekilde sürece dâhil edilmeleridir.³⁷¹ Ekonomik bağlantılarla siyasi mekanizmaları yeniden düzenlemeyi hedefleyen yeni dış politika yaklaşımının içinde ekonomi, üç noktada kritik yer edinmiştir. İşadamları yakınlaşmalardan maddi çıkar elde etmekte, devletler eliyle yürütülen siyasetten ayrı kanallarda diyalog kurulmakta ve bu sayede algılar değişmektedir.³⁷² Öte yandan yaklaşımlarda, istikrarsız bir coğrafyada istikrar arandığı, kapsamlı bir sanayi politikası var olmadığı ve ticarete asimetrik bir ilişki kuruluyor olduğu içinse sınırlılıklar bulunduğu da söylenmektedir.³⁷³

Türkiye’de, devlet ve işadamları arasında kurumsal bir ilişki kurulamadığı için siyasaların oluşturulmasında işadamlarının son döneme kadar arka planda tutuldukları ve işadamlarının örgütleri arasında da çekişmeler olduğu vurgulanmalıdır.³⁷⁴ Bugüne kadar TÜSİAD ve MÜSİAD taraflarında açıkça görülmüş olan ayrışmanın, bugün TOBB ve TÜSİAD arasında ve TOBB ve kendisine bağlı bazı ticaret odaları arasında sürüyor olduğu söylenebilir. Burada da Türkiye ve Yunanistan arasında sivil diyalog geliştirme çabalarında, bu çekişmeler dikkat çekmektedir. Diyaloğa ilişkin faaliyetler, yoğun olarak, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) ve İzmir Ticaret Odası (İZTO) öncülüğünde iki ayrı kanaldan yürütülmüştür. DEİK Yunanistan anakarasına, İZTO ise Yunan adalarına yönelik girişimlerde öncü olmaya çalışmıştır. Bu iki girişimci tarafın, birbirlerinin organizasyonlarında aktif olmadıkları görülmektedir. Son dönemde DEİK ve TOBB

³⁷¹ Muzaffer Vatansever, “Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni Dönem: Başbakan Erdoğan’ın Yunanistan Ziyareti ve Tarihi Adımlar”, **USAĞ**, 13 Mayıs 2010, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1501> [06.05.2012].

³⁷² Mustafa Kutlay, “Yeni Dönem Türk Dış Politikasının Politik Ekonomisi”, **Analist**, s. 3, (2011): 22, 23.

³⁷³ Kutlay, “Yeni Dönem...”, 24–28.

³⁷⁴ Kutlay, “Yeni Dönem...”, 27.

hükümetin ve karar alıcıların da desteğini alarak Yunanistan'a yönelik faaliyetler düzenlemektedir. Burada hangi kesim tarafından olursa olsun, düzenlenen faaliyetlerdeki kilit noktanın, karşılıklı bağımlılıkta bilgi çağı faktörü uyarınca, yol açana kazanç sağlayacağı ve bu sebeple Türkiye'nin maliyetlere katlanan taraf olsa da, ilişkilerde ilk adımı atmasının önemli olduğu vurgulanmalıdır.

4.2.1. DEİK Öncülüğündeki Faaliyetler

Dış politika tercihlerinin, tarihsel problemler veya yakınlıklar bir tarafa bırakılırsa, siyasal iktidarların yönelimlerine göre belirlenmekte olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin de 1983 Özal iktidarının ardından farklı bir boyut kazanmaya başladığı görülebilir. 1980 sonrasında Türkiye'nin *“ihracata yönelik gelişme stratejisi ile birlikte, (...) karşılaştırmalı üstünlüklere sahip alanlarda (tekstil, gıda gibi emek ve kaynak yoğun) uzmanlaşmaya gittiği görülmektedir.”*³⁷⁵ Bu bağlamda dışa açık bir ekonomiyi savunan ve ticari ilişkileri geliştirmeyi amaç edinmiş olan liberal görüşlü Özal yönetiminin, öncelikle sınır komşuları ile ekonomik bağlantı kurmayı hedeflediği söylenebilir. 1986 yılının Davos Zirvesi'nde Papandreou ile görüşmek için alınan randevusunun Yunan lider tarafından iptalinin ardından Özal'ın Yunanistan'ın Bradynē gazetesine yaptığı açıklama önemli işaretler sunmaktadır.

Özal bu röportajda Yunan hükümetinin önyargılı davrandığını, görüşme çağrılarını reddettiğini, hâlbuki Türkiye'nin Yunanistan için bir tehdit teşkil etmediğini, kendilerinin ticaret ve turizm işbirliği ve dostluk anlaşması önerdiklerini, vizeyi tek taraflı olarak kaldırdıkları, ellerinden geleni yaptıklarını aktarmaktadır.³⁷⁶ Bu sürecin ileri aşamalarında 1987'de Türkiye-Yunanistan Dostluk Derneği kurulmuş, 1987 Nisanında Türkiye'yi ziyaret eden Yeni Demokrasi Partisi Milletvekili Palaiokrassas, *“Türkiye'nin Yunanistan'la gerçekten savaş istemediğine ikna olduğunu ve Başbakan Turgut Özal'ın Türk-Yunan ekonomik ilişkilerinin gelişmesine büyük destek verdiğini”* söylemiş ve tüm bunların sonucu olarak 1988 Davos Zirvesi'nde Özal ve Papandreou buluşması gerçekleşmiştir.³⁷⁷ Buluşmanın ertesi sabahında

³⁷⁵ Emine Bilgili, “Global Ekonomi ve Türkiye'nin Rekabet Gücü”, **Türkiye'nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası**, ed. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007): 125.

³⁷⁶ Altun, **Dış Dünyanın...**, 219.

³⁷⁷ Altun, **Dış Dünyanın...**, 219, 221.

gazetecilere verilen kahvaltıda iki liderin “iki ülke arasında ortak bir ‘ticaret ve sanayi odası’ veya bir ‘iş konseyi’”nin kurulacağını bildirmelerinin ardından 1988’de Türk-Yunan İş Konseyi kurulmuştur.³⁷⁸ Konseyin kurulmasından sonra iki ülke arasındaki ihracatın göreceli olarak yükseldiği, ithalatın da kriz dönemlerindeki düşüşler haricinde yükselme gösterdiği görülebilir.

DEİK bünyesindeki Türk-Yunan İş Konseyi’nin, kurulduğu ilk yıllarda etkin bir şekilde çalışabildiğini söylemek güçtür. Eryalçın da konseyin faaliyetlerinin ivme kazanmasının, ancak 1999 yılından sonra mümkün olduğunu aktarmaktadır.³⁷⁹ Son yıllarda iki ülkenin işadamlarının katılımıyla, Türk-Yunan İş Forumu, Türkiye-Yunanistan Bölgesel İş Forumu, Yunan-Türk İnşaat ve İnşaat Malzemeleri Forumu, Yunan-Türk Bankacılık Forumu gibi forumlar düzenlemiştir.³⁸⁰ Bu bağlamda TOBB öncülüğünde ve DEİK desteğiyle ilkinin Haziran 2010’da Edirne’de, ikincisinin ise Ocak 2011’de Gümülçine’de gerçekleştirildiği “Türkiye-Yunanistan Bölgesel İş Forumları” son dönem etkinliklerinden sayılmalıdır.³⁸¹ Burada, bu yeni toplantıların yapılmasında Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın, Mayıs 2010’da beraberindeki heyetle Atina’ya gerçekleştirdiği gezinin payı olduğu da vurgulanmalıdır. Erdoğan’ın bu gezisi, Özal’ın 13 Haziran 1988’de, beraberindeki heyetle, 36 yılın ardından Atina ziyareti yapan ilk Türkiye Başbakanı olarak gerçekleştirdiği geziden sonra, iki ülke siyasetleri arasındaki en büyük adımlardan biri olarak gösterilebilir.

³⁷⁸ Altun, **Dış Dünyanın...**, 222.

³⁷⁹ Kaşif Eryalçın, “Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Ticari ve Ekonomik İlişkiler”, Dışişleri Bakanlığı Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ticari-ve-ekonomik-iliskiler.tr.mfa> [23.03.2011].

³⁸⁰ DEİK, “Türk-Yunan İş Konseyi”, http://www.deik.org.tr/Pages/TR/IK_AnaSayfa.aspx?IKID=50 [14.04.2011].

³⁸¹ “Türk ve Yunan İşadamlarına İşbirliği Çağrısı”, **Ekonomik Forum**, Ocak (2011), 36.

4.2.2. İZTO Öncülüğündeki Faaliyetler

1997 yılında Midilli adasında gerçekleştirilen üç günlük çevre konferansının ardından³⁸² Türkiye ve Yunanistan arasındaki bir başka önemli sivil ekonomik adım 1998 yılında İzmir ve Midilli Ticaret Odaları'nın işbirliği ile atılmıştır. 1998'de dönemin Midilli Valisi olan Alekos Mathielēs, dönemin Ticaret Odası Başkanı olan kardeşi Panagiōtēs Mathielēs ve İZTO Başkanı Ekrem Demirtaş kişisel arkadaşlıklarını iş ilişkileri bağlamında kullanmışlar ve iki ülke arasında “*politik, ekonomik ve sosyal ilişkiler geliştirmek*”³⁸³ için “*Türkiye Ege Kıyıları Yunanistan Ege Adaları Ekonomi Zirveleri*”nin ilkinin Midilli’de gerçekleştirmişlerdir. Zirvenin resmi tercümanlığını yapan Aristeidēs Lazarēs, toplantıların ilkinin, işadamlarının tanışması amacını taşıdığını, sonraki zirvelerde ticaret yapabilmek için somut görüşmeler gerçekleştirildiğini aktarmaktadır.³⁸⁴ Midilli Ticaret Odası Başkanı Thrasos Kalogridēs, odanın 1918 yılında kurulduğunu, Yunanistan’ın en eski ticaret odalarından biri olduğunu ve Midilli’nin, Osmanlı İmparatorluğu ile 1912 yılından itibaren kurumsal bir ilişkisi olduğunu söylemektedir.³⁸⁵ Bu sebeple bu zirvelerin başlatılması için Midilli’nin seçilmesinin sembolik bir anlamı olduğu da iddia edilebilir.

2000’de İzmir’de gerçekleştirilen zirve, iki ülke arasındaki çifte vergilendirme hususuna dikkat çektiği ve kaldırılmasının yolunu açtığı için önemlidir.³⁸⁶ 2001’de Samos’ta gerçekleştirilen ekonomi zirvesine, iki ülkenin Dışişleri Bakanları Cem ve Papandreou’nun iştirakinden sonra, bugün artık zirvelerin merkezi hükümetlerin karar alabilmek için destek vermek/taraf olmak zorunda kaldıkları güçlü organizasyonlar haline geldikleri söylenebilir. Ayrıca 2001’deki bu zirvede Türk ve Yunan tarafının iki liderinin buluşmalarının, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde “detant dönemlerinden biri” sayılması da zirvelerin önemli ve olumlu gelişmeler

³⁸² “Greek, Turkish Local Gov’t to Work Together on Environment”, **Athens News Agency**, 02 Ekim 1997, http://www.hri.org/news/greek/apeen/1997/97-10-02_1.apeen.html [22.03.2011].

³⁸³ İzmir Ticaret Odası, **İzmir Chamber of Commerce Introductory Guide**, (İzmir, t.y.), 16.

³⁸⁴ Aristeidēs Lazarēs, Tercüman/İşadamı/Aktivist, 1 Şubat 2011, Atina.

³⁸⁵ Thrasos Kalogridēs, Midilli Ticaret Odası Başkanı, 10 Şubat 2012, İstanbul.

³⁸⁶ Pınar Barış Karayılıanoğlu, “‘Türkiye Ege Kıyıları ve Yunanistan Ege Adaları Ekonomi Zirveleri’ 1998–2010”, (Yayınlanmamış Rapor, İzmir Ticaret Odası Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü, 2010), 2.

yaratabildiğini göstermektedir.³⁸⁷ Bu zirvenin en önemli sonucu ise Yunanistan’a girebilmek için gerekli olan Yunanistan vizesi yerine Schengen vizesinin kabul edilmeye başlanması olmuştur.³⁸⁸

2003 Girit Zirvesi de çifte vergilendirmenin kaldırılması hususunda önemli bir zirvedir. Bu zirvenin açılışında, zirveye katılamadığı için telgraf gönderen Fener Rum Patriği Bartholomaios’un, işadamlarının, işbirliği ve barış sürecindeki katkıları sebebiyle onlara minnettar olduğunu ilettiği telgrafı okunmuştur.³⁸⁹ Patrik Bartholomaios’un iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için çaba gösteren aktörlerden biri olduğu bilinmektedir. Bu sebeple kendisinin ilettiği bu notun önemli olduğu vurgulanmalıdır. Bugün madalyonun Türkiye tarafına bakıldığında, ticaretin geliştirebilmesi için, ticaret odalarının ve Türkiye’nin Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın, işadamlarına rehberlik edebilmek için, düzenli olarak “Yunanistan ülke raporları” hazırladıkları ve işadamlarını Yunanistan ile ticarete yönlendirdikleri görülebilir.³⁹⁰

Ekonomik ilişkilerin kurulmasında önemli bir adım olan bu zirveler, işadamlarının, ticaret odalarına başvurularından sonra güvenli bir şekilde ticaret yapmalarına olanak sağlamıştır. İZTO bünyesinde ayrıca iki tarafın işadamlarını buluşturmak için 2005 Atina Zirvesi’nden sonra, 2006 yılında, “Aegean Portal” adında, Türkçe ve Yunanca yayın yapan bir internet sitesi oluşturulmuş ve işadamlarının, bağlantılarını bu site aracılığıyla kurmalarına olanak sağlanmıştır.³⁹¹ Bu internet sitesinin kuruluşunun, İZTO’ya maliyeti olmasına rağmen, yol açıcı ve yön gösterici rolü İZTO’ya kazandırıyor olması sebebiyle önemli olduğu vurgulanmalıdır. Türk ve Yunan taraflarında böyle bir adım atan ilk aktör İZTO olduğu için, bu adımın, kurumun, alanında adını duyurmasını sağladığı söylenebilir. Ayrıca burada özellikle Ege

³⁸⁷ Bu analizin ortaya atıldığı örnek çalışmalar için bkz.; Kutlay, “A Political Economy...”, 93, Tsarouhas, “The Political...”, 40.

³⁸⁸ Barış Karayılanoğlu, ““Türkiye Ege...”, 9.

³⁸⁹ İzmir Ticaret Odası, **V. Economic...**, 5.

³⁹⁰ Son yıllarda hazırlanan örnek raporlardan ayrıntılı bilgiye ulaşmak için bkz.; İstanbul Ticaret Odası, “Yunanistan Ülke Raporu”, 2009, <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Ulke/Yunanistan.pdf> [17.03.2011].

İstanbul Sanayi Odası, “Yunanistan Ülke Raporu”, 2008, www.tekirdagto.org.tr/urun/file/yunanistan_ulke_raporu.doc [17.03.2011].

Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Yunanistan Ülke Profili”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/AvrupaDb/Yunanistan.pdf> [22.03.2011].

³⁹¹ İzmir Ticaret Odası, **İzmir Chamber...**, 32. Ayrıca portala göz atmak için bkz.; Aegean Portal, <http://www.aegeanportal.org/> [12.06.2011].

kıyıları ve adalar arasındaki zirveler sonucunda, ticaret yapmak için iki ülkeyi ziyaret eden işadamlarının önemli bir turizm potansiyeli de yarattıkları ve bu gezilerin sonucunda ticaret fuarlarının yapıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

2007 Kalamata-Messinia Zirvesi'nde imzaya açılan “Ege’de Savaş Uçakları Uçmasın” kampanyası, tarafların, ekonominin geliştirilmesi için bir adım olan toplantıları artık, iki ülkenin siyasetlerinin belirlenmesi noktasında siyaset adamlarını etkileme amacıyla da kullanmaya başladıklarını göstermektedir.³⁹² Şubat 2010’da Atina’da gerçekleştirilen dokuzuncu zirvede, Türkiye’nin Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Zafer Çağlayan, Atina Büyükelçisi Hasan Göğüş, Yunanistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Spyros Koubelēs, Ekonomi Rekabet ve Denizcilik Bakanı Louka Katselē, Yunan-Türk Ticaret Odası Başkanı Panagiōtēs Koutsikos, bölge valileri, ticaret odalarının başkanları ve üst düzey bürokratların³⁹³ bulunması, zirvelerin bugün ulaştığı gücü ortaya koyar niteliktedir.

Ekonomi alanındaki bu işbirliği çabalarının ötesinde, Ege kıyıları ve Ege adaları arasında sosyal yakınlaşmalar olduğunu da vurgulamak gerekir. Bu paylaşımların belki de ses getiren ilklerinden biri, 1989–1999 yılları arasında Bergama Belediye Başkanlığı yapan Sefa Taşkın ve Midillili gazeteci Stratēs Balaskas’ın buluşmaları ve faaliyetleri olmuştur. Mübadele döneminde dedeleri Bergama ve Midilli arasında göç etmiş olan Taşkın ve Balaskas, tanıştıkları 1991 yılından beri iki kıyıyı bir araya getirmek/bir arada tutmak için çalışmaktadırlar. Burada 1995’te esnaf odaları ve belediye meclis üyeleri ile Taşkın’ın Midilli’ye gerçekleştirdiği ziyaretin, sonraki dönemde gerçekleşen çalışmalara ve ekonomik bağlantılara etki ettiğini söylemek de mümkün olabilir. Zira iki ülke arasında Kardak Krizi patlak verdiğinde bile, Midilli ve Bergama Ziraat Odaları Midilli’de buluşmuşlardır. Yine aynı dönemde Bergamalı bir tüccar adaya tuz satarak ilk ihracatı gerçekleştirmiştir.³⁹⁴

Öte yandan, 1974 Kıbrıs Krizi’nden beri, Yunanistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin katılıyor olduğu hiçbir organizasyona katılmama kararı almıştır.

³⁹² Kampanyaya ait broşürü incelemek için bkz.; İzmir Ticaret Odası, “‘Ege’de Savaş Uçakları Uçmasın’ Kampanyası”, http://www.izto.org.tr/IZTO/TC/Duyuru-Etkinlik/Duyurular/_ege.htm [20.03.2011].

³⁹³ Soner Çağlar, “İzmir Atina’ya Ege Kıyıları için Gidiyor”, **YeniGün**, 16 Şubat 2010, <http://www.gazeteyenigun.com.tr/icerik.asp?page=ekonomi&tarih=&nID=72002> [23.04.2011].

³⁹⁴ Tahsin Tuna, “Dedeleri Öldürülen Torunların Barış Savaşı”, **Hürriyet**, 18 Ağustos 2001, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=10744> [15.04.2011].

Ankara’da düzenlenen “Dünya Çocuk Oyunları”nda KKTC ile eşleştirilen Yunan sporcuların, başbakan Papandreou’nun talimatıyla ülkelerine dönmeleri ve Yunanlı siyasetçilerin “*çocukların siyasete alet edildiği*” gerekçesiyle Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından eleştirilmeleri burada gösterilebilecek son dönem örneklerindendir.³⁹⁵ Bunun diğer tarafında, Midilli Ticaret Odası ve Seyahat Acenteleri Birliği, İzmir’de düzenlenen Enternasyonel Fuarı’na gayri resmi düzeyde de olsa katılım göstermişlerdir.³⁹⁶ Burada adanın ve yöneticilerinin İZTO ile yakınlıklarının önemi vurgulanabilir.

Diğer yandan İZTO’nun Türk-Yunan halkları arasındaki dayanışmacı ilişkilerin tarihsel belleğini yeniden hatırlamaya katkısı bulunan faaliyetleri de desteklediği görülmektedir. II. Dünya Savaşı sırasında işgal altındaki Yunanistan’a deniz yoluyla yapılan insani yardımları ele alan Elçin Macar’ın “İşte Geliyor Kurtuluş/Erkhetai To Kourtoulous” başlıklı kitabı İZTO tarafından, Türkçe ve Yunanca basılarak literatüre kazandırılmıştır.³⁹⁷

4.2.3. Tarihsel Sorunlar Işığında Faaliyetlerin Etkileri

Türkiye ve Yunanistan’ın, ellerindeki özellikle yakınlık avantajına rağmen, ticari ilişkilerde tarihsel sorunların gölgesinde kaldıkları ve askeri kaygılarının da etkisiyle ilişkilerini beklenen seviyeye çıkaramadıkları görülmektedir. Özellikle savunma harcamaları iki ülkede de ekonomiyi şekillendiren önemli bir kalem olarak dikkat çekmektedir. Ülkelerin bu alandaki harcamalarında kısıntıya gidilmesinin, Türk ve Yunan ekonomilerinin stabilitelerine olumlu katkı yapacağı 1980’li yıllardan beri dillendirilmektedir.³⁹⁸ Yunanistan ve Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında, savunma harcamalarını artıran NATO’ya üye tek devletlerdir. Öte yandan tarihe bakıldığında, Yunanistan’ın, GB’nin imzalandığı ilk yıllarda, Türkiye’nin birlik kapsamında

³⁹⁵ Nurettin Kurt, “Yunanistan KKTC ile Eşleşince Oyunlardan Çekildi”, **Hürriyet**, 26 Nisan 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/17636851.asp> [20.05.2012].

³⁹⁶ “Midilli, İzmir’e Geldi”, **Yenigün**, 10 Eylül 2011, <http://www.gazeteyenigun.com.tr/haber-detay/95480> [10.09.2011].

Ayrıca bu fuarın haricinde, belirtilen tüm organlar, İzmir Turizm Fuarı’na da resmi olarak katılmaktadırlar.

³⁹⁷ Kitap için bkz.; Elçin Macar, **İşte Geliyor Kurtuluş/Erkhetai To Kourtoulous**, (İzmir: İzmir Ticaret Odası Kültür, Sanat ve Tarih Yayınları, 2009).

³⁹⁸ Melakopides, “The Logic...”, 584.

AB'den alacağı mali yardımları veto ettiği görülmektedir.³⁹⁹ Buradaki temel yönlendiricinin de güvenlik kaygıları olduğu iddia edilebilir. Bu noktadan hareketle, realizmin tüm unsurlarının ölmediği ve siyasaaların oluşturulmasında bir arka plan referansı olarak var olduğu iddia edilebilir.

Yunanistan'ın son dönemde içinde bulunduğu ekonomik problemler sebebiyle kısılan savunma harcamalarının, Türkiye tarafından karşılıklı güvenin tesisinde kullanılabileceği söylenebilir.⁴⁰⁰ Bu bağlamda, 2007'de dönemin Dışışleri Bakanları Ntora Mpakogiannē ve Ali Babacan güven artırıcı önlemler kapsamında, savunma harcamalarını azaltacaklarını duyurmuşlardır.⁴⁰¹ Ancak ülkeler arasındaki tehdit algısı bugün de göz ardı edilemeyecek bir seviyededir. Zira Yunan tarafı, Türkiye'nin, ekonomik faaliyetler sonucunda nasıl bir artı değer kazanacağı ve bunu askeri harcamalarda kullanıp kullanmayacağı konusunda emin olamadığı için temkinli hareket etmektedir; çünkü bu iki devlet tarihlerinin hiçbir noktasında mutlak müttefik olmamışlardır. İlişkilerin bozulma ihtimalinde, ekonomik kârın bölüşümü ve harcama kanalları önemli hale gelecektir. Aslında güvenlik ekonomisinin bu noktasında, iki devletin NATO üyeliklerinin de bu pencereden okunabileceği iddia edilebilir; çünkü bu üyelik sayesinde ilişkiler uluslararasılaştırılmış ve sorunlar, aşkın kanalların çözümlerine devredilmiştir. Ticari ilişkiler boyutunda da, iki ülkede de faaliyetlerin ve yatırımların, çeşitli millî kaygılar/korkular sebebiyle istenilen düzeye erişemediği görülmektedir. Yukarıdaki bölümde de incelendiği üzere, iki ülkenin karşılıklı yatırımları hâlâ ciddi bir seviyede değildir. Yorgo Kırbaki bu noktada, Türklerin Yunanistan'da yatırım yapmaktan kaçmalarının sebeplerinden birinin "*hâlâ tam anlaşılması mümkün olmayan bir milliyetçilik*" olduğunu söylemektedir.⁴⁰²

Dostluk kurma ve ilişkileri geliştirme girişimleri sürdürülse de bu, milliyetçi kaygıların tamamen bertaraf edildiği anlamına gelmemektedir. 2003 yılında Girit'te düzenlenen "*Türkiye Ege Kıyıları Yunanistan Ege Adaları Ekonomi Zirvesi*"nin açılış konuşmalarında PASOK milletvekili İōsēph Balyrakēs'in, zirvede yaratılan olumlu havanın aksine, Ege sorunundan, Kıbrıs'tan, egemenlik haklarından bahsetmiş olması, bunun diğer tarafında CHP milletvekili Kemal Anadol'un ise toplantının iki

³⁹⁹ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "Tarihçe", <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1> [16.04.2011]; Dura ve Atik, **Avrupa Birliği...**, 504, 505.

⁴⁰⁰ Vatanserver, "Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni...".

⁴⁰¹ Öniş, Yılmaz, "Greek-Turkish...", 128, 141.

⁴⁰² Kırbaki, "Türkler Yunan...", 7.

ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla düzenlendiğini ve bu sebeple tartışmalı konulardan bahsetmeyeceğini söylemesi zirvenin atmosferi içinde dikkat çekicidir.⁴⁰³ Bir diğer örnek de National Bank of Greece'in, Yunanistan'da derinleşen ekonomik kriz üzerine Finansbank'ın hisselerini satışa çıkarması haberinin ardından, Türkiye basınında yapılan “1 Türk 10 Yunan’a bedel” gibi yorumlardır.⁴⁰⁴ Ayrıca 2011 Nisanında İstanbul’da bulunan Yunanistan Başbakan Yardımcısı Theodōros Pangalos’un Yunanistan’da yaşanan ekonomik kriz üzerine yaptığı konuşmanın satır aralarında geçen “*Türkler çalıştı biz tembellik yaptık*” cümlesinin Türk basınında adeta bir övünç sebebi gibi manşetten sunulması ve ardından Atina’dan Pangalos’a ciddi tepkiler gelmesi de kaygıların kaynağına yönelik açıklamalar olarak kullanılabilir.⁴⁰⁵

İki ülkedeki sosyoekonomik ve politik faktörler sebebiyle sivil güçlerin zayıf kaldıkları iddia edilebilmektedir.⁴⁰⁶ 2000’li yıllardan itibaren ise, tabuların yıkılmaya başladığı, olumsuzlukların tamamen bertaraf edilmemiş olsa bile kısmen çözümlendiği ve ilişkilerin geliştiği görülebilmektedir.⁴⁰⁷ Bu gelişmelerde kuşkusuz sivil çabaların etkisi vardır. Ancak ekonomik ilişkilerin bu denli genişlemesini global ekonomideki şartlara ve iki ülkenin de Avrupalılaşıyor olmasına bağlamak da mümkündür.⁴⁰⁸ Sonuçta Türkiye ve Yunanistan sadece aynı coğrafyayı değil, aynı tarihi ve aynı kültür mirasını da paylaşmaktadır.⁴⁰⁹ Bu sebeple kriz çözümleri geliştirmek ve özellikle geçmişten gelen olumlu mirası ortaklaşa kullanmak, günümüzde yaşanan süreçte gelişme kat etmek için önemlidir.

⁴⁰³ İzmir Ticaret Odası, **V. Economic...**, 13-17.

⁴⁰⁴ Sefer Yüksel, “1 Türk 10 Yunan’a Bedel”, **HT Ekonomi**, 21 Nisan 2010, <http://ekonomi.haberturk.com/makro-ekonomi/haber/509557-1-turk-10-yunana-bedel>, [15.04.2011].

⁴⁰⁵ Sefa Kaplan, “Türkler Çalıştı Biz Tembellik Yaptık”, **Hürriyet**, 18 Nisan 2011, 19.

Yorgo Kırbağı, “Pangalos İstifa Et, Çalışkan Türkiye’ye Git”, **Hürriyet**, 20 Nisan 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/17591632.asp> [20.04.2011].

“İşte Pangalos’un En Kritik Sözlerinin Ses Kaydı”, **Hürriyet**, 21 Nisan 2011, <http://webtv.hurriyet.com.tr/2/15835/0/1/iste-pangalos-un-en-kritik-sozlerinin-ses-kaydi.aspx> [21.04.2011].

⁴⁰⁶ Tsarouhas, “The Political...”, 41

⁴⁰⁷ Aksu, “Confidence Building...”, 32.

⁴⁰⁸ Kutlay, “A Political Economy...”, 108.

⁴⁰⁹ Öztekin, “Opening Remarks”, 11.

2003 yılında beşincisinin Girit'te gerçekleştirildiği “*Türkiye Ege Kıyıları Yunanistan Ege Adaları Ekonomi Zirvesi*”nin ardından, çifte vergilendirme konusu politikacılar tarafından dikkate alınmış ve soruna çözüm bulunmaya çalışılmıştır.⁴¹⁰ Türk vatandaşlarının Yunanistan’a, Yunanistan vizesi ile değil AB genelinde uygulanan Schengen vizesi ile girebilmelerinin sağlanmasının de bu zirvelerin bir sonucu olduğu söylenmelidir.⁴¹¹ Rahmi Koç’un, Türk-Yunan İş Konseyi’nin başkanlığını yaptığı dönemde (1993) gerçekleştirilmeye çalışılan Ege’yi birlikte kalkındırmak, bankaların karşılıklı şube açmaları, gençlerin karşılıklı kültür değişimi programlarına katılmaları, ticaret fuarlarının yapılması, gazete haberlerinin karşılıklı tercüme edilmesi⁴¹² gibi hedeflerin büyük bir kısmına, tecrübe edilen uzun bir sürecin ardından bugünlerde ulaşılabildiği söylenebilir.

2010 yılı içindeki ziyaretler bu açıdan önemlidir. Zira Türkiye’den, Şubat ayında İZTO başkanlığında dokuzuncusu Atina’da yapılan zirveye, Bakanlık düzeyinde temsililer gerçekleşmiş ve yüzlerce işadamı Atina’da bulunmuştur. Mayıs ayında ise Başbakan Erdoğan başkanlığında, 10 bakanın ve birçok işadamının katılımıyla oluşturulan heyetle Yunanistan’a (dönemin Yunanistan Başbakanı Giörgos Papandreou’nun deyimiyle) “*tarihî bir ziyaret*” gerçekleştirilmiş ve iki ülke arasında sorun olarak gösterilen birçok meselede somut adımlar atmak için harekete geçilmiş, sorunların çözümüne yönelik toplam 22 anlaşma imzalanmıştır.⁴¹³ Ancak iki ülke tarihindeki detant dönemlerinden birinin başlangıcı sayılabilecek olan bu toplantılarda da, Ege’deki egemenlik hakları ve hava sahası meseleleri üzerinden tartışmalar yaşanmıştır.⁴¹⁴ Bu örnek de, iki ülke arasında düşük politika üzerinden ilişki kurulmaya çalışılsa da, yüksek politika meselelerinin mutlaka çözülmesi gerektiğini kanıtlamaktadır.

Şubat ayındaki ziyarette ayrıca Devlet Bakanı Zafer Çağlayan’ın Atina’da, vize uygulamaları ve ticarete olumsuz etkileri hakkında verdiği demeçlerin ardından

⁴¹⁰ Nedim Yalçın, Ali Rıza Karasu, “Yunanistan ile Çifte Vergilendirme Çözümüne Kavuşuyor”, **Zaman**, 29 Eylül 2003, <http://arsiv.zaman.com.tr/2003/09/29/ege/butun.htm> [15.04.2011].

⁴¹¹ İzmir Ticaret Odası, **İzmir Chamber...**, 16.

⁴¹² Altun, **Dış Dünyanın...**, 229.

⁴¹³ “Türk-Yunan İlişkileri 2010”, **Turkish Greek News**, 31 Aralık 2010, <http://www.turkishgreeknews.org/tr/turk-yunan-iliskileri-2010-4596.html> [18.03.2011].

⁴¹⁴ Mehmet Ali Birand, “Erdoğan, Yunan Basınına Fırçalayınca...”, **Posta**, 16 Mayıs 2010, http://www.posta.com.tr/siyaset/YazarHaberDetay/Erdogan__Yunan_basinini_fircalayinca____.htm?ArticleID=29820 [05.06.2011].

Mayıs ayında vize meselesinde kısmî çözüm sağlanmış ve 2010 yazından itibaren hususi pasaport sahipleri için vize muafiyeti getirilmiştir. Umuma mahsus pasaportlar için de 48 saate kadar vizesiz geçiş hakkı konuşulmuş; ancak günümüze dek geçen süre içinde bu, uygulamaya geçememiştir. Dolayısıyla bugün, umuma mahsus pasaport kullanan özellikle işadamları için, ticarete, vize büyük bir sorun olarak ortada durmaktadır. İstanbul Ticaret Odası'nın Yönetim Kurulu Üyelerinden İsrail Kuralay, Yunanistan'la birçok alanda ticaret gerçekleştirilebileceğini, siyasi problemlerden çok, ticari ilişkiler üzerinde durulması gerektiğini, ancak Avrupa'da vize konusunda en çok Yunanistan'la problem yaşadıklarını aktarmaktadır.⁴¹⁵ Bu problem, 2010 yılındaki bu ziyaretin dışında birçok alanda da dillendirilmiş ve Yunanistan'dan işadamları için vize kolaylığı uygulanması talep edilmiştir.⁴¹⁶

Bölgesel düzeyde başlatılan çalışmalarda da uzun yıllar Midilli eski Valisi Paulos Bogiatzēs tarafından dillendirilen “*Türk-Yunan ortak ürünü yaratılması*” yönünde ilk adım Ayvalık ve Midilli arasından gelmiştir. İki yakadan iki girişimci, Ayvalık'ta yapılacak olan seramik çay tabaklarının, Midilli'de süslenmesi ve sonra iki yakada satılması yönünde çalışma başlatmışlardır. Bogiatzēs, ilk olarak, Midilli ve Altınoluk zeytinyağlarından “*Ege sabunu*” yapma fikriyle yola çıktıklarını, bu fikrin gerçekleşemediğini, ancak ortak ürün konusunda farklı fikirlerin ortaya çıkmasının da iki yakayı yakınlaştıracığını söylemiştir.⁴¹⁷

4.2.4. “Komşularla Sıfır Sorun” Politikasının Yunanistan’a Yansımaları

2000’li yıllarda AKP iktidarıyla uygulanmaya başlanan ve Ahmet Davutoğlu’nun Dışişleri Bakanlığı döneminde detaylandırılarak ortaya konan “*komşularla sıfır sorun politikası*”, düşük politika konuları üzerinden ve ekonomik bağlantıların kuvvetlendirilmesi yoluyla devletlerin arasında var olan çatışmaların minimize edilmesine yoğunlaşan yeni bir paradigmadır. Dedeoğlu, Türk dış politikasının, bu yaklaşımın açtığı yeni vizyonla, son dönemde üç sacayağı üzerine inşa edildiğini söylemektedir. Bu sacayakları, dış ilişkilerin konusundaki ve coğrafyasındaki

⁴¹⁵ İsrail Kuralay, İstanbul Ticaret Odası Yönetim Kurulu Üyesi, 10 Şubat 2012, İstanbul.

⁴¹⁶ “Türkiye ve Yunanistan, ‘Ekonomi ve Ticari Komite’ Kuruyor”, **Turkish Greek News**, 18 Şubat 2010, <http://www.turkishgreeknews.org/tr/turkiye-ve-yunanistan-%E2%80%98ekonomi-ve-ticari-komite%E2%80%99-kuruyor-1231.html> [18.03.2011] Ayrıca bkz.; İzmir Ticaret Odası, “9. Türkiye Ege...”.

⁴¹⁷ Nilgün Kaya, “Türk-Yunan İşbirliği Ortak Ürüne Dönüştü”, **Ayvalık Sözcü**, 7 Şubat 2012, <http://www.korfezmedya.com/Sozcu/detay.asp?haberID=461> [07.02.2012].

değişim ile Türkiye'nin kimliğindeki farklılaşmadır.⁴¹⁸ Buna göre Türkiye, artık uluslararası örgütlerin ortaya koyduğu güvenlik sorunları bağlamında değil, ikili ilişkilerle iletişim kurmaya ve problemleri hükümetlerin halklarını da yakınlaştırmaya yönelik politikaları tercih etmektedir. Artık, ülke hedeflemesi ve hedef ülkenin üye olduğu kampa göre hareket edilmesinden vazgeçilmektedir ve Türkiye yeni dönemde, küresel çapta projeler teklif eden bir ülke olma gayretindedir.

Ancak sıfır sorun yaklaşımının, 2010 ve 2011 yıllarında, komşu ülkelerdeki gelişmelerle birlikte -Arap Baharı ve küresel ekonomik krizin yansımaları- hâlâ uygulanabilir olup olmadığı tartışılmaktadır. Örneğin, sıfır sorun politikasına muhalefet eden Bağcı, bu politika bir anlamda sonlansa da, Türkiye'nin, bölgesinde artan etkinliği sayesinde dünyada adını duyuran bir ülke haline geldiğini söylemektedir.⁴¹⁹ Uzgel de, ülkenin "kuruluş yıllarından bu yana ilk kez neredeyse bütün komşularıyla" ilişkilerinin sorunlu hale geldiğinden bahsetmekte ve bu sebeple sıfır sorun politikasının çöktüğünü iddia etmektedir.⁴²⁰ Kharalampous da Ermenistan'la ilişkilerin dondurulması, Irak'la Kürt sorunu sebebiyle problem yaşanması, Suriye ile son dönem gelişmeleri,.. vb. sebeplerle sıfır sorun politikasının çöktüğünü söyleyen bir başka kişidir.⁴²¹ Politikasının işlevsizleştiği görüşüne katılmadığını açıklayan Dışişleri Bakanı Davutoğlu ise, son yıllarda ilişkileri "*herkes için güvenlik, siyasi diyalog, ekonomik karşılıklı bağımlılık*" gibi temellerin üzerine oturtmaya çalıştıklarını, uzun vadeli çözümleri hedeflediklerini, ancak çözüm için tek taraflı çabaların yeterli olmadığını ve bu sebeple tüm komşularla ilişkilerde aynı düzeyde olumlu gelişmelere ulaşamadıklarını iletmektedir.⁴²²

Tercih edilen bu politika yaklaşımı kapsamında, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde de günümüzde artık durağanlaşan bir süreçten bahsetmek mümkündür. İki ülkenin çatışma yaratan yüksek politik meselelere ilişkin sorunları arka plana itilmeye çalışılmış, düşük politika yaklaşımlarıyla ilişkilerde yumuşama yaratılmaya

⁴¹⁸ Beril Dedeoğlu, "Türk Dış Politikasının Yeni Parametreleri", **Analist**, s. 3, (2011): 60, 61.

⁴¹⁹ Hüseyin Bağcı, "Türkiye, 2011 Yılında Sesi Duyulan ve Sözü Dinlenen Ülkeler Ligne Yükseldi", **Analist**, s. 11, (2012): 30.

⁴²⁰ İlhan Uzgel, "2011, Türk Dış Politikası için Bir Geçiş Dönemi Olmuştur", **Analist**, s. 11, (2012): 30.

⁴²¹ Stratēs Kharalampous, "Neo-othōmanismos ē Megalomania;", **Empros**, 18 Ocak 2011, <http://www.emprosnet.gr/Current/?EntityID=904cc709-a057-4bac-8d34-581a44791269> [01.03.2012].

⁴²² "T.C. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile Mülakat", **Analist**, s. 11, (2012): 6, 7.

çalışılmıştır. Erdoğan ve Papandreou arasında gerçekleşen 2010 Atina görüşmelerinin, yaratılan olumlu havanın son noktası olduğu söylenebilir. 2009 yılından beri Yunanistan'ın giderek şiddetle hissettiği ekonomik ve siyasi kriz göz önünde bulundurulursa, ülkede, Türkiye ile yakınlaşma çabalarının, bugün, merkezi düzeyde arka plana itildiği söylenebilir. Ekonomik krizle mücadele, Yunanistan siyasetinde bugünün tek gündem maddesidir. Dış politikada var olan durumun korunması da bu kapsamda temel strateji olacaktır ve muhtemelen, 2012 Haziranında tekrarlanmasına karar verilen genel seçimler sonrasında iktidara gelecek hükümet de “Türk-Yunan ilişkilerinde mevcut durumun korunması yönünde politika geliştirecektir.”⁴²³

Diğer taraftan, merkezi hükümetlerin programları arka plana itilse de, var olan yakınlaşmanın sonuçlarının hâlâ alınıyor olduğu söylenmelidir. Yunanistan'daki ekonomik krizle mücadele eden ve göç etmeye karar veren Yunanlar için klasik Avrupa rotasının dışında, Türkiye de destinasyonlardan biri haline gelmiştir. Yunanlı akademisyenler, Yunanistan Hava Kuvvetleri'nden emekli pilotlar,.. vb. profesyoneller, çalışmak için Türkiye'ye göç etmektedirler.⁴²⁴ Ayrıca bölgesel düzeyde de çabaların devam ettiği söylenmelidir. Örneğin, Yunanistan'ın Ege adalarının bölge valileri ve adalardaki ticaret odalarının başkanları, Mart ayında, Dışişleri Bakanlığı'na Türklere vize kolaylığı sağlanması talebiyle ortak bir mektup yazmışlardır.⁴²⁵ Ayrıca Türkiye'nin Ege kıyıları ile Yunanistan'ın Ege adalarını yakınlaştırmayı hedefleyen yeni bölgesel girişimler de vardır.⁴²⁶

Tüm bu sıcak gelişmelerin öte yanında, iki ülkede de tarihsel problemlerin bugüne yansıdığı söylenmelidir. Türkiye'de Yunanistan'ın “*megali idea*” hayali

⁴²³ Muzaffer Kutlay, “Türk-Yunan İlişkilerinde Kriz Engeli”, **Analist**, s. 15, (2012): 11.

⁴²⁴ “Yunanların Gözü Türkiye’de”, **NTVMSNBC**, 16 Aralık 2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25306786/> [16.12.2011].

⁴²⁵ Stratēs Balaskas, “Epitelous, Logikē”, **Empros**, 1 Mart 2012, <http://www.emprosnet.gr/Economy/?EntityID=a7f4b72f-2f21-4e0a-9a60-27e709d5713c> [01.03.2012].

⁴²⁶ 2011 yılı Haziranında, Ege adalarında yayın yapan Archipelagos televizyonunun katkılarıyla birincisi düzenlenen Türk-Yunan Ticaret ve Kültür Festivali'nin düzenleme kurulu üyesi ve resmi tercümanı olan Aristeidēs Lazarēs, festivale Türkiye'nin Ege kıyılarından yoğun katılım gerçekleştiğini, bu festivalin öncülü sayılabilecek ekonomi zirvelerine başkanlık yapmış olan İZTO'nun da Midilli'deki festivale katıldığını ve Başkan Ekrem Demirtaş'ın festivalin onur konuğu olduğunu aktarmaktadır. 2012 Haziranında, aynı festivalin ikincisinin düzenlenmesi için çalışmalar devam etmektedir. Aristeidēs Lazarēs, 2. Türk-Yunan Ticaret ve Kültür Festivali Düzenleme Kurulu Üyesi, 5 Nisan 2012, Atina.

kurduğundan bahseden kesimler bulunurken, Yunanistan'da da özellikle Batı Trakya'da Türklerin egemenlik elde etme çabaları olduğundan korkulmaktadır. Ancak Davutoğlu döneminde “*Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur*” yaklaşımından uzaklaşıldığı da söylenmelidir.⁴²⁷ Öte yandan Davutoğlu’nun dış politika paradigmasının, Osmanlı’da tarihsel birçok problemin kökleri olarak gösterilen Jön Türkler döneminden esinlenilerek hazırlandığını iddia edenler de bulunmaktadır.⁴²⁸ Türkiye’deki son dönem gelişmeler, Yunanistan’da dikkatle izlenmektedir. Yunan basınında, Erdoğan’ın başbakanlığında, Türkiye’nin Çin’e yakın büyüme oranlarına eriştiğinden, global ekonomik krizden neredeyse etkilenmediğinden, ordunun baskın gücüne karşı koyulduğundan, 1980 darbesinin komutanı Kenan Evren’in mahkemeye verildiğinden ve Kemalist “derin devlet” ile savaşıldığından bahsedilmekte ve bu gelişmeler olumlu yansıtılmaktadır.⁴²⁹ Vatansever ise, Davutoğlu’nun “*Stratejik Derinlik*” kitabının Yunanistan’daki Türkiye ilgisine örnek gösterilebileceğini söylemektedir. Ona göre, kitabın Yunancaya çevrilmesi ve çok satanlar listesinde ön sıralarda yer alması, Yunanistan’daki Türkiye’yi anlama çabasına ilişkindir.⁴³⁰

Ada, Türkiye ve Yunanistan’ın şu anda içinde bulundukları siyasi ve ekonomik şartlar göz önünde tutulduğunda, devletlerin ekonomik ve siyasi kazanımlar için liberal yaklaşımların kullanılmasını tercih edeceklerini, savaş ve güç üzerinden yürütülecek realist politikaların iki ülkede de arzu edilmeyeceğini söylemektedir.⁴³¹ Bu bağlamda Türkiye’nin son dönemdeki proaktif politika yaklaşımıyla, yeni güvenlik temelli paradigmlar kapsamında, güç boşluğu bulunan bölgelere yöneldiği söylenebilir.⁴³² Ancak bu bölgelerde güvenlik bağlamında değil siyasi ilişkiler kapsamında girişimlerde bulunmaktadır. Ortadoğu’daki gelişmelere bakıldığında, Türkiye’nin var olan gücünü ve enerjisini bu coğrafyaya odakladığı görülmektedir.

⁴²⁷ “Turkey’s Political in-Fighting: Erdogan at Bay”, **The Economist**, 25 Şubat 2012, <http://www.economist.com/node/21548261> [25.02.2012].

⁴²⁸ Kharalampous, “Neo- othōmanismos ē...”.

⁴²⁹ Petrou Papakōnstantinou, “Meres ‘Kherphilnt’ stēn Tourkia tou Erntogan”, **Ē Kathēmerinē**, 23 Şubat 2012, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_world_2_23/02/2012_473574 [23.02.2012].

⁴³⁰ Muzaffer Vatansever, “Türk-Yunan İlişkilerinde ‘Davutoğlu Etkisi’”, **USAK**, 29 Ekim 2010, <http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=1811> [06.05.2012].

⁴³¹ Onur Ada, “Türk-Yunan İlişkilerinde Realizm Seçeneği”, **BİLGESAM**, 25 Kasım 2011, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1695:tuerk-yunan-likilerinde-realizm-secenei&catid=174:analizler-balkanlar [06.05.2012].

⁴³² Kutlay, “Yeni Dönem...”, 19.

Kutlay bunun “*kimlik temelli*” yaklaşımlar sebebiyle olduğunu, Batılı kimlik algılarının gevşetilmeye çalışıldığını, ancak bu açıklamanın da Yunanistan’la ilişkilerin iyileşmesi için çaba harcanması gibi boşlukları dolduramadığını söylemektedir.⁴³³

Öte yandan Türkiye’nin Ortadoğu ile ilişkileri, Yunanistan’da da ilgiyle izlenmektedir.⁴³⁴ Ancak Türkiye’nin Balkanlardaki etkinliğinin sınırlı kaldığı iddia edilebilir. Bunun sebebi her ne kadar sorgulansa ve eleştirilse de, Avrupa Birliği projesinin, Balkanlarda aranan istikrar ortamının tesisine yardımcı olması ve yeterli bir üst politika yaratmayı başarmasıdır.⁴³⁵ Türkiye, yeni dış politika yaklaşımı kapsamında, liderlik rolü üstlenebileceği coğrafyalarda etkin olmak istemektedir. Böylece Türk hükümetine yöneltilen batıya sırt çevirdikleri yönündeki eleştirilerin de kaynağı ortaya çıkmaktadır. Balkanlarda lider Türkiye tezinin gerçekleşmesi, Ortadoğu’da lider Türkiye tezinin gerçekleşmesinden daha düşük ihtimalli bir projedir. Bu sebeple Türkiye’nin, ilerleyen dönemlerde de enerjisini, lider olabileceği ve örnek gösterilebileceği coğrafyalara yönelteceği iddia edilebilir.

⁴³³ Kutlay, “Yeni Dönem...”, 19.

⁴³⁴ “Episēmes Synomilies stēn Tourkia”, **Ē Kathēmerinē**, 29 Şubat 2012, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_world_1_29/02/2012_474166 [29.02.2012].

⁴³⁵ Muzaffer Vatansever, “Türkiye’nin Balkanlardaki Potansiyeli ve Limitleri”, **Analist**, s. 3, (2011): 11.

5. SONUÇ

Türkiye ve Yunanistan, ulus-devletlerini birbirlerine karşı verdikleri mücadele/savaşlar sonucunda kazanmış iki ülke olarak özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen görece yeni uyuşmazlık konuları nedeniyle çatışma halinde olmuşlar ve çatışmalarının/çatışma sebebi olan konuların çözümüne yıllardır ulaşamamışlardır. Devletlerin aralarındaki yüksek siyasete ilişkin meselelerde orta noktanın bulunması ve istikrarlı bir barış, işbirliği ve uzlaş zemininin tesis edilmesi için merkezi hükümetler temelinde görüşmeler yapılmış/yapılıyor olsa da; uluslararası örgütlerin de taraf oldukları bu görüşmelerden henüz kalıcı bir çözüme erişilebildiğini söylemek güçtür. İki devletin de tarihsel problemlerinin bugüne yansımaları olduğu ve siyasa yapıcılarının bu problemlerle ilgili hususları karar alma sürecinde göz önünde bulundurdıkları görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu aşamasında imzalanan Lozan Barış Antlaşması ve bu antlaşma kapsamındaki düzenlemeler, iki yakadaki toplumsal belleği şekillendiren gelişmelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Karşılıklı müzakereler ile alınan karar sonucunda gerçekleştirilen “*Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi*”nin, iki ülkede de halklara ve kuşaktan kuşağa aktarılan belleğe etkisi olduğu için, günümüzde izleri bulunan bir tarihsel olay olduğu söylenmelidir. Öte yandan, Lozan Barış Antlaşması sürecinde, Türk tarafının Türkiye sınırları içindeki Fener Rum Patrikhanesi'nin ülke sınırlar dışına çıkarılmasına yönelik çabası, ancak sonuçta Patrikhane'nin salt ruhani niteliği ile İstanbul'da kalması ve bunun sonucunda da iki ülke arasında ortaya çıkan ve mübadeleyi de etkileyen yerleşikler/etabli sorunu da tarihsel süreçte yaşanan sorunlardan bir diğeridir.

Mübadele kapsamında, yerleşiklerin belirlenmesi evresinde ve sonrasında da, azınlıklara yönelik politikaların uygulanışı, halklarla birebir temas edildiği için, sivil bellek açısından önemlidir. Azınlıklara yönelik uygulamalarda karşılıklılık esasının uygulanıyor olması, iki tarafın da zaman zaman milliyetçi reflekslerle aldıkları kararları uygulamaya geçirmeleri sonucunda, günümüzde de yaşanan olaylar sivil bellekte iz bırakmaktadır. İki devlet arasındaki problemlerin, karar alma sürecinde

karşılıklılık esası göz önünde tutulduğu için, iki ülkede de azınlık statüsündeki vatandaşlara etki ediyor olduğu söylenmelidir.

Sivillere yönelik, nesilden nesile etki eden/aktarılan bu problemlerin dışında, henüz çözülememiş yüksek siyaset meseleleri, Ege sorunu ve Kıbrıs meselesi, de günümüz siyasetinde hem iki ülkenin gündemini ve hem de uluslararası gündemi meşgul edecek başka etkiler yaratmaktadır. Kıbrıs'ın hukuki statüsü üzerinden yürütülen tartışmalar, Güney Kıbrıs'ın adanın bütününe temsilen AB üyesi olduğu 2004 yılından itibaren farklı bir boyuta taşınmıştır. Uluslararası örgütlerin buradaki çözüm önerileri, Kıbrıs'taki devletin bu statüsünü değiştirmeyecek, ancak orta yol bulunmasına yönelik adımlar olsa da, tarafları tatmin ettiği söylenemez.

AB üyesi ve Temmuz 2012'de dönem başkanı olacak bir devlet olarak Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin/Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, Kuzey tarafıyla, kendisini ekonomik, siyasal, sosyal ve hukuksal anlamda etkileyebilecek bazı hususlardan feragat ederek anlaşma zemimine yanaşması ihtimali, fazla iyimser görünmektedir. Ancak burada, günümüze dek Türkiye'nin tam üyeliğini, komşularla sorunsuz ilişkilere sahip olma şartı üzerinden tartışan Birlik'in, Kıbrıs'ın koşullarındaki bir devlet için aynı tartışmayı yürütmemiş/yürütmüyor olması da bu uluslararası yapının ciddiyet(sizliğin)in tartışmaya açılması gerektiğini göstermektedir.

Öte yandan Ege sorunu da, Kıbrıs meselesi gibi, iki devlet arasındaki yüksek siyasete ilişkin sorunlardan bir diğeridir. Soğuk Savaş'tan sonra savunma harcamalarını artıran tek NATO üyeleri olarak Türkiye ve Yunanistan, bu harcamaları kanalıyla ekonomilerine büyük yükler yüklerken aynı zamanda siyasal arenada da muhtemel çatışmaların gerginliğiyle ortak hedefleri gözden kaçırmakta ve sürekli tehdit algısıyla refleks geliştirmektedirler.

Tüm bunların, iki devlet arasındaki ilişkilerin analizinde göz önünde tutulması gerekse de, tarihsel ve toplumsal tüm ilişkileri çatışma üzerinden okumak da doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Burada, devletlerarasındaki detant dönemleri ve bu dönemlerin yapıya tesirine bakmak gerekmektedir. Atatürk ile Venizelos, Özal ile Papandreou, Cem ile Papandreou ve son olarak da Erdoğan ile Papandreou arasında sağlamlaştırılmaya çalışılan diyaloga dayalı çözüme yönelik görüşmeler, devletlerarasındaki ilişkilerde iyimser olmak için sebepler sunmaktadır.

Bu çalışmada da çatışmacı ilişkilere sahip devletlerin ekonomik ilişkiler kurmaya yönelerek ticaretin kârını elde etmeye çalışacaklarını ve bunun yardımıyla kriz yaratacak hususlardan uzaklaşacaklarını savlayan karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisinin, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin analizine yardımcı olup olmayacağı sınanmıştır. Teori, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan yeni devletlerin, diğerk gelişmiş ülkelerle ekonomik ilişkilerini tartışan ve azgelişmişliğı inceleyen diğerk tüm teorilerden sonra ortaya çıkmıştır. Azgelişmişliğın, azgelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki bağımlılıklar sebebiyle içinden çıkılamayacak bir kalıp haline dönüşüyor olduğunu savlayan neo-Marksist bağımlılık teorisyenlerinin aksine; liberal bir yaklaşım sunan karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi, siyasal ekonominin nvelerinden faydalanarak, devletlerarasında kurulacak bağımlılık ilişkisinin, siyasal çatışmaları önleyeceğini savunmaktadır.

Buna göre devletler, aralarında, çoklu kanallar üzerinden, devlet dışı aktörlerin de rolüyle, özellikle ekonomi üzerinde ilişkiler geliştirmeye başladıklarında, çatışmadan uzak durmaya ve ticaretten elde edilecek kârı blşmeye başlayacaklardır. Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta, ticaretten elde edilecek kârın nasıl blşleceğidir. Zira kazancın dengeli dağılması durumunda karşılıklı bağımlılık kurulabilecektir. Taraflar, problemlili ilişkilere sahip oldukları devletlerin, ticari faaliyetlerden, kendilerinden fazla kâr elde ediyor olduğunu düşündüklerinde ve bu kârın da karşılarına askeri yatırım olarak çıkacağından korktuklarında, ticaretin ekiciliğı, ticarete yönelik çekinceye dönüşmektedir. İki devletin çatışmadan uzaklaşabilmesi için, ticari kârın, çatışmadan elde edilecek kârdan daha fazla olması gerekmektedir.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik ilişkiler de bu kapsamda dış ticaret, turizm, enerji ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinden analiz edilebilir. Devletlerarasındaki ekonomik ilişkilerin yapısına göz atıldığında, genel olarak bağımlılığın henüz tesis edilemediğı yorumu yapılabilir. Yunanistan'ın ticari faaliyetleri içinde Türkiye, Türkiye'nin ticari faaliyetleri içinde de Yunanistan, yüzdesel olarak henüz önemli bir paya sahip değildir. Ekonomik ilişkiler ikame edilebilir düzeydedir ve bu sebeple yoksunluk yaratmamaktadır. Ancak iki ülkenin ilişkilerini, salt ekonomik veriler üzerinden okumak bizi bu ülkeler özelinde, yerinde yorumlar yapmaktan uzaklaştıracaktır. Bu sebeple, Türkiye ve Yunanistan'ın aralarındaki ilişkilerin tarihsel durumu da analiz edilmelidir.

Dış ticarete göz atıldığında, devletlerin hem ithalat hem de ihracat noktasında, ciddi düzeyde bir faaliyetleri olmadığı görülmektedir. Ülkeler, bu çalışma kapsamında incelenen 1980–2010 yılları içinde, benzer fasıllar üzerinden ticaret yapmışlardır. Burada dikkat çeken nokta, bu fasılların iki tarafın ticaretinde de aynı olmasıdır. Yani Türkiye ve Yunanistan arasında, endüstri içi ticaret söz konusudur. Bu da ülkelerin ekonomik yapılarının benzer olduğunu kanıtlamaktadır. Bu iki devlet arasında endüstrilerarası ticaret gerçekleştirilmediği için, karşılıklı bağımlılık yaratılabilmesi güç görünmektedir. Bu sebeple, burada karşılıklı bağımlılık, ekonomik ilişkilerin gelişimi ve dönüşümü üzerinden okunmalıdır.

Turizm faaliyetleri için de aynı durum söz konusudur. İki ülkenin turizm faaliyetleri, ihmal edilemez bir seviyeye ulaşmamıştır. Burada Türklerin vize engeliyle karşılaşmalarının bir problem olarak ortaya çıkmakta olduğu söylenebilir. Öte yandan Yunanistan uyruklulardan vize istemeyen Türkiye de, önemli sayıda Yunan turisti çekememiştir. Ekonomik krizin etkilerini minimum düzeye indirmeye çalışan Yunanistan'ın 2010 yılında, yeşil pasaport sahipleri için vize yükümlülüğünü kaldırması ve 2012 yazında da doğu Ege adalarını pilot bölge seçerek gümrükte vize uygulamasını başlatma kararı alması, bu noktada görülen olumlu adımlardır. Bunun uzun vadede, Türklerin Yunanistan'a turizm amaçlı seyahatlerinde pozitif etki yaratacağı iddia edilebilir. Zira yeşil pasaporta vize yükümlülüğünün kalktığı günden itibaren bu pozitif etki göreceli olarak kaydedilebilmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımlar noktasında, Yunanistan'ın 2000'li yıllarda Türkiye'ye yatırımlarının arttığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde Yunan yatırımları, Balkan ülkelerinden Türkiye'ye kaymıştır. Bu noktada Türkiye'nin, karşılıklı bağımlılığın tesisinde önemli bir husus olan iç politika uyumlaştırması için aldığı kararlar ve bunların hızla uygulamaya geçmesinin, yatırım çekmekte pozitif etki yarattığı ortaya çıkmaktadır. Yeni düzenlemelerle, Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yabancıların karşılaşacakları bürokratik işlemler minimum seviyeye indirilmiş ve tüzel kişilerin mülk edinimleri de kolaylaştırılmıştır.

Tüm bunların ötesinde, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılıkta kilit rolü enerji sektörünün üstlendiği görülmektedir. Hem ithalat ve hem de ihracatta, enerji faslı olarak bilinen 27. faslın ön sıralarda bulunmasının diğer yanında; devletlerin bulundukları coğrafya da göz önünde tutulduğunda tüm Avrupa'yı etki altına alabilecek bir enerji koridorundan söz edilebilmektedir. Rusya

ile doğalgaz noktasında sıkıntılı bir geçmişi bulunan Avrupa'nın, doğalgaz temininde farklı rotalara yönelmesi ve burada da Azeri gazının ön plana çıkması, Azerbaycan'dan Avrupa'ya aktarılacak bu enerjinin, Türkiye ve Yunanistan üzerinden nakledilmesini gerektirmektedir. Sadece doğalgaz için değil, petrol için de benzer bir durum söz konusudur. Türkiye, Avrupa'nın petrol ihraç edeceği Ortadoğu coğrafyası ile arasında koridor görevi görmektedir ve bu noktada da Yunanistan'la yapılabilecek işbirliğinin uzun vadede iki tarafa da kazanç sağlayabileceği iddia edilebilir.

Tüm ilişkilere göz atıldığında, Türkiye ve Yunanistan'ın coğrafyalarındaki potansiyele ulaşamadıkları görülmektedir. Ancak burada salt teoriden ya da ekonomik verilerden yararlanarak yorum yapmak da güvenilir analiz yapılmasının önüne geçecektir. Devletlerin tarihsel problemleri, çatışmacı yapıları ve yüksek siyasete ilişkin sorunlarının hâlâ çözülmemiş olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik ilişkilerin günümüzde, ihmal edilemeyecek bir seviyede olmamasına rağmen, önemli bir düzeye eriştiği görülebilir. Ekonominin açtığı yoldan siyasilerin de ilerlediği ve çatışmak yerine kazancı paylaşmayı seçtikleri söylenebilir. Ekonomik faaliyet alanlarının çoğaltılması, ilişkilerin genişlemesini, değerlerin bölüşümünü sağlamaktadır.

Burada şüphesiz, merkezi hükümetlerin karar alma yaklaşımları etkili olsa da sivil inisiyatifler de sürece olumlu katkı yapmıştır. İşadamlarının, ülkeler arasındaki yakınlık avantajının farkında olmaları ve ekonomik faaliyetlerinde karşılaştıkları problemlerin çözümü için merkezi hükümetlere baskı yapmaları, sürece etki etmiştir. 1980'lerde Özal'ın Davos süreciyle başlayan yakınlaşma, uzun süre etkili faaliyetler gerçekleştirilmemiş olsa da Türk-Yunan İş Konseyi'nin kurulmasını sağlamış, ilerleyen yıllarda da ticaret odaları, düzenledikleri sivil toplantılarla problemlerin pratik yönden çözümü için hükümetlerine yol göstermeye çalışmışlardır. Burada DEİK, İZTO ve son dönemde de TOBB'un faaliyetleri önemlidir.

Cem ve Papandreou döneminde devletlerarasında kurulan yakınlaşma, AKP döneminde de uygulanmaya çalışılan *“komşularla sıfır sorun politikası”* kapsamında sürdürülmüştür. Cem-Papandreou detantını çıkış noktası alan sivil toplantıların da AKP döneminde merkezi hükümetleri etkileme gücüne eriştikleri iddia edilebilir. AKP'nin bu dış politika yaklaşımının, iç politikada da milliyetçi refleksleri etkilemeye dönük olmasına çalışıldığı söylenebilir. Türkiye burada tarihsel sorunları

arka planda bırakmaya ve kalıpları yıkmaya daha yakın olan taraf olmaya çalışmaktadır. Yunanistan’da da detant süreci içinde milliyetçi tepkilerin alındığı hususlar olsa da genel olarak ılımlı bir havanın yaratılabildiği görülmüştür. Ancak 6 Mayıs 2012 seçimlerinde, radikal sol SYRIZA’nın ve aşırı milliyetçi Khrysē Aygē’nin yükselişi, ilerleyen süreçte ilişkilerin yönü hususunda, Türkiye açısından, soru işaretlerine olanak tanımaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbott, George Frederick. **Turkey, Greece and the Great Powers: A Study in Friendship and Hate**. London: Robert Scott, 1916.
- Ada, Onur. “Türk-Yunan İlişkilerinde Realizm Seçeneği”. **BİLGESAM**. 25 Kasım 2011.
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1695:tuerk-yunan-likilerinde-realizm-secenei&catid=174:analizler-balkanlar
[06.05.2012].
- Akgönül, Samim. **Türkiye Rumları: Ulus Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci**. 2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Akın, Rıdvan. **Türk Siyasal Tarihi: 1908–2000**. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010.
- Aksu, Fuat. **Türk-Yunan İlişkileri: İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**. Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, 2001.
- _____. “Preservation of Demilitarized Status of the Aegean Islands for the National Security of Turkey”. **Turkish Review of Balkan Studies**. s. 7 (2002): 107–133.
- _____. “Confidence Building, Negotiation and Economic Cooperation Efforts in Turkish-Greek Relations (1990–2004)”. **Turkish Review of Balkan Studies**. s. 9 (2004): 31–109.
- _____. “Rapprochement, Confidence-Building and Cooperation: The Main Difficulties of Turkish-Greek Relations”. **Proceedings of the International Conference on Turkish-Greek Relations: issues, solutions, prospects**. 9 March 2006. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006: 35–45.

_____. “A Dispute Easy to Settle: Minority Issues in Turkish-Greek Relations”. **Proceedings of the International Conference on Minority Issues in the Balkans and the EU, 16 May 2007**. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2007: 137–147.

Aktar, Ayhan. “Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, 1923–1924”. **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**. çev. Müfide Pekin, Ertuğ Altınay. 2. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007: 111–160.

Alexandris, Alexis. “Din ve Etnisite: Yunanistan ve Türkiye’deki Azınlıkların Kimlik Meselesi”. **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**. çev. Müfide Pekin, Ertuğ Altınay. 2. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007: 185–208.

Altun, Mehmet. **Dış Dünyanın Anahtarı: DEİK, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu’nun İlk Yılları (1985–1997)**. İstanbul: Kurumsal Yayınları, 2009.

Anastasiou, Harry. “Changing Greek-Turkish Relations: Past, Present and Future”. **ISA’s 50th Annual Convention. 15 February 2009**. New York: ISA, 2009, http://www.allacademic.com/meta/p311533_index.html [10.02.2012].

Arı, Kemal. **Büyük Mübadele: Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923–1925)**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Arslan, Işıl. “O Konuşmayı Kimse Bilmiyor Ben Biliyorum”. **Hürriyet**. 29 Eylül 2011. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/18855317.asp> [29.09.2011].

Atik, Hayriye. “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Ekonomik Yönü”. **Türkiye’nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası**. ed. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007: 243–269.

Ay, Hasan, Recai Kömür. “Yetimhane Patrikhane’ye İade Edildi”. **Sabah**. 30 Kasım 2010. http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/11/30/buyukadadaki_rum_yetimhanesi_tapuda_patrikhaneye_gecti [20.02.2012].

- Ayman, Gülden. “The Dynamics of Conflict and Cooperation in Greek-Turkish Relations: A Comparative Analysis”. **International Conference on Turkish-Greek Relations: issues, solutions, prospects. 9 March 2006**. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006: 13–23.
- Bağcı, Hüseyin. “Komşularla ‘Sıfır Sorun’ Politikasına Ne Oldu?”. **Stratejik Boyut**. 18 Ocak 2011. <http://www.stratejikboyut.com/yazar/huseyin-bagci-18.html> [02.05.2011].
- _____. “Türkiye, 2011 Yılında Sesi Duyulan ve Sözü Dinlenen Ülkeler Liginde Yükseldi”. **Analist**. s. 11 (2012): 30.
- Bakır, Ali Hussein. “İsrail-Kıbrıs-Yunanistan: Türkiye Karşısı İttifaka Doğru”. **Analist**. s. 9 (2011): 35–37.
- Balaskas, Stratēs. “Epitelous, Logikē”. **Empros**. 1 Mart 2012. <http://www.emprosnet.gr/Economy/?EntityID=a7f4b72f-2f21-4e0a-9a60-27e709d5713c> [01.03.2012].
- Baltsiotis, Lambros. “Minorities in Greece: State Policies and Administrative Practices”. **Proceedings of the International Conference on Minority Issues in the Balkans and the EU, 16 May 2007**. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2007: 119–136.
- Barış Karayılanoglu, Pınar. **Yunanistan’ın Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Yunanistan Ticari ve Ekonomik İlişkileri**. İzmir: İzmir Ticaret Odası Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü, 2007.
- _____. “‘Türkiye Ege Kıyıları ve Yunanistan Ege Adaları Ekonomi Zirveleri’ 1998–2010”. Yayınlanmamış Rapor. İzmir Ticaret Odası Dış Ekonomik İlişkiler Müdürlüğü, 2010.
- Başkaya, Fikret. **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**. İstanbul: İmge Kitabevi, 1994.
- Bilgili, Emine. “Global Ekonomi ve Türkiye’nin Rekabet Gücü”. **Türkiye’nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası**. ed. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007: 115–140.
- Birand, Mehmet Ali. **Türkiye’nin Avrupa Macerası (1959–1999)**. 11. bs. İstanbul: Doğan Kitap, 2001.

- _____. “Erdoğan, Yunan Basını Fırçalayınca...”. **Posta**. 16 Mayıs 2010. http://www.posta.com.tr/siyaset/YazarHaberDetay/Erdogan__Yunan_basinini_fircalayinca____.htm?ArticleID=29820 [05.06.2011].
- Bora, Tanıl. “Turgut Özal”. **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 7 Liberalizm**. ed. Murat Yılmaz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005: 589–601.
- Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908–2007**. 13. bs. Ankara: İmge Kitabevi, 2009.
- Cem, İsmail. **Türkiye, Avrupa, Avrasya, I. Cilt, Strateji, Yunanistan, Kıbrıs**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- _____. **TRT’de 500 Gün... Bir Dönem Türkiye’sinin Hikâyesi**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Cin, Turgay. **Yunanistan’daki Müslüman Türk Azınlığın Din ve Vicdan Özgürlüğü**. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.
- _____. **Yunanistan’daki Türk Azınlığın Hukuki Özerkliği**. Ankara: Orion Kitabevi, 2009.
- Copeland, Dale C. “Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations”. **International Security**. Vol. 20. No. 4 (1996): 5–41.
- Çağlar, Soner. “İzmir Atina’ya Ege Kıyıları İçin Gidiyor”. **Yenigün**. 16 Şubat 2010. <http://www.gazeteyenigun.com.tr/icerik.asp?page=ekonomi&tarih=&nID=72002> [23.04.2011].
- Çelenk, Ayşe Aslıhan. “Avrupa Birliği ve NATO Çerçevesinde Türkiye’nin Akdeniz Politikası”. **Türkiye’nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası**. ed. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007: 545–567.
- Çelik, Asım. “AB Sürecinde Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Beklentiler”. **Türkiye’nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası**. ed. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007:
- Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik**. 21. bs. İstanbul: Küre Yayınları, 2007.
- Dedeoğlu, Beril. “Türk Dış Politikasının Yeni Parametreleri”. **Analist**. s. 3 (2011): 60–61.

- Dokos, Thanos. “Sub-regional Co-operation Within the Euro-Mediterranean Process: The Greek/Turkish/Cyprus Security Complex”. **Greece and Turkey**. ed. Thanos Dokos, Fatih Tayfur. Lisboa: EuroMeSCopaper, No. 28. March 2004: 4–10.
http://www.euromesco.net/euromesco/media/euromescopaper28_final.pdf
[20.02.2011].
- Dura, Cihan, Hayriye Atik. **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**. 3. bs. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007.
- Erdem, Ekrem. “2000’li Yıllarda Türkiye’nin Makro Ekonomik Performansı”. **Türkiye’nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası**. ed. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007: 39–65.
- Erdem, Nilüfer. **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919–1923)**. İstanbul: Derlem Yayınları, 2010.
- Eryalçın, Kaşif. “Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Ticari ve Ekonomik İlişkiler”. Dışişleri Bakanlığı Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü.
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ticari-ve-ekonomik-iliskiler.tr.mfa> [23.03.2011].
- Fercsey, John. “Moskova buğday ithalini halktan gizliyor”. **Milliyet**. 5 Ocak 1976.
- Gençdal, Dilhun, Ahmet Yıldırım. “Yunanistan’dan Türk Yatırımcılara Davet”. **Hürriyet**. 20 Mart 2012.
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=20167575>
[20.03.2012].
- Gilpin, Robert. **Global Political Economy: Understanding The International Economic Order**. New Jersey: Princeton University Press, 2001.
- Goldman, David. “At \$400 Billion, Apple is Worth More than Greece”. **CNN Money**. 19 Ocak 2012.
http://money.cnn.com/2012/01/19/technology/apple_market_cap/index.htm
[21.03.2012].
- Güçer, Mehmet. “Türkiye’deki Avrupa: Yerleşik Yabancılar”. **Analist**. s. 7 (2011): 60–61.

- Gülten, Gülümhan. “Yorgo’ya 300 Milyon Dolarlık Jest”. **Vatan**. 13 Ağustos 2011. <http://haber.gazetevatan.com/yorgoya-300-milyon-dolarlik-jest/394071/2/Haber> [02.03.2012].
- Gür, Ayşen. “Onlar Buralı, Biz de Oralıydık”. **NTV Tarih**. s. 36 (2012): 38–47.
- Gürcanlı, Zeynep. “Ticari Sır Denilen Doğalgaz Fiyatını Azeriler Açıkladı”. **Hürriyet**. 20 Şubat 2012. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/19956038.asp> [20.02.2012].
- Gürel, Şükrü S. **Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821–1993)**. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993.
- Güven, Dilek. **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6–7 Eylül Olayları**. çev. Bahar Şahin. 4. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Han, Ergül, Ayten Ayşen Kaya. **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**. 5. bs. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.
- Hatipoğlu, Murat. **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan (1923–1954)**. Ankara: Siyasal Yayınları, 1997.
- Heraclides, Alexis. **Yunanistan ve “Doğu’dan Gelen Tehlike” Türkiye: Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları**. çev. Mihalıs Vasilyadis, Herkül Millas. 2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Heraklides, Alexis. “The Main Obstacles to Greek-Turkish Rapprochement”. **Proceedings of the International Conference on Turkish-Greek Relations: issues, solutions, prospects. 9 March 2006**. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006: 57–63.
- Hirschman, Albert O. “Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi”. **Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi**. ed. Fikret Şenses. çev. Sedef Öztürk. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996: 23–52.
- Hirschon, Renee. “Lozan Sözleşmesi’nin Sonuçları: Genel Bir Bakış”. **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**. çev. Müfide Pekin, Ertuğ Altınay. 2. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007: 17–28.

- Holsti, Kal J. “A New International Politics? Diplomacy in Complex Interdependence”. **International Organizations**. Vol. 32. No. 2 (1978): 513–530.
- İnanç, Gül. **Büyükelçiler Anlatıyor: Türk Diplomasisinde Kıbrıs (1970–1991)**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Kaplan, Sefa. “Türkler Çalıştı Biz Tembellik Yaptık”. **Hürriyet**. 18 Nisan 2011.
- Kaya, Nilgün. “Türk-Yunan İşbirliği Ortak Ürüne Dönüştü”. **Ayvalık Sözcü**. 7 Şubat 2012. <http://www.korfezmedya.com/Sozcu/detay.asp?haberID=461> [07.02.2012].
- Kaynak, Muhteşem. **Kalkınma İktisadı**. Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.
- Keohane, Robert O. “International Organization and the Crisis of Interdependence”. **International Organization**. Vol. 29. No. 2 (1975): 357–365.
- _____. “International Institutions: Can Interdependence Work?”. **Foreign Policy**. Vol. 110 (1998): 82–96, 194.
- _____. “Global Governance and Democratic Accountability”. **Taming Globalization: Frontiers of Governance**. ed. David Held, Mathias Koenig-Archibugi. Oxford: Blackwell Publishing, 2003: 130–159.
- Keohane, Robert O., Joseph S. Nye. “Transgovernmental Relations and International Organizations”. **World Politics**. Vol. 27. No. 1 (1974): 39–62.
- _____. “Power and Interdependence Revisited”. **International Organization**. Vol. 41. No. 4 (1987): 725–753.
- _____. “Power and Interdependence in the Information Age”. **Foreign Affairs**. Vol. 77. No. 5 (1998): 81–94.
- _____. “Globalization: What’s New? What’s Not? (And So What?)”. **Foreign Policy**. Vol. 118 (2000): 104–119.
- Keyder, Çağlar. “Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları”. **Ege’yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**. çev. Müfide Pekin, Ertuğ Altınay. 2. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007: 53–72.

- Kharalampous, Stratēs. “Ta Dakrya tēs Mikrēs Marinas”. **Empros**. 28 Aralık 2009.
<http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/41531859-3a23-4147-aa71-24ed0a9a554b> [05.02.2012].
- _____. “Neo-othōmanismos ē Megalomania;”. **Empros**. 18 Ocak 2011.
<http://www.emprosnet.gr/Current/?EntityID=904cc709-a057-4bac-8d34-581a44791269> [01.03.2012].
- Kırbaki, Yorgo. “Türkler Yunan Futbol Takımı Alırsa”. **Hürriyet**. 17 Nisan 2011.
- _____. “Pangalos İstifa Et, Çalışkan Türkiye’ye Git”. **Hürriyet**. 20 Nisan 2011.
<http://www.hurriyet.com.tr/planet/17591632.asp> [20.04.2011].
- _____. “Erdoğan’la Nefes Aldık”. **Hürriyet**. 25 Mart 2012.
- Kırbaki, Yorgo, Ahmet Kıvanç. “Komşuyla Sınırdaki Boru Şovu”. **Radikal**. 19 Kasım 2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=239228> [02.05.2011].
- Kırbaki Yorgo, Mert Temizkan. “Yunanlı Kartoncu Sıkıştı Pak Holding’e Teslim Oldu”. **Hürriyet**. 4 Ocak 2012.
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/19596549.asp> [04.01.2012].
- Kızılyürek, Niyazi. “**Daha Önceleri Neredeydiniz?” Düünden Bugüne Kıbrıs Müzakereleri**. İstanbul: Birikim Yayınları, 2009.
- Kohen, Sami. “Partiler Dış Politika için Ne Diyorlar? (1)”. **Milliyet**. 30 Nisan 2011.
<http://dunya.milliyet.com.tr/partiler-dis-politika-icin-ne-diyorlar-1-/dunya/dunyayazardetay/30.04.2011/1384249/default.htm> [02.05.2011].
- Kotzias, Nikos. “Ellēnotourkikes Skheseis, to Problēma tōn Symmakhiōn”. **Empros**. 6 Ağustos 2009. http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/b18aa8e5-d1d9-4c3f-a6d4-26a3c3ebe396?qt-today_front_page=0 [10.02.2011].
- Kouphogiannidēs, Basileios G. “O Thesmos tou Mouphtē kai o Ieros Nomos tou Islam stēn Ellēnikē Ennomē Taksē”. *Metaptykhiakē Ergasia. Dēmokriteio Panepistēmio Thrakēs Tmēma Nomikēs Programma Metaptykhiakōn Spoudōn*, 2011.
- Krause, Lawrence B., Joseph S. Nye. “Reflections on the Economics and Politics of International Economic Organizations”. **International Organization**. Vol. 29. No. 1 (1975): 323–342.

- Krueger, Anne O., Okan H. Aktan. **Swimming Against the Tide**. California: ICS Press, 1992.
- Kula, Ferit. **Çokuluslu Girişimler ve Türkiye**. İstanbul: İleri Yayınları, 2006.
- Kurt, Nurettin. “Yunanistan KKTC ile Eşleşince Oyunlardan Çekildi”. **Hürriyet**. 26 Nisan 2011. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/17636851.asp> [20.05.2012].
- Kurubaş, Erol. “Türk-Yunan İlişkilerinin Psikopolitiği ve Sorunların Çözümü Üzerine Düşünceler”. **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**. ed. İdris Bal. 3. bs. Ankara: Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006: 313–330.
- Kurumahmut, Ali. **Ege’de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar**. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.
- Kutlay, Mustafa. “A Political Economy Approach to the Expansion of Turkish-Greek Relations: Interdependence or Not?”. **Perceptions**. Vol. 14 (2009): 91–121.
- _____. “Yeni Dönem Türk Dış Politikasının Politik Ekonomisi”. **Analist**. s. 3 (2011): 17–31.
- _____. “Avrupa Birliği’nin Kara Deliği: Yunanistan”. **Analist**. s. 5 (2011): 8–11.
- _____. “Doğu Akdeniz’deki Gerginlik Türkiye’nin Dış Politika Paradigmasını Zorluyor”. **Analist**. s. 9 (2011): 41–43.
- Kutlay, Muzaffer. “Türk-Yunan İlişkilerinde Kriz Engeli”. **Analist**. s. 15 (2012): 10–11.
- Lacoste, Yves. **Büyük Oyunu Anlamak**. İstanbul: NTV Yayınları, 2007.
- Macar, Elçin. **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**. 2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- _____. **İşte Geliyor Kurtuluş/Erkhetai To Kourtoulous**. İzmir: İzmir Ticaret Odası Kültür, Sanat ve Tarih Yayınları, 2009.
- Manabēs, Nikos. “6.783 Tourkoi Touristes se 45 Meres”. **Empros**. 14 Eylül 2010. <http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/5c993329-2e83-4f60-a873-523ad9495263> [14.09.2010].

- _____. “Grammē Smyrnē-Mytilēnē-Thessalonikē Proteinei o Ntemirtas”. **Empros**. 20 Haziran 2011. <http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/47f1e2da-9cab-4acf-b663-e26ff75fb72a> [20.06.2011].
- _____. “Eutykhōs Ērthan oi Tourkoi”. **Empros**. 9 Kasım 2011. <http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/9b07d526-4385-4f1a-b26c-53c37ac0f90d> [09.11.2011].
- Mastanduno, Michael. “Economics and Security in Statecraft and Scholarship”. **International Organizations**. Vol. 52. No. 4 (1998): 825–854.
- Meinardus, Ronald. “Muslims: Turks, Pomaks and Gypsies”. **Minorities in Greece: Aspects of a Plural Society**. ed. Richard Clogg. London: Hurst & Company, 2002: 81–93.
- Melakopides, Constantine. “The Logic of Papandreou’s Foreign Policy”. **International Journal**. Vol. 42. No. 3 (1987): 559–584.
- Michalak, Stanley J. “Theoretical Perspectives for Understanding International Interdependence”. **World Politics**. Vol. 32. No. 1 (1979): 136–150.
- Millas, Herkül. “Yunanca’nın Türkçe Harflerle Yazılışı”. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**. c. 16. s. 27 (1992): 189–197.
- Miller, Raymond C. **International Political Economy: Contrasting World Views**. Oxon: Routledge, 2008.
- Morrow, James D., Randolph M. Siverson, Tressa E. Tabares. “The Political Determinants of International Trade: The Major Powers 1907–90”. **The American Political Science Review**. Vol. 92. No. 3 (1998): 649–661.
- Nur, Rıza. **Dr. Rıza Nur’un Lozan Hatıraları**. 2. bs. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991.
- Nye, Joseph S. “Collective Economic Security”. **International Affairs**. Vol. 50. No. 4 (1974): 584–598.
- _____. “Independence and Interdependence”. **Foreign Policy**. Vol. 22 (1976): 130–161.
- _____. “Soft Power”. **Foreign Policy**. No. 80 (1990): 153–171.

Oran, Baskın. **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**. 2. bs. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991.

_____. **Yunanistan'ın Lozan İhlalleri**. Ankara: SAEMK Yayınları, 1999.

_____. “Kalanların Öyküsü: 1923 Mübadele Sözleşmesi'nin Birinci ve Özellikle ve İkinci Maddelerinin Uygulanmasından Alınacak Dersler”. **Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**. çev. Müfide Pekin, Ertuğ Altınay. 2. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007: 161–184.

_____. **Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama**. 5. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Öniş, Ziya. **State and Market: The Political Economy of Turkey in Comparative Perspective**. İstanbul: Boğaziçi University Press, 1998.

Öniş, Ziya, Şuhnaz Yılmaz. “Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?”. **Political Science Quarterly**. Vol. 123. No. 1 (2008): 123–149.

Özcan, Mehtap. “Krizden Kaçış Hızlandı Türkiye'ye İki Yılda 250 Yunanlı Şirket Geldi”. **Hürriyet**. 15 Ocak 2011.

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/16768082.asp> [22.03.2011].

Özkazanç, Alev. “Türkiye'nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce”. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C. 7 Liberalizm**. ed. Murat Yılmaz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005: 634–657.

Öztekin, Güner. “Opening Remarks”. **International Conference on Turkish-Greek Relations: issues, solutions, prospects. 9 March 2006**. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006: 7–11.

Papakōnstantinou, Petrou. “Meres ‘Kherphilnt’ stēn Tourkia tou Erntogan”. **Ē Kathēmerinē**. 23 Şubat 2012.

http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_world_2_23/02/2012_473574 [23.02.2012].

Papandreou, George A. “Principles of Greek Foreign Policy”. **Mediterranean Quarterly**. Vol. 12. No. 1 (2001): 1–10.

- _____. “Mediterranean Climate Change Initiative”. 22 Ekim 2010.
<http://www.papandreou.gr/papandreou/content/Document.aspx?d=6&rd=7739474&f=1721&rf=-1853366823&m=13118&rm=20799661&l=1> [02.10.2011].
- Parla, Reha. **Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti’nin Uluslararası Temelleri**. 2. bs. Lefkoşe: Özdilek Matbaacılık, 1987.
- Petrakos, George. “The Development of the Balkan Region: Strategies and Policies in a Fragmented Economic Space”. **Greece and Turkey in the 21st Century: Conflict or Cooperation: A Political Economy Perspective**. ed. Christos Kollias, Gülay Günlük-Şenesen. New York: Nova Science Publishers, 2003: 89–101.
- Pollatou, Marina. “Me Noikarē ē Marina!”. **Empros**. 4 Mayıs 2012.
<http://www.emprosnet.gr/article/32505-me-noikari-i-marina> [04.05.2012].
- _____. “Neoi Orizontes me tē Marina”. **Empros**. 5 Mayıs 2012.
<http://www.emprosnet.gr/article/32558-neoi-orizontes-me-ti-marina> [05.05.2012].
- _____. “Katargēsē Bizas... Apo to Parathyro”. **Empros**. 19 Mayıs 2012.
<http://www.emprosnet.gr/article/33145-katargisi-vizas-apo-parathyro> [19.05.2012].
- Rogerson, Kenneth S. “Information Interdependence: Keohane and Nye's Complex Interdependence in the Information Age.” **Information, Communication and Society**. Vol. 3. No. 3 (2000): 415–436.
- Sahici, Esra. “Yunanistan Bizimle Kol Kola Girsin, O Zaman Uçuşa Geçer”. **Hürriyet**. 10 Kasım 2011. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/19202125.asp> [10.11.2011].
- Savaş, Vural. **Politik İktisat**. 3. bs. İstanbul: Beta Basım Dağıtım, 1998.
- Seyidoğlu, Halil. **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**. 2. bs. İstanbul: Güzem Can Yayınları, 1999.
- _____. **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**. 15. bs. İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2003.

- Slack, Megan. “Our Dependence on Foreign Oil is Declining”. Department of Energy. 1 Mart 2012. <http://energy.gov/articles/our-dependence-foreign-oil-declining> [05.04.2012].
- Smith, Adam. **Ulusların Zenginliği**. çev. Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985.
- Sönmezoğlu, Faruk. **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüzü Türk Dış Politikası**. İstanbul: Der Yayınları, 2006.
- Strange, Susan. **States and Markets**. 8. bs. New York: Continuum, 2004.
- Svoronos, Nikos. **Çağdaş Hellen Tarihine Bakış**. çev. Panayot Abacı. İstanbul: Belge Yayınları, 1988.
- Şanlı, Ufuk. “Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı’nda İmzalar Atılıyor”. **Vatan**. 24 Aralık 2011. <http://haber.gazetevatan.com/trans-anadolu-dogalgaz-boru-hattinda-imzalar-atiliyor/419832/2/Haber> [05.02.2012].
- Şen, Faruk. **Egenin İki Yakasında Ekonomi**. çev. Ayşe Oya. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1987.
- Tayfur, Fatih. “Susan Strange Goes to the Eastern Mediterranean”. **Perceptions**. Vol. 8. No. 2 (2003): 111–143.
- _____. “The Turkey/Greece/Cyprus Security Complex and the EU Enlargement: Implications for the Euro-Mediterranean Relations”. **Greece and Turkey**. ed. Thanos Dokos, Fatih Tayfur. Lisboa: EuroMeSCopaper, No. 28. March 2004: 11–22.
http://www.euromesco.net/euromesco/media/euromescopaper28_final.pdf [20.02.2011].
- _____. “The Greater Eastern Mediterranean Region and the Political Economy of Turkish-Greek Relations”. **Proceedings of the International Conference on Turkish-Greek Relations: issues, solutions, prospects. 9 March 2006**. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006: 47–55.
- Tezçakar, Behice. “Fener Rum Patrikhanesi’nin Dünü ve Bugünü: Çarmıhtan Yarı Yarıya İndik”. **Atlas Tarih**. s. 9 (2011): 52–61.

- Toynbee, Arnold J. **The Murderous Tyranny of the Turks**. New York: Hodder & Stoughton, 1917.
- Tsakonas, Panagiotis. "Theory and Practice in Greek Foreign Policy". **Southeast European and Black Sea Studies**. Vol. 5. No. 3 (2005): 427–437.
- _____. "How can the European Union Transform the Greek-Turkish Conflict?". **Turkey's Accession to the European Union**. ed. Constantine Arvanitopoulos. Berlin: Springer, 2009: 107–120.
- Tsarouhas, Dimitris. "The Political Economy of Greek-Turkish Relations". **Southeast European and Black Sea Studies**. Vol. 9. No. 1–2 (2009): 39–57.
- Tuna, Tahsin. "Dedeleri Öldürülen Torunların Barış Savaşı". **Hürriyet**. 18 Ağustos 2001. <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=10744> [15.04.2011].
- Turan, Şerafettin. "Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu: Boyutlar, Taraflar". **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)**. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986: 35–53.
- Turan, Çimen, Müfide Pekin, Sefer Güvenç. **Hasretim İstanbul**. İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2010.
- Uzgel, İlhan. "2011, Türk Dış Politikası için Bir Geçiş Dönemi Olmuştur". **Analist**. s. 11 (2012): 30.
- Uzun, Hakan. "1919–1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri". **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**. c. 5. s. 2 (2004): 35–50.
- Ülman, Burak. "Savaş ve Petrol Bağlamında Dünya Düzenini Anlamak". **Foreign Policy**. s. 25 (2003): 56–65.
- Vatansever, Muzaffer. "Türk-Yunan İlişkilerinde Yeni Dönem: Başbakan Erdoğan'ın Yunanistan Ziyareti ve Tarihi Adımlar". **USAK**. 13 Mayıs 2010. <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1501> [06.05.2012].
- _____. "Türk-Yunan İlişkilerinde 'Davutoğlu Etkisi'". **USAK**. 29 Ekim 2010. <http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=1811> [06.05.2012].
- _____. "Türk-Yunan İlişkilerini Tel Örgü ile Örmek". **Analist**. s. 1 (2011): 5–7.
- _____. "Türkiye'nin Balkanlardaki Potansiyeli ve Limitleri". **Analist**. s. 3 (2011): 8–11.

- Volkan, Vamık D., Norman Itzkowitz. **Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular**. çev. Banu Büyükkal. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2002.
- Yalçın, Nedim, Ali Rıza Karasu. “Yunanistan ile Çifte Vergilendirme Çözümü Kavuşuyor”. **Zaman**. 29 Eylül 2003. <http://arsiv.zaman.com.tr/2003/09/29/ege/butun.htm> [15.04.2011].
- Yaşar, Filiz. **Yunan Bağımsızlık Savaşı’nda Sakız Adası**. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2005.
- Yayla, Atilla. “Özal, Özal Reformları ve Liberalizm”. **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 7 Liberalizm**. ed. Murat Yılmaz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005: 584–588.
- Yeldan, Erinç. **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**. 2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Yılmaz-Elmas, Fatma. “Kıbrıs Çözüm Sürecinde Güven(lik) Bunalımı”. **Analist**. s. 9 (2011): 20–31.
- Yorkan, Arzu. “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”. **Bilge Strateji**. c. 1. s. 1 (2009): 29–50.
- Yüksel, Sefer. “1 Türk 10 Yunan’a Bedel”. **HT Ekonomi**. 21 Nisan 2010. <http://ekonomi.haberturk.com/makro-ekonomi/haber/509557-1-turk-10-yunana-bedel> [15.04.2011].
- Zengin Aghatabay, Cahide. **Mübadelenin Mazlum Misafirleri: Mübadele ve Kamuoyu (1923–1930)**. İstanbul: Bengi Yayınları, 2007.

Diğer Yayınlar

- Aegean Portal. <http://www.aegeanportal.org/> [12.06.2011].
- Avrupa Birliği Bakanlığı. “Türkiye-AB İlişkileri”. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=4> [20.02.2012].
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. “Tarihçe”. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1> [16.04.2011].

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi”.

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=112&l=1> [16.04.2011].

“Başbakan Yardımcısı Babacan, Yunanistan’ı Kurtaracak Formülü Açıkladı”.

Hürriyet. 22 Mart 2012. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20178980.asp> [22.03.2012].

BOTAŞ. “Uluslararası Projeler”.

<http://www.botas.gov.tr/icerik/tur/projeler/yurtdisi.asp> [03.02.2012].

DEİK. “Türk-Yunan İş Konseyi”.

http://www.deik.org.tr/Pages/TR/IK_AnaSayfa.aspx?IKID=50 [14.04.2011].

Dış Ticaret Müsteşarlığı. “Serbest Bölgeler İstatistikleri”.

<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=132&icerikID=242&dil=TR> [22.03.2011].

Dış Ticaret Müsteşarlığı. “Yunanistan Ülke Profili”.

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/AvrupaDb/Yunanistan.pdf> [22.03.2011].

Dış Ticaret Müsteşarlığı. “Yunanistan'daki Yerleşik Türk İşadamları, Dernek ve Kuruluşları”.

<http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=269&dil=TR&ulke=GR> [15.04.2011].

Dışişleri Bakanlığı. “Türkiye-Yunanistan Ticari ve Ekonomik İlişkileri”.

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-ticari-ve-ekonomik-iliskileri.tr.mfa> [23.03.2011].

Ekonomi Bakanlığı. “Ülkelere Göre Dünya Ticareti (DTÖ 1999–2010)”.

<http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=727D894A-D8D3-8566-45203C65F7D00E2C> [16.05.2012].

Elektrik Üreticileri Derneği. “Yunanistan Gaz Borcunu Ocak Ayı Sonuna Kadar Ödeyecek”.

<http://www.eud.org.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA79D6F5E6C1B43FF4E2A0F32F984A249> [29.05.2012].

- “Elpides Epilysēs Problēmatōn”. **Empros**. 3 Mayıs 2012.
<http://www.emprosnet.gr/article/32413-elpides-epilysis-provlimaton>
 [03.05.2012].
- “Ependysē-rekor tēs Ethnikēs stēn Tourkia”. **Ē Kathēmerinē**. 4 Nisan 2006.
http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_economy_2_04/04/2006_179577
 [16.12.2011].
- “Episēmes Synomilies stēn Tourkia”. **Ē Kathēmerinē**. 29 Şubat 2012.
http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_world_1_29/02/2012_474166
 [29.02.2012].
- “Erzurum’da Hava Değişti, Liderler Atıştı”. **Milliyet**. 7 Ocak 2011.
<http://www.milliyet.com.tr/erzurum-da-hava-degisti-liderler-atisti/siyaset/sondakika/07.01.2011/1336362/default.htm> [05.06.2011].
- Finansbank. “Finansbank A.Ş. 2009 Yılı Faaliyet Raporu”. 2009.
<http://www.finansbank.com.tr/yatirimci-iliskileri/media/179/rapor.aspx>
 [16.12.2011].
- “Finansbank Surges on Report NBG may Sell Bigger Stake”. **Bloomberg**. 16 Aralık 2011.
<http://www.bloomberg.com/news/2011-12-16/finansbank-surges-on-report-nbg-decided-to-sell-stake-1-.html> [16.12.2011].
- “Greece Sticks by Cyprus Over Gas Exploration Plans”. **Kathimerini**. 11 Ağustos 2011.
http://www.ekathimerini.com/4Dcgi/4dcgi/_w_articles_wsite1_1_11/08/2011_402064 [21.02.2012].
- “Greek, Turkish Local Gov’t to Work Together on Environment”. **Athens News Agency**. 02 Ekim 1997.
http://www.hri.org/news/greek/apen/1997/97-10-02_1.apen.html [22.03.2011].
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. “Gümrük İdareleri Listesi”.
www.gumruk.gov.tr/.../GÜMRÜK%20İDARELERİ%20LİSTESİ.doc
 [10.02.2012].
- “Idryontai Telōneia stēn ‘Imbro kai tēn Tenedo”. **Empros**. 15 Şubat 2012.
<http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/c268b899-2ac4-4878-8d1c-e1b9770ab880> [15.02.2012].

- İstanbul Sanayi Odası. “Yunanistan Ülke Raporu”. 2008.
www.tekirdagtsso.org.tr/urun/file/yunanistan_ulke_raporu.doc [17.03.2011].
- İstanbul Ticaret Odası. “Yunanistan Ülke Raporu”. 2009.
<http://www.ito.org.tr/Dokuman/Ulke/Yunanistan.pdf> [17.03.2011].
- İstanbul Valiliği. “Fatih”. **Harika İstanbul**.
<http://harika.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=227> [21.04.2012].
- İstanbul Valiliği. “Ortodoks Patrikhanesi”. **Harika İstanbul**.
<http://harika.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=12938> [21.04.2012].
- “İstiklal Marşı’nı En İyi Okuyan Öğrenci Marina”. **Sabah**. 20 Aralık 2009.
http://www.sabah.com.tr/Yasam/2009/12/20/istiklal_marsini_en_iyi_okuyan_ogrenci_marina [05.02.2012].
- “İşte Pangalos’un En Kritik Sözlerinin Ses Kaydı”. **Hürriyet**. 21 Nisan 2011.
<http://webtv.hurriyet.com.tr/2/15835/0/1/iste-pangalos-un-en-kritik-sozlerinin-ses-kaydi.aspx> [21.04.2011].
- İzmir Ticaret Odası. **V. Economic Summit of Turkish Aegean Coasts and Greek Aegean Islands**. İzmir, 2003.
- İzmir Ticaret Odası. **İzmir Chamber of Commerce Introductory Guide**. İzmir, (t.y.).
- İzmir Ticaret Odası. “‘Ege’de Savaş Uçakları Uçmasın’ Kampanyası”.
http://www.izto.org.tr/IZTO/TC/Duyuru-Etkinlik/Duyurular/_ege.htm
[20.03.2011].
- İzmir Ticaret Odası. “9. Türkiye Ege Kıyıları Yunanistan Ege Adaları Ekonomi Zirvesi”. <http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/2E545EAD-3A35-482A-84D0-EEDFB667FD7F/14400/1.pdf> [20.03.2011].
- “Kampania Proselkysēs Tourkōn Touristōn”. **Empros**. 21 Haziran 2010.
http://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/1bb96178-78c0-49c8-b171-a4625704e64d?qt-today_front_page=0 [03.05.2011].
- “Midilli, İzmir’e Geldi”. **Yenigün**. 10 Eylül 2011.
<http://www.gazeteyenigun.com.tr/haber-detay/95480> [10.09.2011].

“NBG, Finansbank İçin Kararını Verdi”. **Doğan Haber Ajansı**. 15 Mart 2012.
http://www.dha.com.tr/nbgden-finansbank-karari_285743.html [15.03.2012].

“O K. K. Bartholomaios stēn Ethnosyneleusē”. **Ē Kathēmerinē**. 21 Şubat 2012.
http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_politics_2_21/02/2012_473270
[21.02.2012].

“Pethane o Prōēn Ēgetēs tōn Tourkokypriōn Raouph Ntenktas”. **Ta Nea**. 14 Ocak 2012. <http://www.tanea.gr/kosmos/article/?aid=4687429> [14.01.2012].

Radiophōniko Idryma Kyprou. “Katō apo ton Idio Ourano”.

http://www.cybc.com.cy/video-on-demand/index.php?option=com_videoflow&task=play&id=3899&sl=latest
[07.05.2012].

“Sta Prothyra Mplak Aout Logō Elleipsēs Physikou Aeriou”. **Ē Kathēmerinē**. 19 Şubat 2012.
http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_economy_2_19/02/2012_473085
[19.02.2012].

“Stēn Burgan Bank Pernaiei to 99,3 % tēs Eurobank Tekfen”. **Ē Kathēmerinē**. 10 Nisan 2012.
http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_economyepix_2_10/04/2012_478570 [10.04.2012].

Syntagma tēs Elladas. 1975.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. “Yabancıların Ülkemizde Taşınmaz Edinimi”.
<http://www.tkgm.gov.tr/> [03.03.2012].

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. “Yabancı Gerçek Kişilerin Mülkiyet Edinimleri (Türkiye Geneli)”. <http://www.tkgm.gov.tr/yabancilar/> [24.05.2012].

“T.C. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile Mülakat”. **Analist**. s. 11 (2012): 6–15.

TCMB. “Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Türkiye’deki Doğrudan Yatırımlarının Ükelere Göre Dağılımı”. <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html> [24.05.2012].

TCMB. “Yurtiçinde Yerleşik Kişilerin Yurtdışındaki Doğrudan Yatırımlarının Ükelere Göre Dağılımı”. <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html> [24.05.2012].

“Tekfenbank Yunanlı EFG'nin Oluyor”. **Hürriyet**. 08 Mayıs 2006.
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=4379049&tarih=2006-05-08> [15.04.2011].

The Ecumenical Patriarchate of Constantinople. “About the Ecumenical Patriarchate of Constantinople”. <http://www.patriarchate.org/patriarchate/about> [21.04.2012].

The Ecumenical Patriarchate of Constantinople. “Frequently Asked Questions About the Ecumenical Patriarchate”. <http://patriarchate.org/patriarchate/faq> [21.04.2012].

TOBB. “Ülkelere Göre Teklif Dağılımı”.
<http://www.tobb.org.tr/Sayfalar/isbirilan.aspx> [01.03.2012].

“Turkey’s Political in-Fighting: Erdogan at Bay”. **The Economist**. 25 Şubat 2012.
<http://www.economist.com/node/21548261> [25.02.2012].

TÜİK. **Dış Ticaret İstatistikleri ve Endeksleri: Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 2**. Ankara, 2008.

TÜİK. “Dış Ticaret İstatistikleri”. <http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm> [02.03.2012].

“Türk ve Yunan İşadamlarına İşbirliği Çağrısı”. **Ekonomik Forum**. Ocak (2011): 36–37.

“Türk-Yunan İlişkileri 2010”. **Turkish Greek News**. 31 Aralık 2010.
<http://www.turkishgreeknews.org/tr/turk-yunan-iliskileri-2010-4596.html> [18.03.2011].

Türkiye Hazır Hedef 2023: 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi. AKP, 2011. <http://www.akparti.org.tr/beyanname2011.pdf> [12.05.2011].

“Türkiye ve Yunanistan, ‘Ekonomi ve Ticari Komite’ Kuruyor”. **Turkish Greek News**. 18 Şubat 2010. <http://www.turkishgreeknews.org/tr/turkiye-ve-yunanistan-%E2%80%98ekonomi-ve-ticari-komite%E2%80%99-kuruyor-1231.html> [18.03.2011].

“Yabancı Sermaye Bu 5 İle Yabancı”. **Hürriyet**. 16 Mayıs 2012.
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20566046.asp> [16.05.2012].

“Yunanistan Yeşil Pasaporta Vizeyi Kaldırdı”. **Milliyet**. 28 Temmuz 2010.
<http://www.milliyet.com.tr/yunanistan-yesil-pasaporta-vizeyi-kaldirdi/turkiye/sondakika/28.07.2010/1269292/default.htm> [05.01.2011].

“Yunanistan Turizm Geliri İçin Vize Kolaylığına Başvurdu”. **Hürriyet**. 23 Mart 2012. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20185599.asp> [23.03.2012].

“Yunanların Gözü Türkiye’de”. **NTVMSNBC**. 16 Aralık 2011.
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25306786/> [16.12.2011].

Ziraat Bankası. “Yurt Dışı Şube, Temsilcilik ve İştiraklerimiz”.
<http://www.ziraatbank.com.tr/tr/p/n/Content.aspx?id=7> [24.05.2012].

Görüşmeler

Doruk, Emre. Setur Marinalar İşletme Müdürü. 11 Mayıs 2012, İstanbul.

Kalogridēs, Thrasos. Midilli Ticaret Odası Başkanı. 10 Şubat 2012, İstanbul.

Kuralay, İsrail. İstanbul Ticaret Odası Yönetim Kurulu Üyesi. 10 Şubat 2012, İstanbul.

Lazarēs, Aristeidēs. Tercüman/İşadamı/Aktivist. 1 Şubat 2011, Atina.

Lazarēs, Aristeidēs. 2. Türk-Yunan Ticaret ve Kültür Festivali Düzenleme Kurulu Üyesi. 5 Nisan 2012, Atina.

ÖZGEÇMİŞ

20.08.1987 tarihinde Trabzon’da doğmuştur. İlk ve Orta öğrenimini Trabzon’da tamamlamıştır. 2005 yılında Trabzon Süper Lisesi’nden, 2009 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun olmuştur. 2009 yılından beri Erciyes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.